

COMMUNICATIE

THEMANUMMER

INTERNATIONALE
COMMUNICATIE

Tijdschrift voor Massamedia en Cultuur

COMMUNICATIE EN ONTWIKKELING • COMMUNICATIEBELEID EN
COMMUNICATIEPLANNING • INTERNATIONALE GEGEVENSSTRO-
MEN • EENRICHTINGSVERKEER VAN TV-PROGRAMMA'S •
KLEINSCHALIGE MASSACOMMUNICATIE • MEDIAWERKERS IN DE
DERDE WERELD • SATELLIETTELEVISIE • KRONIEK VAN
DE MEDIAWERELD • TIJDSCHRIFTEN

CENTRUM VOOR COMMUNICATIEWETENSCHAPPEN
E. VAN EVENSTRAAT 2A
3000 LEUVEN

JAARGANG 13
NR 1
LENTE 1983

COMMUNICATIE

Driemaandelijks tijdschrift
voor massamedia
en cultuur.
Een uitgave van het
Centrum voor Communica-
tiewetenschappen,
E. van Evenstraat 2A
B-3000 Leuven.
Verschijnt 4 x per jaar.

13de jaargang nr. 1
LENTE 1983

Hoofredacteur: W. Van der biesen
Redactiesecretariaat: A. Hendriks
Administratie: A. Willems, M. De Troy
Lay-out: G. De Meyer

Redactie: G. De Meyer, G. Fauconnier, A. Hendriks, W. Hesling, W. Van der biesen, L. Van Poecke.

Abonnementen: De abonnementsprijs bedraagt 400 BF voor een jaargang (4 nummers). De prijs voor losse nummers is 150 BF. Betaling kan geschieden op rekening nr. 431-0370171-86 van het Centrum voor Communicatiewetenschappen, K.U.Leuven, E. Van Evenstraat 2A, B-3000 Leuven.

Voor betaling vanuit het *buitenland* gelieve men gebruik te maken van zijn *Postgirorekening*. Wie langs de bank betaalt, verhoogt het bedrag met 120 BF (provisiekosten en B.T.W.).

Abonnementen worden automatisch verlengd, tenzij men een maand vóór het einde van de jaargang opzegt.

Alle briefwisseling i.v.m. redactie, administratie, boeken ter recensie, advertenties enz., gelieve men te richten aan COMMUNICATIE, Centrum voor Communicatiewetenschappen, E. van Evenstraat 2A, B-3000 Leuven, tel. 016-22.10.70.

Advertentietarief wordt op aanvraag toegezonden.

Getekende artikels verbinden alleen de schrijvers.

Inhoud Jg. 13, nr. 1

- 1 **Internationale Communicatie** - Jan Servaes
- 2 **Communicatie en ontwikkeling. De opkomst van een nieuw paradigma** - Jan Servaes
- 10 **Een siamese tweeling: communicatiebeleid en communicatieplanning** - Alan Hancock (vertaling: Lieve Smeets)
- 18 **Internationale gegevensstromen: noodzaak en futuliteit van een regeling** - Cees Hamelink
- 21 **Het problematische internationale eenrichtingsverkeer van televisieprogramma's** - Louis Heinsmans
- 29 **Kleinschalige massacommunicatie: tussen ideologie en strategie** - Ed Hollander
- 33 **De explosie van een mythe. Opleiding van mediawerkers in de derde wereld** - Paul de Maeseneer
- 40 **Onderzoek van de satelliettelevisiesituatie in België - Een Belgische bijdrage tot het wereldcommunicatiejaar 1983** - Alex Fordijn
- 44 **Feiten en meningen uit de mediawereld** - Jan Drijvers, Wim Van der biesen
- 47 **Uit de tijdschriften**

Verantwoordelijke uitgever:
G. Fauconnier, Kleine Geeststraat 40, 1960 Sterrebeek.

internationale communicatie

ten geleide

naar aanleiding van het wereldcommunicatiejaar

1983 is door de Verenigde Naties uitgeroepen tot het *Wereldcommunicatiejaar*. Een jaar waarin de internationale communicatieproblematiek centraal staat. Maar, zoals dat op internationale fora wel meer gebeurt, werd het jaarthema, onder druk van westerse regeringen en transnationale ondernemingen, vrij vlug verengd tot een technische aangelegenheid.

In tegenstelling tot de lofwaardige poging, die o.a. door de MacBride-commissie ondernomen werd, om te komen tot een globale inventarisatie van de internationale communicatieproblemen en daarenboven suggesties ter oplossing aan te dragen, heeft het Wereldcommunicatiejaar de ondertitel *Ontwikkeling van communicatie-infrastructuren* meegekregen.

De Algemene UNO-vergadering beveelt daarbij «the fundamental importance of communications infrastructures as an essential element in the economic and social development of all countries» aan. Een dergelijke uitspraak is natuurlijk op het lijf geschreven van transnationals als ITT, die dan ook met stelligheid durven beweren dat «viable and reliable communications are a prerequisite for the growth and prosperity of any society». In de eerste bijdrage tot dit dossier wordt deze visie een typisch westerse aanpak van de ontwikkelingsproblematiek genoemd.

Ook de Belgische overheid en de BRT-leiding volgen deze modernisatievisie. Ze besteden dit jaar enkel aandacht aan technische communicatieprojecten, die vooral België — zeker niet de zogenaamde Derde Wereld — ten goede zullen komen.

Met dit themanummer pogen we een beperkt tegengewicht te bieden voor deze eenzijdige, ethocentrische en technische belangstelling voor communicatie. Benevens meer beschrijvende bijdragen, poogt men ook enige beleidsopties te formuleren. De aandacht voor beleid en planning neemt de laatste jaren immers steeds meer toe in het ontwikkelingsdebat. De roep om een Derde Wereld-gericht communicatie- en ontwikkelingsbeleid weerklinkt alsmaar luider. De eerste twee bijdragen knopen hierbij aan. In het eerste artikel wordt het globale kader geschetst waarbinnen communicatie en ontwikkeling kunnen bestudeerd worden. Alan Hancock van de afdeling 'Free flow of information and communication policies' bij UNESCO peilt vervolgens naar de spanningsrelatie tussen communicatiebeleid en -planning.

Daar waar eerstgenoemde teksten van meer theoretische aard zijn, zijn de twee volgende eerder praktisch gericht. Cees Hamelink, docent aan het Institute of Social Studies te Den Haag, heeft het over de impact van de internationale gegevensstromen (de zgn. transborder data flows) op de toekomstige wereldorde. Louis Heinsman, als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de afdeling Beleidsontwikkeling van de NOS en auteur van het rapport 'De culturele betekenis van de instroom van buitenlandse televisieprogramma's in Nederland' voor de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, bekijkt de problematiek van de eenzijdige instroom van televisieprogramma's tegen de Nederlandse achtergrond.

Het onderzoeksdomein van de kleinschalige massacommunicatie was het afgelopen decennium in het vergeetboek geraakt. De thematiek is opnieuw in de belangstelling gekomen onder invloed van de in het westen gevoerde discussie over decentralisatie en participatie. Ed Hollander, wetenschappelijk medewerker aan het Instituut voor Massacommunicatie van de H.U. Nijmegen en auteur van het WRR-rapport 'Kleinschalige massacommunicatie', onderzoekt in hoeverre kleinschalige media-experimenten kunnen bijdragen tot de oplossing van ontwikkelingsproblemen.

Een gelijkaardige vraag poogt Paul De Maeseneer, BRT-radio-journalist, te beantwoorden. De Maeseneer was twee jaar werkzaam op het Asia-Pacific Institute for Broadcasting Development in Kuala Lumpur. Na een inventarisatie van de trainingsfaciliteiten in dat deel van de wereld, bespreekt hij vanuit zijn praktijkervaringen de problemen die bij de opleiding van mediawerkers in de Derde Wereld opdoemen.

Ter afsluiting van dit themanummer geeft Alex Fordyn, assistent aan het Seminarie voor Pers- en Communicatiewetenschap van de R.U. Gent, een kort overzicht van een onderzoeksproject over de satellietituatie in België, dat weldra van start gaat.

Jan Servaes

«Het adjectief *onderontwikkeld* behoort tot het bloedloze, gecasteerde taalgebruik van de Verenigde Naties. Het is een eufemisme voor de uitdrukking die iedereen tot voor enkele jaren gebruikte: achtergebleven gebieden. Dit woord heeft geen enkele exacte betekenis op het terrein van de antropologie en de geschiedenis: het is geen wetenschappelijke, maar een bureaucratische term. Ondanks de intellectuele vaagheid ervan — of misschien juist daarom — is het een uitverkoren woord van economen en sociologen. Onder de bescherming van de dubbelzinnigheid ervan doen stiekemweg twee pseudo-ideeën hun intrede, twee even rampzalige bijgeloven: het eerste is het als vaststaand aannemen dat er maar één beschaving is of dat de verschillende beschavingen herleid kunnen worden tot één enkel model, de moderne westerse beschaving; het andere is het geloven dat de veranderingen in de samenlevingen en culturen lineair, progressief zijn en dat ze dientengevolge meetbaar zijn.»

Octavio Paz, *De kinderen van het slijk*, 1974.

communicatie en ontwikkeling

de opkomst van een nieuw paradigma

jan servaes

Het is vandaag de dag *bon ton* te beweren dat de communicatie- en ontwikkelingsproblematiek in haar maatschappelijke samenhang dient bestudeerd te worden, en dat er geen algemeen geldende blauwdrukken voor 'ontwikkeling' voorhanden zijn. Ook verkondigt men graag dat het niet langer volstaat te analyseren en te beschrijven, maar dat er tevens strategieën ter oplossing dienen aangedragen te worden. Een dergelijke opgave vereist even vanzelfsprekend een interdisciplinaire aanpak.

Deze stellingen zijn van relatief recente datum. Meer bepaald de culturele of communicatieve dimensie in de ontwikkelingsthematiek is lange jaren onderbelicht gebleven. Pas het afgelopen decennium is men stilaan tot de constatacie gekomen dat cultuur of communicatie wel eens een fundamentele impact op de totaliteit van het ontwikkelingsvraagstuk zou kunnen hebben.

In dit artikel poog ik deze evolutie in het naoorlogse denken over ontwikkeling, waarvan communicatie en cultuur essentiële bestanddelen zijn, samen te vatten. Gezien de opzet dien ik me tot een globale schets te beperken, en zal ik vooral trachten het kader uit te tekenen waar-

binnen de internationale communicatieproblematiek kan bestudeerd worden. Deze tekst dient trouwens gelezen als aanvulling op en uitbreiding van twee vorige artikels (zie Servaes, 1981 en 1982). Auteurs die zich met de ontwikkelingsproblematiek bezighouden (zie vb. Brewer, 1980; Brookfield, 1975; Hettne, 1982; Hoogvelt, 1982; Mommsen, 1977; Owen and Sutcliffe, 1972; of Sid Ahmed, 1980), plaatsen twee visies, scholen of paradigma's naast of tegenover elkaar: *modernisering en groei versus afhankelijkheid en onderontwikkeling*. Daar waar eerstgenoemd paradigma als de oudste en diepstgewortelde visie op ontwikkeling in het westerse denken kan beschouwd worden, is de dependentietheorie vanuit Latijns-Amerika komen aanwaaien.

Hoewel beide paradigma's vandaag nog steeds hun voor- en tegenstanders kennen, en dus zowel in wetenschappelijke kringen, op beleidsniveau, als door de man of vrouw in de straat worden gehanteerd, mag men stellen dat de modernisatievisie dominant was tot in de tweede helft van de jaren zestig, en dat deze sindsdien aan belang heeft ingeboet ten voordele van de afhankelijkheidstheorie.

Deze dominantie is beter natrekbaar op wetenschappelijk gebied dan bij de westerse beleidsinstanties en de publieke opinie. Deze waren en zijn immers gevoelig voor het paternalisme ten aanzien van niet-westerse culturen dat de modernisatietheorie kenmerkt.

Maar aangezien paradigma's in de sociale wetenschappen eerder op elkaar willen voortbouwen, dan elkaar fundamenteel afwijzen, ziet men sinds een aantal jaren een nieuwe visie opduiken die de door beide voorgaande paradigma's onderbelichte elementen onder de loep wil houden. Het is wellicht nog te vroeg om reeds van een nieuw paradigma te gewagen; wel kan men, ondanks de diversiteit, van een zekere continuïteit in het ontwikkelingsdenken spreken.

Modernisatie en groei

Het oudste ontwikkelingsparadigma, dat vooral in de periode 1945-1965 de wetenschappelijke discussie beheerste, heeft zijn voedingsbodem in de westerse cultuur. In het westers gedachtengoed wordt het begrip ontwikkeling van oudsher geïdentificeerd met de *groeimetafoor* en de *voortgangsidee*. In associatie

met dit evaluatief groeiperspectief en een optimistische modernisatievisie wordt ontwikkeling opgevat als organisch, direct, immanent, cumulatief, doelgericht en irreversibel. Deze visie op ontwikkeling vinden we niet alleen bij negentiende-eeuwse denkers als Condorcet, Comte, Durkheim en Spencer, maar eveneens bij Saint-Simon en Marx.

Het modernisatieparadigma beschouwt onderontwikkeling in termen van waarneembare, *kwantitatieve* verschillen tussen rijke en arme landen. Ontwikkeling komt er dus op neer om de kloof tussen traditionele en moderne sectoren, tussen achtergebleven en geavanceerde, of tussen barbaarse en geciviliseerde sectoren of groepen in het voordeel van laatstgenoemden te overbruggen door middel van imitatieprocessen waarbij de ontwikkelingslanden zich geleidelijk de kwaliteiten van de industrielanden eigen dienen te maken. Als vergelijkingscriteria fungeren een aantal kwantitatieve, voornamelijk *economische* groei-indices als inkomen, spaarvolume, investeringsniveau, e.d.

In deze visie wordt ontwikkeling dus opgevat als een spontaan, onomkeerbaar proces, inherent aan elke maatschappij. Dit proces verloopt in een aantal opeenvolgende *stadia*; fazen die ieder op zich een hogere graad van ontwikkeling veronderstellen. Deze kijk op ontwikkeling impliceert structurele differentiatie en functionele specialisatie, en wordt voornamelijk door *endogene* factoren gestimuleerd. Daarom beweren sommigen dat het modernisatieconcept een verdoken synoniem voor 'westernisering' is, nl. het kopiëren of inplanten van westerse mechanismen en instituties in een Derde Wereld-context.

Het vooruitgangsparadigma wordt aan beide zijden van het ideologisch spectrum beleden, zowel bij de klassieke liberale en neo-liberale theorieën à la Keynes, als bij zich op het marxisme beroepende denkers. De verschillen in benadering liggen op het vlak van de *middelen* — de relatieve rol die aan de markt versus de staat wordt toegekend —: het beoogde doel is hetzelfde: een ontwikkeling op basis van de westerse visie op groei en vooruitgang. De *obstakels* voor ontwikkeling worden enkel in de traditionele sectoren aangewezen, en werden aanvankelijk enkel met economische middelen te lijf gegaan. De liberalen pogden ontwikkeling te realiseren door de massale overdracht van kapitaal en tech-

nologie naar de Derde Wereld. Als bekendste pleitbezorger van deze visie kan Rostow (1960) genoemd, die ontwikkeling beschouwde als een vijffazig endogeen proces waarbij een traditionele samenleving op basis van economische inputs tot de hoogste fase — de massaconsumptiemaatschappij — kon gestimuleerd worden. Aan de andere kant pleiten de klassieke marxisten voor staatsinterventie, het aanwakkeren van de publieke sector en het oprichten van een zware industrie als eerste fase in het ontwikkelingsproces; m.a.w. voor een ontwikkeling naar Sovjetmodel.

Nadien, in de loop van de jaren zestig, werden meer sociologische, psychologische en politieke factoren in de modernisatievisie opgenomen. Lerner (1958) introduceerde het mechanisme van de *empathie*; d.i. de individueel-psychologische mogelijkheid om zich in een andere, meer moderne, situatie te kunnen invoelen. Anderen, waaronder Hoselitz (1960) en Apter (1965), beklemtonen de noodzaak aan sociale en politieke *instituties*. Ontwikkeling wordt door hen afgemeten naar de mate van identificatie met het Britse parlementaire of Amerikaanse presidentiële systeem. Alle aanhangers van de modernisatietheorie kennen aan de *massamedia* een belangrijke rol als 'mobility multiplier' (Lerner en Schramm, 1964) of verspreider van innovaties (Rogers en Shoemaker, 1962) toe.

Kritiek

Onder invloed van de reële ontwikkeling in de meeste Derde-Wereldlanden, die niet zo optimistisch bleek als het modernisatieparadigma voorspelde, begonnen reeds in de loop van de jaren zestig, vooral in Latijns-Amerika, de eerste kritische geluiden door te klinken. In een beroemd essay stelde Stavenhagen (1966) dat de opdeling in een traditionele, agrarische sector en een moderne, urbane sector beide het gevolg waren van hetzelfde ontwikkelingsproces; dat m.a.w. de groei een grotere *ongelijkheid en onderontwikkeling* met zich had gebracht. Stavenhagen toetste zijn stellingen aan de Mexicaanse situatie. Cardoso en Faletto (1969) deden hetzelfde voor Brazilië, Sunkel en Paz (1970) voor Chili.

De bekendste criticus van de modernisatietheorie is ongetwijfeld Frank (1969). Zijn kritiek was fundamenteel en van drievoudige aard: het vooruitgangspara-

digma is empirisch onhoudbaar, theoretisch niet voldoende onderbouwd, en in de praktijk onbekwaam om een ontwikkelingsproces in de Derde Wereld op gang te brengen.

Nadien werd de modernisatietheorie ook in het westen onder vuur genomen (zie Smith, 1973, en Roxborough, 1979). Een fundamentele evaluatie van de rol en plaats van de massamedia in het modernisatieparadigma kan men bij Golding (1974) vinden.

Afhankelijkheid en onderontwikkeling

In tegenstelling tot het modernisatieparadigma stond de wieg van het dependentieparadigma niet in het westen, maar in Latijns-Amerika. Als theoretische vader van de dependentievisie mag evenwel de Amerikaan Baran (1957) genoemd worden. Hij verkondigde als eerste de stelling dat ontwikkeling en onderontwikkeling *interrelationale* processen zijn, m.a.w. twee zijden van dezelfde medaille. De VN-Commissie voor Latijns-Amerika (CEPAL) had dit bij monde van de Argentijnse econoom Prebisch in de realiteit kunnen vaststellen. CEPAL bepleitte in de jaren vijftig een strategie van industrialisatie door importsubstitutie, planning en staatsinterventie, en regionale integratie als de geëigende weg naar ontwikkeling. Deze strategie bleek inadequaat. Ze creëerde weliswaar een relatief kleine nationale elite, maar de sociale ongelijkheid werd er eerder groter door en leidde enkel tot andere vormen van technische en financiële afhankelijkheid.

De basisideeën van de dependentietheorie liggen in volgende definitie van Dos Santos (1970) vevat: «*Dependance is a conditioning situation in which the economies of one group of countries are conditioned by the development and expansion of others. A relationship of interdependence between two or more economies or between such economies and the world trading system becomes a dependent relationship when some countries can expand only as a reflection of the expansion of the dominant countries, which may have positive or negative effects on their immediate development*». Hieruit kan men afleiden dat de belangrijkste hinderpalen voor ontwikkeling niet te wijten zijn aan een gebrek aan kapitaal of management (zoals verdedigd in

de modernisatietheorie), maar inherent zijn aan het huidige internationale systeem. De obstakels zijn m.a.w. niet van interne, maar van *externe* aard. Tevens wil dit zeggen dat de ontwikkeling in het Centrum de onderontwikkeling in de Periferie bepaalt en in stand houdt. Beide polen zijn *structureel* aan elkaar gekoppeld.

Aanvankelijk bejeverden vooral de Latijns-Amerikaanse *dependistas* zich in het ontrafelen van de nadelige effecten van deze afhankelijkheidsrelatie in de Periferie. Als klassieke werken kunnen deze van Bambilra (1974), Cardoso en Faletto (1969), Marini (1973) en Sunkel en Paz (1970) genoemd. Naarmate de discussie zich toespitste, tekenden er zich verschillende theoretische invalshoeken en analysemethodes af (zie Palma, 1978; Seers, 1981, en Senghaas, 1974).

Sunkel (1972) poogt met zijn thesis van het transnationale kapitalisme het globale kader in beeld te brengen, daar waar Cardoso de afhankelijkheidsvisie eerder opvat als een specifieke methode voor de analyse van bepaalde landen of regio's. Frank zoekt de hoofdoorzaak voor onderontwikkeling extern, nl. in de afhankelijkheidsrelatie tussen Centrum en Periferie. Cueva (1977) en Vitale (1979) stellen daarentegen dat de interne structuur van de periferie de relatie met het Centrum bepaalt. Sommige dependistas werken exclusief met economische variabelen, daar waar anderen ook sociale en politieke factoren in hun onderzoek betrekken. Sommigen beklemtonen de sectoriële of regionale tegenstellingen binnen het afhankelijkheidssysteem (vb. Sunkel): anderen, zoals Cardoso, zoeken eerder naar mogelijke klasstegenstellingen. Ook over de precieze relatie tussen onderontwikkeling en ontwikkeling, één van de centrale elementen in de dependentietheorie, verschilt men van mening. Frank spreekt van een ontwikkeling van de onderontwikkeling; Cardoso beweert daarentegen dat een zekere vorm van (afhankelijke) kapitalistische ontwikkeling wel mogelijk is. Omwille van de grote verscheidenheid binnen de dependentietheorie maakt men onderscheid tussen drie 'scholen': de *estructuralistas*, de *marxistas* en de *dependistas*.

De *impact* van het afhankelijkheidsparadigma mag vrij groot genoemd worden. Op *theoretisch* vlak vond de theorie ook buiten Latijns-Amerika volgelingen. Als belangrijkste denkers die zich op de dependentievisie baseren, maar ze terzelf-

dertijd vervolledigen en/of uitbreiden, kunnen Amiri (1973 en 1976), Galtung (1971 en 1980) en Wallerstein (1974, 1979 en 1980) genoemd. Op *praktisch* vlak heeft ze aangezet tot het uittesten van nieuwe ontwikkelingsstrategieën. Op nationaal gebied kunnen de pogingen in Chili ten tijde van Allende, in Jamaica onder Manley en in het Tanzania van Nyerere aangestipt worden. Internationaal gezien heeft de discussie over een collectieve self-reliance politiek in het kader van een Nieuwe Internationale Economische Orde (NIEO) zich aan bepaalde stellingen van de dependentievisie gespiegeld.

Samenvattend kan gesteld dat de meest voorkomende visie op afhankelijkheid binnen de dependentietheorie zich kenmerkt door een globale aanpak, de nadruk op externe factoren en regionale contradicties, en een voornamelijk economisch gerichte analysemethode.

Kritiek

In zekere zin kan de afhankelijkheidstheorie, met haar nadruk op externe factoren, de antithesis genoemd van het endo-geen gerichte modernisatieparadigma.

Maar, kijkend naar de *inhoud* van ontwikkeling — vb. beide hanteren haast uitsluitend economische variabelen —, is het verschil gering te noemen.

Critici van de meer simplistische benaderingen van dependentie zijn ook bij de dependistas zelf te vinden. Zie bijvoorbeeld Cardoso's kritiek op Frank, of Amiri's opmerking dat het politiek vertaalde afhankelijkheidsparadigma vooral de belangen en visies van de Derde Wereld-bourgeoisie weergeeft. Steeds weerkerende punten van kritiek zijn o.a. het gebrek aan interne (klasse- en staats-)analyses binnen de Periferie, de té economische, statische en monolithische benaderingswijze, een naïeve kijk op produktiewijzen, de overbeklemtone van externe variabelen als oorzaak voor onderontwikkeling en afhankelijkheid, en het verkeerd inschatten van de internationalisatie van het kapitaal (zie Brenner, 1977; Lall, 1975; Leys, 1977; Hansen en Schulz, 1981; en Warren, 1980).

Een nieuw paradigma?

Uit de kritiek op de twee vorige paradigma's, vooral dan deze op de dependentie-

benadering, ziet men een nieuwe visie op ontwikkeling opduiken. Hierbij vertrekt men van de vaststelling dat er geen landen bestaan die volledig autonoom en zelfvoorzienend functioneren, maar evenmin zijn er naties op te sommen wier ontwikkeling uitsluitend door externe factoren bepaald is. Elke samenleving is op een of andere wijze afhankelijk, zowel in vorm als graad van afhankelijkheid. Zodoende ging men op zoek naar een raamwerk waarbinnen zowel het Centrum als de Periferie, apart en in hun onderlinge samenhang, kunnen onderzocht worden. In deze context doemde het *interdependentieconcept* weer op. Dit is evenwel een ambigu begrip dat tot misvattingen aanleiding geeft. Voor sommigen roept de idee van interdependentie een soort gemeenschapsgevoel op, een aan het eerste paradigma gekoppeld integratiestreven. Voor anderen is het een meer uitgewerkte visie op afhankelijkheid, die een meer geëxpliciteerde, de centrum-periferie dichotomie overstijgende structuur uitdrukt. Elementen die tot deze detaillering noodzaakten, zijn de toegenomen spanningen binnen het Centrum (West-Europa is meer afhankelijk dan de VSA, Oost-Europa meer dan de Sovjet-Unie), de industrialisatie in de Periferie en de tot op een zekere hoogte en in bepaalde sectoren (vb. de arbeidsintensieve) daarmee gepaard gaande de-industrialisatie in het Centrum, de opkomst van regionale machten als Brazilië en India, en de veranderingen op het vlak van het kapitaalverkeer, het internationaal investeringspatroon, de technische ontwikkelingen. Vooral de rol van de transnationale ondernemingen en deze van nationale staten binnen een superstructureel wereldsysteem was dringend aan enig herdenken toe.

In wat volgt wordt dieper ingegaan op *drie trends* die m.i. samen de essentie van het toekomstig te voeren ontwikkelingsdebat zullen uitmaken: de zgn. wereldsysteem-aanpak, de strategiediscussie en het zoeken naar een inhoudelijk 'andere' ontwikkeling.

Het transnationale machtssysteem

De aanzet tot een globalisatie van de ontwikkelingstheorieën in het kader van een wereldomvattende onderzoeksbepaling kwam vanuit twee verschillende *invalshoeken*: aan de ene kant vanuit de

binnen de dependencia-school gevoerde discussies, aan de andere kant vanuit die marxistische kringen die zich, onder invloed van het structuralisme, opnieuw bezighouden met de thematiek van de produktiewijzen en de zgn. internalisatie van het kapitaal.

De bekendste vertegenwoordiger van eerstgenoemde tendens is Wallerstein (1979 en 1982). Hij stelt dat de grondtrekken van het kapitalistische wereldsysteem sinds de zestiende eeuw nagenoeg ongewijzigd gebleven zijn, dat een klein aantal centrumlanden functionele relaties aangaan met perifere en semiperiferenaties, dat de ontwikkelingsdynamiek intern en niet extern bepaald wordt, en dat de hoop op fundamentele wijzigingen in bepaalde staten haast onbestaande kan genoemd worden zolang het wereldkapitalistische systeem in zijn geheel niet in elkaar stuikt.

Marxisten als Brenner (1971), Kay (1975), Laclau (1977), Salama en Tissier (1982) en Warren (1980) verdiepen zich anderzijds in de klassenstrijd binnen nationale staatsgrenzen, de verschillende naast elkaar bestaande produktiewijzen, het onderscheid tussen industrieel en handelskapitaal, populistische en nationalistische tendensen, enz.

Een samenvatting en tevens conceptueel kader bieden m.i. Sunkel en Fuenzalida (1980) met hun *transnationalisatiethesis*. Deze kan in een viertal punten weergegeven worden: (a) het kapitalistisch systeem is het laatste decennium geëvolueerd van een internationaal naar een transnationaal systeem. (b) Dientengevolge hebben er zich, zowel in de sociale structuur van de centrum- als periferenaties, diepgaande desintegratieprocessen voltrokken, die (c) terzelfdertijd tegenprocessen van reïntegratie opgewekt hebben. (d) Resultaat van deze processen is een naast elkaar bestaan van verschillende sectoren binnen dezelfde nationale grenzen. Het is m.a.w. de concentratie op deze dialectische wisselwerking tussen transnationale integratie en nationale desintegratie die tot processen van marginalisatie en reïntegratie op de diverse niveaus van het wereldsysteem aanleiding geeft. Sunkel en Fuenzalida bieden zodoende een verfijnde methode voor de analyse van de relaties tussen transnationals en staten, voor de rol van transnationals in transitie- of ontwikkelingsprocessen, en voor klasse-analyses binnen nationale contexten (zie *schema 1 en 2*).

<i>Schema 1</i>				
		<i>Transnationale integratie</i>	<i>Nationale desintegratie</i>	<i>Reïntegratie</i>
<i>Analyseniveau</i>		1	2	3
Economisch	1	1.1	2.1	3.1
Sociaal	2	1.2	2.2	3.2
Cultureel	3	1.3	2.3	3.3
Politiek	4	1.4	2.4	3.4
Ruimtelijk	5	1.5	2.5	3.5

Schema 1 wordt verder uitgewerkt in schema 2.

Schema 2

1. TRANSNATIONALE INTEGRATIE

1.1. De economische dimensie

1.1.1. Groei van de buitenlandse controle: aard en tendensen

Vb.: vormen van controle, omvang van ondernemingen, graad van vertikale en horizontale integratie, financiële en technologische afhankelijkheid, enz.

1.1.2. Wijzigingen in de relaties tussen de door het buitenland gecontroleerde sectoren en:

- de staat,
- de nationale kapitalistische sector,
- de informele sector.

1.1.3. Effecten van de uitbreiding van de door het buitenland gecontroleerde sector op:

- de handelsbalans,
- de openbare financiën,
- de kapitaalsaccumulatie,
- de tewerkstelling,
- de consumptiepatronen

1.2. De sociale dimensie

1.2.1. Opkomst van transnationale klassefracties

Tewerkstelling in het kader van en als gevolg van 1.1.1.

1.2.2. Opkomst van nationale en lokale tegen-groeperingen

Tewerkstelling in het kader van en als gevolg van 1.1.2.

1.2.3. Noodzaak aan modernisatie

Nieuwe professionele en technische elites, nodig voor de modernisering van de educatieve, wetenschappelijke en technische systemen (1.3.), die lijfelijk tot 1.2.1., 1.2.2. en 1.2.4. behoren. Klemtoon op planning, beheer, technologie, commercialisatie, massamedia. Buitenland-

se experts en studenten in het buitenland.

1.2.4. Administratie van de staat

Nieuwe professionele en technische staatsambtenaren, zowel burgerlijke als militaire (1.4.1 en 1.4.3). Buitenlandse experts en studenten in het buitenland.

1.3. De culturele dimensie

1.3.1. Creatie van nieuwe beroepen en experts

Economie, planning, administratie, diensten, reclame, public relations, massamedia, computertechnologie, talen ... nodig voor 1.1, 1.2, 1.3 en 1.2.3.

1.3.2. Modernisatie in beroepen

Bijscholing in architectuur, landbouw, geneeskunde, rechten, techniek ... als gevolg van 1.1, 1.2, 1.3, 1.4 en 1.2.3.

1.3.3. Klemtoon op beroepen en specialisaties m.b.t. de massamedia

Communicatie-experts, ontwerpers, elektronicaspecialisten, artiesten, architecten ... als gevolg van de cruciale plaats die de reclame bij de verandering in het consumptiepatroon inneemt.

1.3.4. Expansie van de kunsten

Specialisatie in socio-culturele producties. Audiovisuele media. Plastische kunsten. Literatuur. Moderne muziek.

1.4. De politieke dimensie

1.4.1. Expansie van de staat

Nieuwe economische, sociale, internationale functies (1.1.2, 1.1.3, 1.2.2., 1.2.3, 1.2.4 en 1.3)

1.4.2. Wijzigingen in het politieke systeem

Nieuwe sociale sectoren en groeperingen wensen wijzigingen in de structuur en het functioneren van het politiek systeem en de toegang tot de staat. Pogin-

gen tot creatie van parlementaire democratieën.

1.4.3. *De functie van leger en politie*

Wijzigingen op het vlak van de sociopolitieke mobilisatie, in militaire technieken, deelname aan globale strategieën, opleiding in het buitenland en buitenlandse adviseurs.

1.5. De ruimtelijke dimensie

1.5.1. *Zones voor transnationale ondernemingen*

De transnationale economische activiteit heeft de neiging zich in bepaalde zones te concentreren en een transnationale urbanistische en architectonische vorm aan te nemen.

1.5.2. *Zones voor transnationale residenties*

Cfr. supra, deze zones worden bewoond door de hogere klassen.

1.5.3. *Transnationale architectuur en stadsplanning*

Groei van steden en een transnationale levensstijl.

2. NATIONALE DESINTEGRATIE

2.1. De economische dimensie

2.1.1. *Concentratie- en monopolievorming*

De penetratie van transnationals in ontwikkelingslanden heeft veranderingen in bestaande ondernemingen tot gevolg op het vlak van het eigendom en de organisatiestructuur.

2.1.2. *Wijzigingen bij kleine en middelgrote bedrijven en zelfstandigen*

Destructie van economische activiteiten. Wijzigingen in het arbeidspatroon. Werkloosheid.

2.2. De sociale dimensie

2.2.1. *Dalende sociale mobiliteit*

Minder mogelijkheid tot sociale mobiliteit.

Hogere specialisatie en kwalificatie aan de ene kant, stijgende marginalisatie in de informele sector aan de andere kant.

2.2.2. *Desorganisatie van het familiale en gemeenschapsleven*

2.3. De culturele dimensie

2.3.1. *Aftakeling van de traditionele cultuur en instituties*

Mogelijkheden tot persoonlijke participatie aan de culturele creatie worden beperkt. Massacultuur. Grotere import.

2.3.2. *Identiteitscrisis*

Erosie van de traditionele gewoonten, gebruiken, waarden, symbolen ...

2.3.3. *Verdwijning van bepaalde beroepen en technieken*

Artistieke technieken, die van generatie op generatie worden doorgegeven...

2.4. De politieke dimensie

2.4.1. *Erosie in de traditionele vormen van politieke macht*

Functieverandering of verdwijning van lokale leiders. Erosie in de autoriteit van directeurs, grootgrondbezitters ...

2.4.2. *Daling in prestige en macht van traditionele functies en sectoren binnen de staat*

Inperking van het relatieve belang van de centrale administratie, verschuiving van bepaalde sectoren van de staat naar de publieke sector. Minder belang voor Justitie, PTT, Openbaar vervoer, Landbouw ...

2.4.3. *Daling in belang van traditionele secties binnen het leger*

Cavalerie, infanterie, marine ...

2.5. De ruimtelijke dimensie

2.5.1. *Regionale localisatie van de desintegratie*

Functieverandering binnen regio's. Achtergebleven gebieden. Regionale migratie.

2.5.2. *Stedelijke localisatie van de desintegratie*

Minder belang aan residentiële zones van de midden- en lagere klassen. Groei van de sloppenwijken.

2.5.3. *Migratie*

Van platteland naar stad. Tussen steden. Internationaal.

3. RE-INTEGRATIE

3.1. De economische dimensie

3.1.1. Ontstaan van nieuwe, niet kapitalistische produktievormen voor goederen

en diensten. Traditionele organisatiepatronen. Intermediaire technologie. Zelfbeheer. Verbruikerscoöperaties.

3.2.1. Basisdemocratische initiatieven.

3.1.3. Nationale controle op productie. Nationalisaties ...

3.2. De sociale dimensie

3.2.1. Zelforganisatie van werklozen, stakingen ...

3.2.2. Indijking van criminaliteit in sloppenwijken door democratische volkstribunalen ...

3.2.3. Nieuwe vormen van gemeenschapsleven, van opvoeding ...

3.3. De culturele dimensie

3.3.1. Re-activatie van oude ambachten, aangepast aan moderne behoeften.

3.3.2. Nieuwe artistieke vormen met participatie van het publiek, straattoneel ...

3.3.3. Nieuwe, niet door het transnationale consumptiepatroon opgedrongen levensstijlen.

3.3.4. Zoektocht naar een 'eigen' cultuur naar vorm en inhoud. Re-activatie van oude talen. Interesse voor lokale ervaringen.

3.3.5. Zoektocht naar de eigen nationaal-lokale kenmerken in kunst en cultuur (architectuur, schilderkunst, muziek ...)

3.4. De politieke dimensie

3.4.1. Naar een basisdemocratie. Desacralisering van de professionele politiek. Anticentralisme.

3.4.2. Persoonlijke en directe politieke participatie.

3.4.3. Voor een concrete democratie. Afwijzen van abstracte begrippen.

3.5. De ruimtelijke dimensie

3.5.1. Afwijzen van het stedelijk levenspatroon.

3.5.2. Collectieve voorzieningen.

3.5.3. Zelfvoorzienende rurale gemeenschappen.

Self-reliance en dissociatie

In de strategiediscussie duikt regelmatig het multidimensionele en daardoor multi-interpretabele begrip *self-reliance* (SR) op. Hier wordt *self-reliance* gebruikt als tegenpool voor afhankelijkheid, als een soevereine en autocentrische strategie naar ontwikkeling op basis van eigen mogelijkheden en behoeften. Galtung (in

Galtung e.a., 1980) formuleerde volgende 13 hypothesen als essentieel voor deze op eigen krachten en middelen steunende ontwikkelingsstrategie:

1. *Through SR priorities will change towards production for basic needs for those most in need.*
2. *Through SR mass participation is ensured.*
3. *Through SR local factors are utilized much better.*
4. *Through SR creativity is stimulated.*
5. *Through SR there will be more compatibility with local conditions.*
6. *Through SR there will be more diversity of development.*
7. *Through SR there will be less alienation.*
8. *Through SR ecological balance will be more easily attained.*
9. *Through SR important externalities are internalized or given to neighbours at the same level.*
10. *Through SR ability to withstand manipulation due to trade dependency increases.*
12. *Through SR the military defence capability of the country increases.*
13. *Through SR as a basic approach today's center and periphery are brought on a more equal footing.*

Essentieel in deze opsomming is dat self-reliance niet mag verengd worden tot een economische politiek, maar essentiële politieke, sociale en culturele elementen bevat, en, ten tweede, dat self-reliance fundamentele structurele hervormingen impliceert. Daarbij stellen zich problemen van omvang, graad en niveau van self-reliance.

Self-reliance mag *niet* verward worden met *autarchie*. SR is eerder de voorwaarde tot samenwerking op basis van gelijkheid. Deze gelijkheid kan nagestreefd worden op lokaal, nationaal, regionaal en internationaal niveau. Tot nog toe richtte de strategiediscussie haar aandacht te eenzijdig op de nationale context. Te vaak werd over het hoofd gezien dat strategische opties slechts kans van slagen hebben indien rekening gehouden wordt met de verschillende op elkaar inspelende niveaus. Toch wordt een 'autonome', 'soevereine', en zelfstandig functionerende *nationale staat* algemeen als essentiële voorwaarde genoemd voor een strategie van self-reliance.

De noodzakelijke maatschappelijke hervormingen, nodig om van een afhankelijke tot een zelfvoorzienende ontwikkeling te komen, stellen het probleem van parti-

cipatie, decentralisatie en autonomie. In dit verband wordt de *idee van selectieve participatie of dissociatie* gelanceerd, een autocentrische ontwikkelingsstrategie op basis van gelijkheid en soevereiniteit (zie Bosse, 1975, en Senghaas, 1977).

Een 'andere' ontwikkeling

Meer dan vroeger gaat men in het huidige ontwikkelingsdebat op zoek naar de noodzakelijke inhoudelijke componenten voor ontwikkeling. Zo stelt Todaro (1977) dat «*development must be seen as a multi-dimensional process involving major changes in social structures, popular attitudes and national institutions as well as the acceleration of economic growth, the reduction of inequality and the eradication of absolute poverty. Development, in its essence, must represent the entire gamut of change by which an entire social system, tuned to the diverse basic needs and desires of individuals and social groups within that system, moves away from a condition of life widely perceived as 'unsatisfactory' and towards a situation or condition of life regarded as materially and spiritually 'better'*». Als belangrijke stelling komt uit dit citaat bovendien dat er *geen universeel ontwikkelingsmodel* bestaat, dat ontwikkeling een integraal, multidimensioneel en dialectisch proces is dat van samenleving tot samenleving kan verschillen, dat m.a.w. elke samenleving haar eigen ontwikkelingsweg moet trachten uit te stipelen.

Wel kan men natuurlijk de algemene *principes* en prioriteiten, waarop een dergelijke strategie zich dient te baseren, vastleggen. Verschillende auteurs hebben dit trouwens reeds geprobeerd (zie vb. Galtung, 1980, Goulet, 1971 en Vilani-lam, 1979). Nerfin (1977) weerhoudt vijf criteria als essentieel voor een 'andere' ontwikkeling. Een dergelijke ontwikkeling dient *basisbehoefte-gericht, endo-geen, self-reliant, ecologisch* verantwoord, en op *structuurveranderingen* gebaseerd, te zijn. Al deze criteria kunnen nog verder uitgediept worden (zie vb. Deutsch, 1977, Lederer, 1980, en Sachs, 1980).

Het vijfde criterium is fundamenteel voor de eerste vier. Zonder de eis tot maatschappelijke veranderingen kunnen de vier eerste prioriteiten immers in diverse richtingen geïnterpreteerd worden. Ik wil dit illustreren aan de hand van Preis-

werks (1980) visie op de *culturele ontwikkelingsproblematiek*.

Vanuit zijn cultureel blikveld splitst Preiswerk het 'andere' ontwikkelingsconcept op in drie deelbegrippen: de culturele identiteit, self-reliance en basisbehoefte. Zijn stelling luidt dat deze drie aspecten zowel in negatief-dominerende, als positief-bevrijdende zin kunnen aangewend worden (zie schema 3 en 4).

Net zoals Sunkel en Fuenzalida (cfr. supra) ziet Preiswerk beide processen tegelijk aan het werk: «*Selon le degré de sélectivité appliqué aux apports externes dans une stratégie de développement dissociative, les deux modèles se combinent: certains biens/services valorisés pour l'usage, certains pour l'échange, certains pour l'usage et l'échange; degrés plus ou moins élevés de dépendance, etc. Il importe de savoir quel est le cercle dominant. Les éléments des deux cercles sont généralement présents, mais se combinent de manière différente d'un cas à l'autre*». Met andere woorden: «*La variété de ces différentes situations devrait nous mettre en garde contre la définition d'une seule nouvelle stratégie de développement. La diversité culturelle doit constituer un élément fondamental à tout débat sur le développement*».

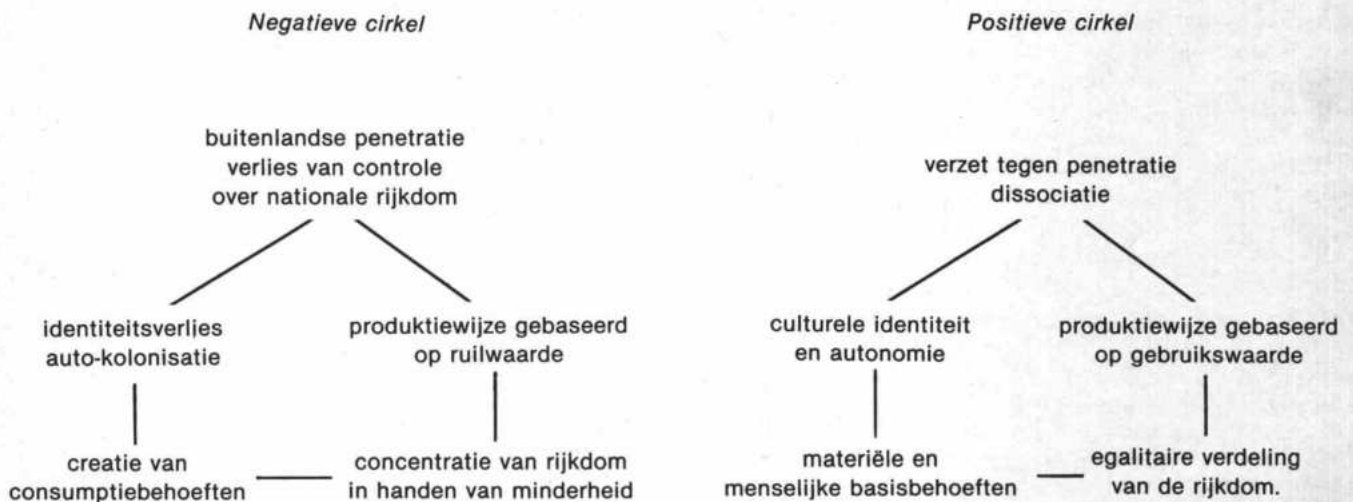
Tot besluit

Ik heb in dit artikel de stand van de huidige discussie over ontwikkelingsproblemen pogen samen te vatten. Aan de hand van de drie visies op ontwikkeling, hebben er zich m.i. een vijftal *verschuivingen in het ontwikkelingsdenken* voorgedaan: (a) van een meer positivistisch-kwantitatief-vergelijkende naar een normatief-kwalitatief-structurele aanpak, (b) van een universeel, formeel-beschrijvend naar een meer substantieel, op verandering gericht en minder voorspelbaar, model; (c) van een euro- of ethnocentrische over een indigenistische naar universalistische kijk; (d) van endogenisme over exogenisme naar globalisme; en (e) van een inhoudelijk economische naar meer interdisciplinaire interesses. Het is in dit kader dat de internationale communicatieproblematiek m.i. dient bestudeerd te worden.

Schema 3

<i>Culturele identiteit</i>	<i>Self-reliance</i>	<i>Basisbehoeften</i>
in positief-bevrijdende zin aangewend		
Positieve ingesteldheid t.a.v. historische waarden, normen en instituties. Weerstand tegen overdreven externe invloed. Verwerping van waarden, instituties en vormen die de eigen sociale cohesie vernietigen. Adaptatie van produktiewijzen die de specificiteit van de menselijke en lokaal-sociale ontwikkeling in de hand werken.	Gebruik van eigen rijkdom, grondstoffen. Selectieve adaptatie van buitenlands kapitaal, producten, technologie en technische hulp. Geloof in eigen mogelijkheden. Adaptatie van produktiemiddelen, aangepast aan lokale omgeving.	Klemtoon op totale bevolking, geen minderheid. Prioriteit zowel op materiële als niet-materiële behoeften (eerste zijn voorwaarde voor tweede). Emancipatie van elk individu. Gedelegeerde participatie bij beslissingen over de verdeling van de beschikbare rijkdom.
in negatief-dominerende zin aangewend		
Gebruik van concept 'traditie' om marginalisatie te legitimeren. Pleiten voor culturele eigenheid om macht van meerderheid te bestendigen.	Afwijzen van fundamentele rechten en weigering tot participatie met het argument dat de bevolking er nog niet 'rijp' of 'ontwikkeld' genoeg voor is.	Nadruk op materiële consumptiebehoeften.

Schema 4.

Bibliografie

- AMIN, S. (1970), *L'accumulation à l'échelle mondiale*, Anthropos, Paris.
- AMIN, S. (1973), *L'impérialisme et le développement inégal*, Anthropos, Paris.
- AMIN, S. (1979), *Classe et nation dans l'histoire et la crise contemporaine*, Minuit, Paris.
- APTER, D. (1965), *The politics of modernization*, University of Chicago Press, Chicago.
- BAMBIRRA, V. (1974), *El capitalismo dependiente Latinoamericano*, Siglo XXI, México.
- BARAN, P. (1957), *The political economy of growth*, Penguin, Harmondsworth.
- BOSSE, H. (1975), «Socio-cultural factors of underdevelopment», *Journal of Peace Research*, 12, 4.
- BRENNER, R. (1977), «The origins of capitalist development: a critique of Neo-Smithian marxism», *New Left Review*, 104.
- BREWER, A. (1980), *Marxist theories of imperialism*, Routledge & Kegan, London.
- BROOKFIELD, H. (1975), *Interdependent development*, Methuen, London.
- CARDOSO, F.H., & FALETTO, E. (1969), *Dependencia y desarrollo en América Latina*, Siglo XXI, México.
- CUEVA, A. (1977), *El desarrollo del capitalismo en América Latina*, Siglo XXI, México.
- DEUTSCH, K.W. (1977), *Eco-social systems and eco-politics*, UNESCO, Paris.
- DOS SANTOS, T. (1970), «The structure of dependency», *American Economic Review*, 60, 21.
- FRANK, A.G. (1969), *Latin America: underdevelopment or revolution*, Monthly Review Press, New York.
- FRANK, A.G. (1971), *Lumpenburgeria: lumpen desarrollo*, Era, México.
- GALTUNG, J. (1971), «The structure of imperialism», *Journal of Peace Research*, 2.
- GALTUNG, J. (1980), *The true worlds, a transnational perspective*, Free Press, New York.
- GALTUNG, J., O'BREIN, P., en PREISWERK, R. (eds.) (1980), *Self-reliance, a strategy for development*, Bogle - L'Ouverture, London.
- GOLDING, P. (1974), «Media role in national development. Critique of a theoretical orthodoxy», *Journal of Communication*, 24, 3.
- GOULET, D. (1971), *The cruel choice. A new concept in the theory of development*. Atheneum, New York.
- HANSEN, W. en SCHULZ, B. (1981), «Imperialism, dependency and social class», *Africa today*, 28, 3.
- HETTNE, B. (1982), *Development theory and the Third World*, SAREC, Stockholm.
- HOOGVELT, A. (1982), *The Third World in global development*, MacMillan, London.
- HOSELITZ, B.F. (1960), *Sociological factors in economic development*, Free Press, Glencoe.
- KAY, G. (1975), *Development and underdevelopment*, MacMillan, London.
- LACLAU, E. (1977), *Politics and ideology in marxist theory*, New Left Books, London.
- LALL, S. (1975), «Is 'dependence' a useful concept in analysing underdevelopment?», *World development*, 3, 11-12.
- LEDERER, K. (ed.), (1980), *Human needs. A contribution to the current debate*, Gunn & Hain, Oelgeschlager.

- LERNER, D. (1958), *The passing of the traditional society*, Free Press, Glencoe.
- LEYS, C. (1977), «Underdevelopment and dependency: critical notes», *Journal of Contemporary Asia*, 7, 1.
- MARINI, R.M. (1973), *Dialéctica de la dependencia*, Era, México.
- MOMMSEN, W.J. (1977), *Imperialismstheorien*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- NERFIN, M. (ed.) (1977), *Another development: approaches and strategies*, The Dag Hammarskjöld Foundation, Uppsala.
- OWEN, R., en SUTCLIFFE, B. (eds.) (1972), *Studies in the theory of imperialism*, Longman, London.
- PALMA, G. (1978), «Dependency: a formal theory of underdevelopment or a methodology for the analysis of concrete situations of underdevelopment?», *World Development*, 6, 7-8.
- PREISWERK, R. (1980), «Identité culturelle, self-reliance et besoins fondamentaux», SPITZ, P., GALTUNG, J., e.a., *Il faut manger pour vivre...*, PUF, Paris.
- ROGERS, E.W., SHOEMAKER, F.F. (1962), *Diffusion of innovations*, Free Press, Glencoe.
- ROSTOW, W.W. (1960), *The stages of economic growth*, Cambridge University Press, Cambridge.
- ROXBOROUGH, I. (1979), *Theories of underdevelopment*, MacMillan, London.
- SACHS, I. (1980), *Stratégies de l'écodéveloppement*, Ed. Ouvrières, Paris.
- SALAMA, P. & TISSIER, P. (1982), *L'industrialisation dans le sous-développement*, Maspéro, Paris.
- SCHRAMM, W. (1964), *Mass media and national development*, UNESCO, Paris.
- SEERS, D. (ed.) (1981), *Dependency theory*, Francis Pinter, London.
- SENGHAAS, D. (Hrsg.) (1974), *Peripherer Kapitalismus*, Suhrkamp, Frankfurt.
- SENGHAAS, D. (1977), *Weltwirtschaftsordnung und Entwicklungspolitik. Plädoyer für Dissoziation*, Suhrkamp, Frankfurt.
- SERVAES, J. (1981), «Enkele bedenkingen aangaande communicatie en informatie», *Tijdschrift voor Sociologie*, 2, 2.
- SERVAES, J. (1982), *The place and role of communication in the structure of world society*, ISS, The Hague.
- SID AHMED, A. (1980), *Croissance et développement I + II*, Office des Publications Universitaires, Alger.
- SMITH, A.D. (1973), *The concept of social change. A critique of the functionalist theory of social change*, Routledge & Kegan, London.
- STAVENHAGEN, R. (1966), «Siete tesis equivocadas sobre América Latina», *Desarrollo Latinoamericano*, 4.
- SUNKEL, O. en PAZ, P. (1970), *El subdesarrollo latinoamericano y la teoría del desarrollo*, Siglo XXI, México.
- SUNKEL, O. (1972), *Capitalismo transnacional y desintegración nacional en América Latina*, Nueva Visión, Buenos Aires.
- SUNKEL, O. en FUENZALIDA, E. (1980), «La transnacionalización del capitalismo y el desarrollo nacional», SUNKEL, O., FUENZALIDA, E., CARDOSO, F.H. e.a., *Transnacionalización y dependencia*, Ediciones Cultura Hispanica, Madrid.
- TODARO, M.P. (1977), *Economic development in the Third World*, Longman, London.
- VILANILAM, J.V. en LENT, J. (eds.), *The use*

- of development communication*, AMIC, Singapore.
- VITALE, L. (1979), *La formación social Latinoamericana*, Fontamora, Barcelona.
- WALLERSTEIN, I. (1974), *The modern world system. Capitalist agriculture and the origins of the European world economy in the sixteenth century*, Academic Press, New York.
- WALLERSTEIN, I. (1979), *The capitalist world economy*, Cambridge University Press, Cambridge.
- WALLERSTEIN, I. (1980), *The modern world system II. Mercantilism and the consolidation of the European world economy, 1600-1750*, Academic Press, New York.
- WALLERSTEIN, I. en HOPKINS, T. (eds.) (1982), *World system analysis*, Sage, London.
- WARREN, B. (1980), *Imperialism. Pioneer of capitalism*, New Left Books, London.

ADVERTEREN IN DIT NUMMER

Standaard Boekhandel	17
CeCoWe	28
CeCoWe	39
Het belang van Limburg	49
Gemeentekrediet	50

een siamese tweeling: communicatiebeleid en communicatieplanning

alan hancock
vertaling: lieve smeets

Inleiding

Dit citaat, van mijn hand (Hancock, 1981), lijkt op het eerste gezicht misschien niet ongewoon. Het geeft de onderlinge afhankelijkheid van beleid en planning weer, en weerspiegelt tegelijk een actuele opvatting over planning die zowel realisme als theoretische samenhang op het voorplan stelt. Het is echter de bedoeling van dit artikel te bewijzen dat, hoewel hun interdependentie uiteindelijk kritiek is, de schakel tussen de twee in feite veel complexer en ook vluchtiger is dan vaak wordt verondersteld. Ik zal aantonen dat de aanvankelijk lineair veronderstelde relatie tussen beleid en planning later inadequaet bleek te zijn; voor zover er hoe dan ook van lineariteit sprake kon zijn, was de situatie zo dat planning vaak de beleidvoering voorafging, en dat de relatie meestal herhaald en bestendig werd. Ten tweede zal ik bewijzen dat het beleidsconcept zelf dubbelzinnig is, en dat communicatiebeleid en -planning vaak volkomen los stonden van elkaar - deels ten gevolge van deze dubbelzinnigheid - zodat men in elk van de domeinen verschillende modellen gebruikte met verschillende klemtonen. Ten derde zal ik aantonen dat, ondanks deze scheiding, de twee concepten te kampen hebben gehad met dezelfde moeilijkheden en probleemgebieden. Het lijkt er bijgevolg op dat het zelfstandig debat rond beleid en het methodologisch werk i.v.m. planning ver genoeg zijn gevorderd om opnieuw gezamenlijk

bestudeerd te worden: geen van beide zal nog veel vooruit kunnen komen als men niet zoekt naar een gemeenschappelijke benadering, vooral waar het de participatorische en open planning betreft.

Historische ontwikkeling

De geschiedenis van communicatiebeleid en -planning is erg jong: ze beslaat niet veel meer dan het laatste decennium. Ze vormt een onderdeel van de graduele beweging naar een grotere integratie in communicatie-ontwikkelings- en communicatieresearch-programma's: naar de perceptie van meer coherentie in communicatiesystemen.

De eerste 'officiële' omschrijving van communicatiebeleid wordt gewoonlijk toegeschreven aan een Unesco-document (UNESCO, 1972). Daarin kan men het volgende lezen: "Communicatiebeleid is het geheel van principes en normen die ingevoerd werden om het gedrag van communicatiesystemen te leiden. Communicatiebeleid is bedoeld als een basisprincipe en is lange-termijn gericht, maar het kan ook operationele implicaties hebben met een betekenis op korte termijn. Het kwam tot stand in het kader van een algemene maatschappelijke benadering van communicatie. Communicatiebeleid komt voort uit politieke ideeën, uit de sociale en economische toestand van het land en de waarden waarop deze is gebaseerd, en het probeert deze in verband te brengen met de

echte noden en vermoedelijke mogelijkheden van 'communicatie'. Communicatiebeleid bestaat in elke samenleving, maar is vaak latent en versnipperd i.p.v. manifest en harmonisch. Het is dus niets nieuws wat hier wordt voorgesteld, maar het is eerder een expliciete uiteenzetting en een weloverwogen formulering van iets dat reeds in de samenleving ingeburgerd is. Het lezen van internationale rapporten vergt steeds enige oplettendheid, omdat deze steeds in zeer specifieke omstandigheden tot stand komen: ze pogen een consensus van opinies - en dus ook van politieke systemen - weer te geven, zelfs wanneer de deelnemers aanwezig zijn in hun persoonlijke naam.

Een omschrijving als deze van communicatiepolitiek kan op het eerste gezicht niets meer lijken dan de rationalisatie van een reeds bestaande praktijk. Maar in feite zegt de tekst iets totaal anders. Wat er bedoeld wordt is dat men niet op zinvolle of realistische wijze kan plannen zonder een volledige en klare analyse van de bestaande structuren én hun invloeden op de communicatie.

Het nieuwe beleidsconcept ontstond op hetzelfde moment dat er merkelijke veranderingen optraden in de visies rond planning. Waar men vroeger vooral bekommerd was om de theoretische samenhang van de systeemplanning, is men zich de laatste jaren meer en meer gaan richten op de aanpassing aan de omgeving. Zo kunnen we in een omschrijving van planning lezen: "Planning is de bewuste poging om een systeem aan te

passen aan zijn omgeving, met het oog op het bereiken van de systeemdoeleinden... De omgeving is het geheel van factoren buiten een gegeven systeem, waaraan het systeem zich wil aanpassen teneinde zijn doeleinden te bereiken en te overleven" (Middleton, 1981).

Met dit soort relatie in mijn achterhoofd heb ik recentelijk mijn eigen definitie van communicatieplanning opgesteld: "Onder communicatieplanning verstaan we dus het opstellen van plannen op korte en lange termijn (zowel strategische als operationele) voor een efficiënt en billijk gebruik van de communicatiemiddelen, rekening houdend met de doeleinden, middelen en prioriteiten van een welbepaalde samenleving, en met de bestaande sociale en politieke organisatievormen" (Hancock, 1981).

En in een verdere uitweiding schreef ik ook: "Planning vindt nochtans niet plaats in een vacuüm (of dit zou toch niet zo mogen zijn), en moet daarom rekening houden met de karakteristieke besluitvormingsprocessen, de toekenning van financiële en andere hulpmiddelen, en het economisch en maatschappelijk gedrag. M.a.w. communicatieplanning is zowel een theoretische als een toegepaste discipline: ze is onderhevig aan alle vormen van druk en compromis die specifiek optreden in de toepassingsgebieden. Als dusdanig is deze definitie duidelijk afgeleid uit het beleidsconcept. Communicatiebeleid komt dan wel voor in alle samenlevingen, maar de toenemende belangstelling voor dat domein is toch vooral gestimuleerd geworden doordat men het is gaan zien als een middel om een sociale reorganisatie tot stand te brengen. Vooral in ontwikkelingsverband is de beleidsvisie eerder pre-scriptief dan analytisch: wanneer men een beleid naar voor brengt dan is dit om een zekere structurele of sociale verandering tot stand te brengen. Vandaar dat men is gaan inzien dat er planning nodig is om de beleidsuitspraak te helpen vertalen in concrete actie" (Hancock, 1981).

Beleid en Planning: Het Dominante Paradigma

Op dat ogenblik was het dominante paradigma van de relatie tussen beleid en planning nog vrij ruw. In feite was het paradigma gebaseerd op een eerder simplistische redenering, die hieronder wordt weergegeven. Planning, zo stelde men, houdt zich bezig met het ter be-

schikking stellen van middelen volgens criteria en prioriteiten die worden opgesteld door de beleidsvoerders, en die moeten vertaald worden in operationele programma's. De belangrijkste reden waarom dit in het verleden niet gebeurde is op communicatievlak, is omdat er wel communicatie-activiteiten werden gepland, maar slechts stuksgewijze, en omdat men daarbij vrijwel geen oog had voor de raakvlakken tussen de projecten en de bestaande instituties. Communicatie treedt vaak buiten haar eigen domein, en werd dan ook zelden beschouwd of behandeld als een zelfstandige en coherente sector. De enige oplossing bestond er zodoende in om een *geïntegreerde* mediaplanning op te stellen die rekening hield met het bestaande geheel van communicatiemiddelen en -infrastructuur.

Hetzelfde gold waarschijnlijk voor het beleid. Communicatiebeleid werd beschouwd als latent, impliciet of gefragmenteerd, omdat het nooit een geïntegreerd of gesynthetiseerd beleid was, maar slechts een geheel van afzonderlijke, sectoriële of institutionele beleidsuitingen. Ook hier bleek het een oplossing om op nationaal niveau theorieën uit te werken voor een geïntegreerd communicatiebeleid, en deze dan als prescriptieve modellen te gebruiken bij het opstellen van communicatieplannen. Deze benadering van mediaplanning bleef gedurende vele jaren bestaan, en vindt men trouwens nog steeds terug in vele internationale en intergouvernementele beleidsdocumenten, net zoals men de massamedia nog steeds beschouwt als een motiverende en persuasieve kracht voor ontwikkeling. De benadering werd aangevuld met elementen uit de orthodoxe systeemtheorie: men nam aan dat wanneer men eenmaal een beleidslijn had ontwikkeld, men deze bij de besluitvorming zou kunnen gebruiken: deze beleidslijn zou moeten aangewend worden als basis voor een geheel van alternatieve strategieën die dan ter selectie aan de besluitvoerder werden voorgelegd. Zulke voorstelling van mogelijke alternatieven kan het probleem concretiseren en de beleidskeuzen vergemakkelijken.

In de praktijk bleek deze simplistische formule echter niet te werken. Dit werd ondermeer duidelijk uit een oefening in communicatieplanning die in 1977 in Afghanistan werd opgezet. Men nam aan dat het mogelijk zou zijn om een communicatiebeleid te formuleren alvorens met het planningsproces te beginnen, of in

het slechtste geval als een inleidende stap tot het planningsproces. In de praktijk bleek echter dat er zelfs aan het einde van de oefening nog steeds geen aanvaardbare beleidslijn gevonden was. Het werken met alternatieven is wel tot op zekere hoogte geslaagd, en het bleek inderdaad een noodzakelijk middel om het planningsproces vooruit te helpen. Vooral de formulering en het kritisch onderzoek van de alternatieven bleek vruchten af te werpen: men kreeg hierdoor een zeker begrip van communicatiebeleid, en er werden tenminste enkele van haar impliciete parameters aan het licht gebracht. Maar de planning bleef geneigd om zowel in theorie als in de praktijk aan het beleid vooraf te gaan, i.p.v. omgekeerd. En in de realiteit zat er weinig rechtlijnigheid in de oefening: men vond eerder een geheel van zich herhalende processen waarin de beleidsformulering en de beleidsplanning onontwaarbaar verweven waren.

Deze veldervaring bleek zeer nuttig te zijn en is sedertdien uitgedrukt in een methodologie van de communicatieplanning. Maar ze leek toen een wig te drijven tussen de studie van communicatiebeleid en deze van planning.

Communicatiebeleid

Er is echter een belangrijker reden waarom communicatiebeleid en communicatieplanning doorheen de jaren gescheiden zijn geweest, nl. omwille van de dubbelzinnigheid in het begrip en de benadering van een communicatiebeleid. Deze dubbelzinnigheid vloeit voort uit het concept en de evolutie van het beleid zelf. Beslissingen komen immers tot stand onder politieke omstandigheden, en het communicatiebeleid is in vele gevallen vereenzelvigd geworden met het internationale politieke debat op het vlak van informatie en communicatie.

Het beleidsthema is derhalve internationaal, er is zeker meer over gepubliceerd dan over het planningsconcept. UNESCO heeft bijvoorbeeld verschillende intergouvernementele conferenties georganiseerd rond communicatiebeleid: één voor Latijns-Amerika en het Caraïbisch gebied, gehouden in Costa Rica in 1976; een tweede voor Azië, gehouden in Kuala Lumpur in februari 1979, en een derde voor Afrika in Yaoundé in 1980. Er staat een gelijkaardige oefening op stapel voor de Arabische Staten. Confrontaties op politiek niveau rond beleidsthema's als

de informatiestroom, technologieoverdracht en de evolutie naar een Nieuwe Internationale Informatie- en Communicatie-orde, hebben vroegere plannen voor een vaste volgorde betwistbaar gemaakt, of zelfs verouderd.

Deze conferenties liggen ingebed in een zeer specifieke traditie. Op politieke forums worden de meest diverse onderwerpen m.b.t. communicatie (informatie-evenwicht, research-oriëntering, training etc), besproken, en komt men tot algemene aanbevelingen. Maar er wordt geen enkele poging ondernomen om de (verschillende) gedetailleerde beleidsformuleringen van elkaar te onderscheiden. Deze conferenties vormen een onderdeel van de serie debatten over de informatiestroom en het informatie-evenwicht die geleid hebben tot de 'Declaration on Mass Media' en de oprichting van de 'International Commission for the Study of Communication Problems' (die in 1980 het rapport 'Many Voices - One World' opstelde), het resultaat van jarenlange arbeid door een groep van experts bestaande uit geleerden en praktijkmensen, die door de UNESCO onder het voorzitterschap van de Ierse politicus Sean McBride werden samengebracht.

Het rapport van deze commissie (McBride *et al.*, 1980) was veel complexer dan de verslagen van de veelvuldige regionale conferenties over communicatiebeleid, zodat de vele studies en monografieën die gemaakt werden ter verduidelijking van het rapport uiterst welkom waren. Het rapport bleef echter voor een groot stuk binnen dezelfde politieke traditie. Hoewel deze commissie los stond van de UNESCO, werd ze bijgestaan door een UNESCO secretariaat. De commissieleden werden benoemd ten persoonlijke titel, maar vertegenwoordigden toch een politiek en ideologisch evenwicht. In het eindrapport werd gezocht naar een zekere consensus (hoewel dit voor alle gevallen onmogelijk bleek, zoals duidelijk werd uit de veelvuldige tegenstrijdige uitspraken van individuele leden).

IPDC

Ongeveer in dezelfde geest vond in 1980 de 'Intergovernmental Conference for Cooperation on Activities, Needs and Programmes for Communication Development' plaats. De conferentie beval de oprichting aan van een nieuw 'International Programme for the Development of Communication'. Deze IPDC werd later

door de Algemene UNESCO Conferentie van 1980 in Belgrado bevestigd. Daar waar de eerste vermelde conferentie en het IPDC zelf verondersteld werden een minder politiek uitgesproken karakter hebben en zich enkel dienden toe te leggen op een verbetering van het evenwicht op materieel en infrastructureel vlak, blijkt uit volgend verslag in een Amerikaans blad, dat het resultaat zeer controversieel was (Chronicle of International Communication, 1981).

"De mogelijkheden van het IPDC liggen in een concrete actie om zo de communicatiezwakte van de Derde Wereld te verminderen, en er zorg voor te dragen dat het Westers informatiebeleid en zijn informatiemiddelen de economische en sociale vooruitgang en de culturele integriteit van de ontwikkelingslanden niet tegenwerken. Velen beschouwen het nieuwe IPDC in de grond als een Amerikaanse uitvinding, als de uitloper van Amerikaanse initiatieven op de Algemene UNESCO Conferentie van 1978. De mate waarin de U.S.A. zich zullen voorbereiden op de komende werkvergadering, kan beschouwd worden als een voorproef van de houding die de Administratie gedurende de komende vier jaar zal aannemen t.o.v. de pogingen van de Derde Wereld om de internationale nieuws- en informatiestromen in evenwicht te brengen en de communicatiesystemen te moderniseren.

Maar daar het internationale communicatiebeleid slechts moeizaam op gang komt binnen de nieuwe Administratie, wordt er aan getwijfeld of de U.S.A. een rol van betekenis kunnen spelen bij de onderhandelingen te Parijs.

Op de openingsbijeenkomst van de IPDC Raad in juni zal een belangrijk discussie-onderwerp er in bestaan om tot een overeenkomst te komen over de procedures die de Raad dient te volgen voor het instellen en evalueren van IPDC-projecten. In de statuten zijn deze en andere verantwoordelijkheden zeer vaag gedefinieerd. Algemeen genomen dragen ze de Raad op om de 'planning en uitvoering' van de IPDC-activiteiten te leiden. De raad van beheer moet voorstellen bekijken, behoeften definiëren, prioriteiten aanbevelen en resultaten taxeren. Drie van de zeven bepalingen over de taken van de Raad betreffen de bundeling van financiële middelen en internationale steun aan het IPDC. Het IPDC charter is zeer ruim. De centrale functie van het programma zoals dat oorspronkelijk door de

USA werd voorgesteld, is echter tweevoudig: het moet allereerst informatie verzamelen op grond waarvan men een juiste en systematische inschatting kan maken van de hulp die de Derde Wereld nodig heeft voor ontwikkeling van de communicatie; en het moet ten tweede de bijstand aan de hulpbehoevende landen in de juiste banen leiden op grond van prioriteiten die door het IPDC in samenwerking met de internationale bronnen van overheids- en private steun werden uitgewerkt. Het IPDC werd door Amerikaanse functionarissen omschreven als een doorgeefluik voor informatie over de Derde-Wereldnoden en over corresponderende externe hulpprogramma's, en dan liefst technische en professionele hulp die de communicatie-infrastructuur kan verbeteren en de nieuws- en informatiemedia verstevigen. De USA hebben de idee dat het IPDC zich zou gaan bezighouden met de globale informatiestroom, perscodes en aanverwante onderwerpen die voortdurend besproken werden op andere UNESCO-forums, met klem van de hand gewezen. Het was precies omdat de meeste van deze discussies zo vruchteloos bleken, dat de USA het voorstel voor een communicatie-ontwikkelingsprogramma buiten het UNESCO-kader lanceerden. Ze zijn niet geslaagd in die poging, zodat de taak om het IPDC in een constructieve koers te houden nu ten laste valt van de Amerikaanse vertegenwoordiger in de Raad, en van diegenen die de contacten moeten onderhouden met de andere raadsleden". Hoewel het IPDC zich in de eerste plaats moet bezighouden met projectontwikkeling, typeert bovenstaand citaat duidelijk de politieke sfeer waarin het moet optreden. Indien het waar is dat het, zoals velen menen, een 'Amerikaanse interventie' is, dan behoeft dat toch enige verdere verklaring. Tijdens de Algemene UNESCO Conferentie in Nairobi (1976), werd er inderdaad een resolutie aangenomen die door de U.S.A. werd gesteund, die een bijeenkomst voorzag van regeringsafgevaardigden om raadgevende regelingen voor de communicatieontwikkeling in de Derde Wereld te bespreken. Een jaar later kwam er in Washington een groep van experts samen om deze resolutie uit te voeren. Men besprak o.a. twee specifieke voorstellen: een eerste, Amerikaans geïnspireerd, dat de oprichting overwoog van een adviesgroep, opgebouwd volgens het model van een reeds bestaande groep voor

landbouwonderzoek en een tweede voorstel, Tunesisch van inspiratie, dat de oprichting voorstond van een internationaal instituut voor communicatie-ontwikkeling. Het verschil tussen beide voorstellen bestond hierin dat het eerste vooral begaan was met de verwerking van informatie, de coördinatie en controle, en het tweede eerder een volledig activiteitenprogramma overwoog, met inbegrip van training, onderzoek en projectplanning. Gedurende de voorafgaande maanden werd ook de idee van een Fonds voor Communicatie-ontwikkeling besproken, maar dit werd door de donors krachtig van de hand gewezen.

De bijeenkomst in Washington werd gehouden ter voorbereiding van de 'Intergovernmental Conference for Cooperation on Activities, Needs and Programmes for Communication Development' die in april 1980 te Parijs plaatsvond. Het was op deze bijeenkomst dat het IPDC het leven zag, als het resultaat van uitgebreide onderhandelingen die uitmondde in een formule die weliswaar verder ging dan het originele U.S.A.-model maar, om tot een consensus te kunnen komen, heeft men sommige bepalingen in de statuten erg vaag gehouden. Op dit moment zou elke uitweiding over haar programma slechts speculatief zijn: haar secretariaat en beginactiviteiten worden gefinancierd door werkingsfondsen van de UNESCO, en voor een gedetailleerd programma zal men de onderhandelingen binnen haar Raad (in 1981) moeten afwachten. Maar de UNESCO heeft zich reeds gewaagd aan een inventaris van de behoeften aan hulp, en het IPDC is op zoek naar een aanzienlijke uitbreiding van de communicatiemiddelen.

Gemeenschappelijke probleemgebieden

In de voorgaande bladzijden heb ik vluchtig een aanzienlijke ontwikkelingsperiode van het beleids- en planningsveld doorlopen. Het was in 1976 dat de eerste regionale bijeenkomst voor communicatiebeleid werd gehouden. Dit gebeurde in Costa Rica. Later in datzelfde jaar werd een gestructureerd programma voor communicatieplanning geïndosseerd. Vier jaar later bracht de McBride Commissie haar rapport uit, en zag het IPDC het levenslicht. In de tussentijd was het Internationaal debat rond communicatie geïntensifieerd, en stelden de U.S.A. en in mindere mate ook de andere geïndustrialiseerde westerse landen, zich fre-

quent tegenover het Derde Wereld-blok en de socialistische landen op.

In dit debat had communicatieplanning eigenlijk geen duidelijk gedefinieerde rol. Wat zich afspeelde op het internationale niveau - hoewel het uiteindelijk een aanzienlijke impact zou hebben op de ontwikkeling van de communicatie - stond op dat ogenblik los van het domein van de communicatieplanning, en was in vele gevallen volkomen vreemd aan de meer concrete belangen van haar beoefenaars.

Er was zodoende tijd beschikbaar voor andere activiteiten. Men had tijd om de aanzienlijke hoeveelheid voorhanden zijnde literatuur rond planning in andere domeinen te bekijken (van managementstudies tot telecommunicatie en stadsplanning), en die aan te passen aan een communicatiecontext. Er werden ook een aantal praktische experimenten uitgevoerd rond geïntegreerde communicatieplanning, meer in het bijzonder het hierboven aangehaalde onderzoek dat werd uitgevoerd in Afghanistan in 1977, en dat zeer uitvoerig werd besproken in een UNESCO-monografie (Hancock, 1981). Verder ontwikkelde men instructiemateriaal (hoofdzakelijk) voor de training van toekomstige communicatieplanners, en werd een oorspronkelijk laboratorium-experiment in Maleisië in 1977 gevolgd door gelijkaardige experimenten in Latijn-Amerika en Afrika. Zodoende beschikt men nu over volledig uitgewerkte simulatiemodellen voor verder gebruik. Er is ook gepoogd om case studies rond communicatie-ontwikkeling, waarbij de nadruk werd gelegd op het proces van de technologie-overdracht en de rol van technische hulpagenschappen op te zetten. De resultaten van dit UNESCO 'Collaborative Project en Technology Transfer and Communication' zijn in 1982 gesynthetiseerd geworden.

Al dit werk werd echter afzonderlijk uitgevoerd. De scheiding tussen communicatiebeleid en -planning was zelfs geïstitutionaliseerd, tenminste in het kader van de UNESCO, waar het waarschijnlijk de meeste aandacht heeft gekregen. Binnen de Sector van Cultuur en Communicatie, bijvoorbeeld, vormde het onderzoek rond communicatiebeleid een onderdeel van de 'Division of Free Flow of Information and Communication Policies', waarin het merendeel van het meer controversiële werk rond informatiestroom, ethische codes en internationaal beleid ondergebracht is, terwijl het werk

rond planning geïsoleerd is in de 'Division of Development of Communication Systems' (een project-gerichte afdeling, die hoofdzakelijk werkt met extra-budgettaire fondsen, en eerder gewijd is aan het operationele werk dan aan de research).

Tot op zekere hoogte bleek deze scheiding nuttig te zijn. Ze bood het onderzoek over planningsmethodieken de kans om ongestoord te vorderen en tot op zekere hoogte de andere plannings-disciplines in te halen. Maar dit kon niet onbepaald verdergaan. Het beleidsdebat kon niet retorisch en prescriptief blijven; na het McBride Commissierapport en het IPDC kon een verdere praktische groei niet uitblijven. En het werk rond communicatieplanning moest ook verder gaan dan het louter theoretische niveau van aanpassing en verfijning van de planningsmiddelen. Men moest proberen een raakvlak te vinden: de twee gebieden moesten samengebracht worden, zowel methodisch en inhoudelijk, als institutioneel.

Men vond dit raakvlak, niet doordat men er de nood van inzag, maar door de ontdekking van gemeenschappelijke problemen. Ondanks hun totaal verschillende bezigheden en benaderingen kwamen beide disciplines los van elkaar tot de conclusie dat hun ontwikkeling werd gehinderd door gelijkaardige moeilijkheden.

Het probleem van de middelen

Het eerste van deze gemeenschappelijke problemen was dat van de middelen, dat op zijn beurt samenhangt met de statuskwestie in de communicatiesector. In hun pogingen om hun vakdomein vooruit te helpen, ontdekten de planners dat men de communicatiesector gewoonlijk niet als een zelfstandige coherente sector bejegende, en dat men haar geen bijzonder hoge plaats toeweest in de ontwikkelingshiërarchie (een recent overzicht van de bilaterale en multilaterale hulp wees bijvoorbeeld uit dat slechts 0,5% van het totale bedrag bestemd voor ontwikkeling voorbehouden bleef aan de communicatie-ontwikkeling). Het is bovendien een veld waarin een groot deel van de activiteiten in handen van de private sector zijn, en men bijgevolg veronderstelt dat er in de publieke sector een mogelijkheid tot winst, of op zijn minst tot zelfbedruiping, schuilt.

Omdat communicatieplanning zou aanvaard worden, moet er een of andere po-

satieve stuwingskracht aanwezig zijn, maar deze moet zowel gemotiveerd als gefinancierd kunnen worden.

Opdat dit alles mogelijk zou kunnen worden is er zowel sociale motivatie als een -daarmee samenhangend- sociaal beleid nodig, en de mogelijkheid en acceptatie van een aantal reglementen. Men heeft een dergelijke visie vanaf het begin van deze eeuw steeds geassocieerd met socialistische landen, maar na de tweede wereldoorlog is men ze beginnen aanmoedigen omdat ze noodzakelijk bleek voor het ontwikkelingsproces. Dit betekent dat landen die qua politieke filosofie helemaal niet socialistisch georiënteerd zijn dan toch maar de noodzaak van staatsinterventie hebben aanvaard, als antwoord op de moderniseringsdruk. Vooral in de ontwikkelingslanden zou communicatieplanning kunnen opduiken als een brandpunt van activiteit. Dit is niet zo omdat de problemen daar noodzakelijk acuter zijn, maar omdat men er de mogelijkheid van een geïntegreerde planning tenminste kan overwegen voor een domein als communicatie. Terwijl er een begin van traditie bestaat om communicatie te bejegenen als een coherente sector, of zelfs als een significant domein van ontwikkelingsactiviteit, is er in de ontwikkelingswereld tenminste structureel de mogelijkheid tot een ruimere ontwikkeling van de communicatiemiddelen. Communicatieplanning begint in de ontwikkelingslanden bovendien ook meestal vanuit een minder verschanste positie dan in het Westen, en men heeft er bijgevolg ook minder te maken met lobbies.

Hoewel de planners zichzelf dus niet bekwaam achtten om hun visie, bij gebrek aan voldoende machtsbasis, verder te ontwikkelen, leek het erop dat er meer kans op succes aanwezig was in de Derde Wereld. Maar terzelfdertijd ontbrak het de ontwikkelingslanden aan de nodige infrastructuur en materiële middelen om vooruit te kunnen komen. Om hieraan te verhelpen werd het IPDC totstandgebracht. Tot zover het eerste gemeenschappelijke dilemma.

Het probleem van de participatie

Het tweede - en meer fundamentele - dilemma dat zowel in het beleids- als in het planningsveld opdook had te maken met de mogelijkheden tot toegankelijkheid en participatie. Dat is een thema dat niet uitsluitend beperkt is tot - of hoofdzake-

lijk gericht op - communicatie, maar het is een feit dat het zowel door de beleidsvoerders als de beleidskenners in het communicatiedomein bestempeld wordt als een uitzonderlijk moeilijk probleem.

Het probleem situeert zich vooral in het conflict tussen de individuele vrijheid enerzijds en de drang naar reglementering anderzijds (een drang naar regulatie die in feite in de planning zelf besloten ligt en die in vele gevallen leidt tot het ontstaan van elites). Zo schrijft een Amerikaans auteur (Homet, 1979): "Het belangrijkste kenmerk van het communicatiebeleid...is haar paternalistisch karakter. Het zijn een zeer klein aantal mensen - in regeringen, in de lagere posities van door de overheid gecontroleerde monopolies, en soms in adviescomitees van de overheid - die bijna alle belangrijke beslissingen nemen. Deze mensen (die elkaar allemaal kennen) hechten de grootste waarde aan orde en stabiliteit en aan wat zij kwaliteit noemen. Dit kwaliteitsconcept wordt gevormd door normen als technische kennis en culturele verdienste, en deze normen zijn ook weer voorbehouden voor een kleine elite".

Het probleem is nog groter geworden bij de introductie van de technologie, vermits de moderne technologieën zo complex en verrijnd zijn dat ze zich uitsluitend kunnen richten tot kleine professionele groepen, of tot de beleidsvoerders die deze groepen controleren. Of zoals Mattelart en Piemme het uitdrukten: "De verschillende maatschappelijke strata, en zelfs de verschillende sociale klassen hebben niet in dezelfde mate toegang tot alle technologieën en kunnen er ook niet gelijkelijk gebruik van maken. Technologieën komen tot stand in een welbepaalde sociologische omgeving, en ze ontwikkelen zich volgens de logica die vastgelegd is in de ordening van deze ruimte" (Mattelart en Piemme, 1981).

Deze twee citaten komen van schrijvers met een zeer verschillende politieke achtergrond, maar toch beseffen beide dat er een paradox bestaat. Ook het McBride rapport vermeldde duidelijk zowel de gevaren als de eruit voortvloeiende noden: "De technologische explosie in het domein van de communicatie biedt zowel grote mogelijkheden als grote gevaren. Wat het uiteindelijk resultaat zal zijn hangt af van cruciale beslissingen en van de plaats waar en de persoon door wie ze genomen werden. Het is zodoende van primair belang dat het besluitvormingsproces op een participatorische

wijze gebeurt, en in het volle besef van de sociale impact die de verschillende alternatieven kunnen hebben" (McBride *et al.*, 1980).

Het probleem uiteenzetten is één ding, oplossingen vinden die bruikbaar zijn in een welbepaald maatschappelijk kader is een ander. Er is vaak genoeg gezegd dat de eis tot een grotere participatie in planning en management, vaak de eis is van zogenoemde 'culturele kapitalisten' of een 'kleinburgerlijke voorhoede'. Dit soort eisen is duidelijk eerder afkomstig van een intellectuele elite dan van de werkende klasse. Het is bovendien een eis die een zeer aanzienlijke politieke verandering vergt, een verandering die meer dan alleen maar de communicatiekanalen betreft en een radicale sociale herstructurering onderstelt.

Men heeft het probleem het eerst erkend op een theoretisch niveau, maar het was in het geheel niet beperkt tot diegenen die schreven over beleid en onderzoek. Van bij de aanvang werd gepoogd -zowel in de ontwikkelings- als in de geïndustrialiseerde landen- om toegankelijkheid en participatie in praktijk te brengen, maar dit leverde slechts beperkte en soms zelfs ontmoedigende resultaten op.

Toegang en participatie

Wat ondernomen werd in de naam van participatie, valt hoofdzakelijk in twee (beide enigszins onbevredigende) categorieën uiteen. De eerste is een categorie van ontwikkelingsparticipatie. Het concept van participatie is er een met een zeer beperkte betekenis, hoewel het vaak nauwkeurig omschreven wordt in nationale ontwikkelingsplannen en in het werk van vele ontwikkelingshulpagentenschappen (zowel internationale als nationale). Voor zover er participatieformules bestaan, is dit meestal in de vorm van feedback, verbonden aan toeleveringsgerichte ontwikkelingsprogramma's. Elk op rurale ontwikkeling of gezinsplanning gericht communicatiemodel heeft zijn eigen feedbackcomponent, d.w.z. de respons van opinies en reacties uit het "veld" naar het productiecentrum, zodat men het succes van het programma kan evalueren, en men de fases, motivaties, face-to-face werking, etc. voortdurend kan aanpassen. Het model is direct en persuasief en de feedback treedt op binnen die persuasieve context. We hebben hier dus te maken met een gecontroleerde, eerder van boven naar beneden gaan-

Ontwikkelingsdoeleinden gezien van de top	Ontwikkelingsdoeleinden gezien van de basis
Nationale macht en veiligheid	Individuele keuze en vrijheid
Sociale mobilisatie	Sociale mobiliteit
Nationale identiteit, integratie en eenheid	Sub-nationale identiteit (ethnisch of groepsbelangen) en solidariteit
Economische groei (groei van het nationale inkomen)	Inkomensverdeling en sociale rechtvaardigheid
Politieke socialisatie	Politieke participatie
Eigendoms- en zakenrechten	Publieke en verbruikersrechten
Onderwijs- en professionele vooruitgang	Onderwijs- en beroepskansen
Informatiecontrole	Informatietoegankelijkheid
Meerderheidsprincipe (waar er electorale democratie is)	Rechten van de minderheden
Centrale controle en bestuur	Regionale en lokale autonomie
Cultureel en artistiek bestuur (soms censuur)	Culturele en artistieke creativiteit (soms subversief)
Ideologische en culturele controle	Intellectuele en artistieke vrijheid

de participatie, waarvan we de kenmerken terugvinden in de tabel hieronder (uit Tehranian, 1978). Deze tabel geeft een reeks kenmerkende ontwikkelingsdoelstellingen aan zoals men die terugvindt bij politici en centrale planners. Een aantal van deze doelstellingen worden eenvoudigweg omgekeerd wanneer ze vanuit de basis van de sociale pyramide i.p.v. vanuit de top worden gezien.

Deze lijst is niet beperkend, en niet hiërarchisch. Hij toont evenwel aan welke spanningen een dergelijk ontwikkelingsproces kan opwekken tussen de Regering, die het communicatieproces bepaalt, en het publiek, dat verondersteld wordt deze beleidvoering te volgen, maar wel zijn eigen visie mag hebben.

De tweede categorie van activiteiten die onder de naam van participatie ondernomen worden is meer concreet, maar tegelijkertijd beperkter omdat ze op lokaal vlak gesitueerd is. Het is een geheel van activiteiten die samengevoegd zijn onder de algemene titel van de 'gemeenschapsmedia'. Het zijn radicale benaderingen die beperkt blijven door het specifieke lokale kader waarin ze optreden. In de communicatie worden ze meestal geassocieerd met de productie en distributie van programma's en materialen: goedkope of kleinschalige media, kabeltelevisie, etc.

Het probleem door te kunnen dringen in de bestaande massamediastructuren heeft men gedeeltelijk kunnen ontwijken door zich vooral te concentreren op micro-vormen: hierdoor kon men de dominerende invloed van massa-agentschappen en multinationale belangen aanzienlijk reduceren, of zelfs uitschakelen.

Zulke lokale experimenten zijn vaak succesrijk, maar het probleem is dat hun oorspronkelijke structuur vaak geen ruimte open laat voor *visualisering van de omzetting van micro- in macrovorm*. Bovendien kunnen er experimenten genoemd worden die slechts pseudo-participatievormen waren - hoewel er ook vele serieuze pogingen werden ondernomen die de communicatietechnologieën inderdaad gebruikten voor een werkelijk verbeterde participatie op lokaal niveau. Een voorbeeld van een pseudo-participatiesysteem is het QUBE kabelsysteem in Columbus, Ohio.

QUBE is een kleinsteeds, experimenteel kabeltelevisiesysteem, opgericht door Warner Bros., dat bij de abonnees thuis meerkeuzepanelen plaatst die kunnen gebruikt worden als interactie-instrumenten. Maar zoals een waarnemer opmerkte (Teicher, 1981): "Men staart zich makkelijk blind op de QUBE technologie en men ziet daarbij de beperkingen en de mogelijke problemen niet die het systeem kan veroorzaken. QUBE steunt om te beginnen de democratie of de democratische toegang tot de informatie helemaal niet. Met stelt aan de kijkers welbepaalde vragen en ze kunnen slechts antwoorden met ja, nee of één van de vijf alternatieven. Dat is geen democratie. Democratie betekent dat men inspraak moet kunnen hebben in het opstellen van de agenda die moet gestemd worden en in het formuleren van de vragen. Dat kunnen de kijkers hier niet. Zij kunnen enkel kiezen uit een aantal vooraf bepaalde mogelijkheden. De meerkeuzetoetsen geven de kijkers niet de kans om echt hun opinie uit te drukken. Het is best moge-

lijk dat men het helemaal niet eens is met de bewoordingen of de implicaties van een vraag, of met het aantal vooraf bepaalde alternatieve keuzemogelijkheden. QUBE is geen tweerichtingstelevisie. Het is eerder eenrichtingstelevisie met een digitale feedbackmogelijkheid".

Open planning

Naast deze lokale experimenten, waren er nog andere pogingen om -op een ruim maatschappelijk niveau- het probleem van de participatorische planning het hoofd te bieden. Deze waren meer academische oefeningen. De Australische Telecommunicatie Commissie (1975) publiceerde bijvoorbeeld een rapport onder de naam TELECOM 2000, met als ondertitel: 'An exploration of the longterm development of telecommunications in Australia'. Een tentatief op lange-termijn gericht plan dat ter discussie werd voorgelegd en zich concreet bezighield met participatorische formules: "Er zijn in de literatuur verschillende modellen voorgesteld omtrent open planning voor publiek gebruik. Zolang er geen gemeenschapsparticipatie is, zullen nut en gemeenschap maar een raakvlak vertonen op het 'public relations' niveau. Een nutsbedrijf zal niet actief zoeken naar publieke respons, hoewel het in zijn besluitvorming wel rekening kan houden met wat het beschouwt als 'in het algemeen belang'. Dit is de manier waarop nutsbedrijven traditioneel gehandeld hebben, en waarbij sommige een grote mate van prestige en publiek vertrouwen genoten. Een dergelijke houding is echter steeds minder verdedigbaar geworden in ons veranderende sociale klimaat. Organisaties die ooit het meest prestigieuze imago genoten gaan zich daar nu als maar kritischer over uitlaten, en dit getuigt toch sterk van deze verandering" (Australische Telecommunicatie Commissie, 1975).

Dit rapport is één van de weinige gedetailleerde analyses over publieke participatie in planning, dat ook een aantal mogelijke concrete benaderingen voorstelt. Het rapport heeft daarbij ook het voordeel dat het op gefundeerde wijze kan nagevolgd worden. Na de publikatie van het oorspronkelijke TELECOM 2000-rapport verzocht de Nationale Afdeling voor Telecommunicatieplanning (onderdeel van de Australische Telecommunicatie Commissie) om reacties uit vele sectoren van de Australische samenleving, en ze publiceerde een samenvatting van de

verkregen reacties (Australian Telecommunications Commission, 1978). Dit bleken de visies rond open planning en publieke respons te zijn: "Open planning werd gesteund vanuit alle segmenten van de samenleving, inclusief de zakenwereld, de regering, academici, de media en de mensen binnen Telecom Australia. De oppositie, slechts een kleine groep, waren diegenen die vonden dat andere mechanismes zoals de markt, management en technologiën de koers van de telecommunicatieontwikkeling zouden moeten bepalen. Een aanzienlijk aantal mensen, ook weer uit alle segmenten van de samenleving, vond dat we te voorzichtig waren geweest in onze voorstellen rond open planning. De motieven voor de invoering van open planning varieerden - zo grepen vele bedrijven de kans aan zichzelf in de belangstelling te plaatsen - maar de uiteindelijke steun aan open planning was niettemin bijna overal zeer sterk".

Er was dus voldoende interesse, maar er bleek geen onmiddellijk resultaat. Daarom stelden sommige critici zich de vraag of zulke participatie wel realistisch en haalbaar is. "Zoals ontwikkeld in *Telecom 2000*" wordt open planning voorgesteld als een "toenemende interactie met de klanten van de Commissie en mogelijk met de gehele samenleving..." van de zijde van het technisch personeel (Australische Telecommunicatie Commissie, 1976: 148). Maar hoewel een hele lijst van aangelegenheden en mechanismen ter overweging werd voorgelegd, en eventueel kon worden aangevuld, bleef men aarzelen om de besluitvorming in handen te geven van de gemeenschap en andere gedecentraliseerde organismen. De antwoorden op de publikatie van *TELECOM 2000* overtuigden de ATC administrateurs ervan dat het "15 jaar zou kosten om een volledig effectief systeem van open planning te ontwikkelen, mits men ook de politieke wil zou hebben om hieraan te werken", aldus de Amerikaanse beleidsanalyst Roland Homet, Jr. (1979:81). Deze verklaring werd ondersteund door de herinlijving van de Nationale Afdeling voor Telecommunicatie, de 'brain trust' achter het open planning concept, bij de traditionele administratieve bureaucratie van de A.T.C. (Jacobsen, 1981).

Misschien zijn deze studies vooral nuttig geweest voorzover ze enig licht hebben geworpen op het proces van de verbruikersraadpleging en op de organisatie van

democratische discussiegroepen (zoals bijvoorbeeld de studies die uitgevoerd werden door de 'New Zealand Commission for the Future').

Een element dat de discussies bemoeilijktte was de onveranderlijke samenstelling van toegankelijkheid en participatie, alsof dit gemeenschappelijke en onderling verwisselbare concepten zouden zijn. In de praktijk zijn ze dat echter niet. Toegankelijkheid wordt op twee manieren gebruikt: individuele toegang tot de informatie, en toegang tot de produktie- en distributiemiddelen. Het probleem van de toegankelijkheid kan men binnen bepaalde grenzen gedeeltelijk met technologische middelen oplossen. Men kan meer informatie ter beschikking stellen via het gebruik van microcircuits, en zodoende bovendien de informatie verspreiden op grond van persoonlijke criteria. De begrenzingen waarop men dan kan stoten zijn eerder van economische en commerciële, dan politieke aard (wanneer men tenminste abstractie maakt van de problemen rond veiligheid en privacy); en deze economische problemen kan men reduceren door de technische en produktiekosten te verlagen. Zo is er een onmiddellijk en duidelijk voordeel aanwezig wanneer men de gehele *Encyclopaedia Britannica* kan terug brengen tot één enkele videodisk. Maar participatie veronderstelt iets van een totaal andere orde, nl. participatie in planning en beleidvoering. De invoering van een dergelijke participatie zal de structuur verstoren van zowel de geïndustrialiseerde als de ontwikkelingssamenlevingen, en men kan dan ook niet verwachten dat ze de onmiddellijke en volledige steun zal krijgen van de regeringen.

Een onderzoeker die de participatorische of open planning op die wijze definieert (en dus beweert dat participatie verder moet gaan dan raadpleging en coöptatie), geeft zelf toe dat het waarschijnlijk een verstorend element zal zijn, en dat er zeker niet op aangedrongen zal worden door de communicatie-establishments (Jacobsen, 1981); "Open planning is een actief proces waarin er eerst een pedagogisch gesprek plaatsgrijpt tussen de inwoners, en vervolgens een dialoog tussen deze inwoners en de beleidsvoerders. Via deze (niet noodzakelijk vriendelijke) dialoog kan men een convergentie tussen de geplande communicatiesystemen afdwingen met democratisch uitgedrukte maatschappelijke communicatiebehoeften... Open planning op het do-

mein van de communicatie verwerpt de bestaande communicatiesystemen en bestrijdt de bestaande informatieprocessen die de hele oppressieve maatschappij ondersteunen. In die zin kan men 'open planning' beschouwen als een revolutionaire praxis, die misschien bondgenoten vindt onder afvallige elites en contra-elites die het proces in hun eigen voordeel proberen om te buigen. Maar men mag niet verwachten dat deze praxis goedgekeurd zal worden door de formele instituties van de elitaire macht".

Het is misschien in dit moeilijke domein dat de toekomstige ontwikkeling zal liggen. De paradox van de open planning kan misschien communicatiemensen, zowel theoretici als practici uit de ontwikkelings- en geïndustrialiseerde landen dichterbij elkaar brengen. En wel om de eenvoudige reden dat ze allemaal te maken hebben met hetzelfde probleemgebied, ongeacht de heersende politieke of sociale organisatie waarin elk van hen zich bevindt. Het is een domein waarin een gecombineerde benadering van beleid en planning niet enkel noodzakelijk, maar misschien zelfs de enige mogelijkheid lijkt te zijn. Er werd veel gepraat over de nood aan empirische, experimentele benadering van het participatieprobleem, en het gebruik van de resultaten als constructiebasis voor werkhypothesen en kaders. Het probleem op dit ogenblik is immers niet inadequaatheid, maar wel de sociale beperktheid van communicatie. Na vijf jaren communicatiedebat, en een gelijkaardige ontwikkeling in de methodologie, lijkt de discussie net als op andere domeinen te stoten op politieke en maatschappelijke beperkingen.

Het kan er op lijken dat de impasse van tijdelijke duur is. Het is evenwel te optimistisch om te geloven dat men nu onmiddellijk de belangrijkste middelen ter beschikking gaat stellen om de ontwikkeling van de communicatie in de Derde Wereld op gang te brengen (buiten de traditionele commerciële markten met al hun banden en verplichtingen om), of dat men direct een planning zal beginnen maken. Toch is er al enige verandering merkbaar. De intensiteit van de gevoerde debatten heeft geleid tot een grotere sensibiliteit t.a.v. communicatieonderwerpen, zodat thema's die tien jaar geleden in het geheel niet aan bod kwamen, nu het onderwerp geworden zijn van scherpe woordenwisselingen. De UNESCO Conferenties worden al vijf jaar gedo-

mineerd door communicatieproblemen, en dat is zeker een gezonde evolutie t.o.v. de onverschilligheid in de voorgaande jaren. Zelfs al is de discussie bij momenten erg vijandig. Op micro-niveau hebben methodologisch werk en experimenten met gemeenschapsmedia gezorgd voor heel wat bruikbare empirische ervaring. De kwaliteit van de planning rond technische hulpprogramma's voor communicatie is op zijn minst verbeterd. Men heeft de technologie gebruikt om problemen rond individualisatie aan te pakken. Het is slechts bijkomstig te weten dat deze technologieën nog niet helemaal op punt staan en dat men dit hoofdzakelijk gedaan heeft omdat deze (kleinschalige) markten op lange termijn winstgevend zijn dan massacommunicatiemarkten. Controversiële onderwerpen worden niet meer zo zwart-wit bekeken, zelfs in de U.S.A., waar het isolationisme in de communicatiefilosofie stilaan verlaten wordt. Het belangrijkste is misschien nog dat het communicatie-thema nu aanvaard wordt als een basiselement in het debat rond participatie en open planning. Wil men vooruitgang boeken, dan moet het centraal blijven staan in dit debat.

Bibliografie

1. *Australian telecommunications commission, telecom 2000: an exploration of the long-term development of telecommunications in Australia*, Melbourne, Australia, 1975.
2. *Outcomes from the telecom 2000 report*, Melbourne, Australia, 1978.
3. *Chronicle of international communication*, March 1981, Washington, DC, International Communication Projects, Inc.
4. HANCOCK, Alan, *Communication planning for development*, Paris, UNESCO Press, 1981.
5. HOMET, Roland S., Jr., *Politics, cultures and communications*, New York, Aspen Institute, 1979.
6. JACOBSEN, Robert, "Open planning" in the "Closed society": *democratizing communication policy in Denmark*, Los Angeles, California, School of Architecture and Urban Planning, University of California, Los Angeles, in a report to the Division of Development of Communication Systems, UNESCO (niet gepubliceerd), 1981.
7. McBRIDE, Sean, et. al. *Many voices, one world*. Report of the International Commission for the Study of Communication Problems, London, Kogan Page, Paris, UNESCO Press, 1980.
8. MATTELART, Armand en PIEMME Jean-Marie, "New means of communication: new questions for the left", in *Media culture and society*, Vol. 2, No 4, pp. 321-328, 1980.

9. MIDDLETON, John, "Communication planning: an essay on definition", in MIDDLETON, John en WEDEMEYER, Dan J., *Communication planning methods handbook*, Paris, UNESCO Press, 1981.
10. TEHRANIAN, Majid J., *To hold the mirror up to nature: communications policy and planning for development*. Teheran, Iran Communications Development Institute, 1978.
11. TEICHER, James S., *Urban community media in north America*. Ithaca, New York, Cornell University, in a report to the Division of Development of Communication Systems, UNESCO, Paris (niet gepubliceerd), 1980.
12. UNESCO, *Report of the meeting of experts on communication policies and planning*, Paris, July, 1972.

(ADVERTENTIE)

INTERESSANTE BOEKEN

J. COPPENS: <i>De bewogen camera.</i> Protest en propaganda door middel van foto's.	1.130 Fr
M. HARRIS: <i>Waarom er niks meer deugt.</i> Hoe de Amerikaanse droom een nachtmerrie werd.	470 Fr
H. HOEFNAGELS: <i>Wat heet sociaal.</i> Sociologie kan ook anders.	475 Fr
E. EASWARAN: <i>Gandhi.</i> Met een hoofdstuk over satyagraha door T. Flinders.	620 Fr
SPEELFILMENCYCLOPEDIË 's Werelds meest uitgebreide naslagwerk, compleet met regisseurs, acteurs en waardering met meer dan 1000 filmfoto's, ook voor video.	762 Fr

MODERN ANTIQUARIAAT

F. BAUMGART: <i>Cantecleer kunstgeschiedenis.</i>	295 Fr
H. CLAU: <i>Oedipus thyestes.</i>	125 Fr
THE COMPLETE WORKS OF WILLIAM SHAKESPEARE.	695 Fr
THE CONTEMPORARY DECORATIVE ARTS.	595 Fr
I. MICHIELS: <i>Orchis militaris.</i>	99 Fr

STANDAARD BOEKHANDEL
Naamsestraat 57, 3000 Leuven

'It is fundamental that a country have control over the information resources essential to its sovereignty and development' (Joubert De Oliveira Brizida- voorzitter Braziliaanse delegatie IBI conferentie 1980)

'It's simple, if we can't move information, we go out of business'

(B.C. Burgess, directeur telecommunicatiebeleid Bank of America, Wall Street Journal, 26.8.1981).

internationale gegevensstromen - noodzaak en futiliteit van regulering -

cees j. hamelink

Inleiding

Grensoverschrijdend gegevensverkeer is zo oud als de geschiedenis van de mensheid. Altijd al zijn uiteenlopende soorten gegevens verzameld, verwerkt en over grenzen vervoerd. Een voorbeeld vormen de mobiele gegevensbanken waarmee Romeinse keizers hun imperium bereisden: draagbare registers met gegevens over Romeinse burgers.

Eeuwenlang zijn gegevens verzameld voor militaire, diplomatieke, commerciële, artistieke of godsdienstige doeleinden. Veel van dergelijke gegevens werden over grote afstanden vervoerd en bewerkt op plaatsen die veraf lagen van de plek van hun oorsprong. De gegevensstromen die tegenwoordig een centrale rol spelen in het politieke, militaire en economische verkeer, onderscheiden zich van hun voorgangers.

In de tweede helft van de twintigste eeuw zijn internationale gegevensstromen (transborder data flows) configuraties van binaire getallen, die over grenzen worden vervoerd op media zoals ponskaarten, magnetische banden en schijven of via telecommunicatiecircuits, en die worden verwerkt met behulp van elektronische computers.

Deze technische verandering betekent een significante kwantitatieve wijziging ten opzichte van vroegere gegevensstro-

men. De toepassing van computer- en telecommunicatietechnieken -en vooral hun convergentie- heeft een exponentiële groei van volume, snelheid en betrouwbaarheid mogelijk gemaakt in de opslag, het transport en de verwerking van gegevens.

Gegevensnetwerken

De deelname van (openbare of partikuliere) maatschappelijke instellingen aan internationale gegevensnetwerken wordt door de volgende overwegingen gemotiveerd.

Het delen van kostbare communicatiekanalen met gebruikers op verschillende locaties brengt belangrijke financiële voordelen met zich mee. Een luchtvaartonderneming zou individueel geen wereldwijd reserveringssysteem kunnen bekostigen, maar een gezamenlijk netwerk van meerdere ondernemingen is wel mogelijk.

Via internationale gegevensnetwerken kan toegang worden gekregen tot informatie die anders te kostbaar zou zijn.

Door de mogelijkheid om grote hoeveelheden gegevens snel en betrouwbaar te transporteren en te verwerken, kunnen management, marketing en produktiviteit aanmerkelijk worden verbeterd. Gegevensnetwerken maken een gecentraliseerde controle over uiterst gedecentraliseerde activiteiten mogelijk.

Met behulp van gegevensnetwerken kan geografisch gespreide kennis en talent worden ingezet voor een gezamenlijk project. De Ford automobielenonderneming bespaarde ruim 180 miljoen dollar door bij de ontwikkeling van de Erica Escort de beste ontwerpers uit diverse locaties met elkaar te laten samenwerken via een internationaal gegevensnetwerk.

Gegevensnetwerken vergroten de efficiëntie van die instellingen die per definitie aangewezen zijn op internationale communicatie, zoals Interpol of de Wereld Meteorologische Organisatie.

Gegevensnetwerken kunnen worden onderverdeeld in openbare en partikuliere netwerken. Voorbeelden van de eerste categorie zijn de netwerken van verschillende PTT's, zoals in Frankrijk Transpac, in Engeland EPSS, in Canada Datapac en in Japan het DDX netwerk. Het grootste openbare gegevensnetwerk is momenteel Euronet, een initiatief van de Europese Commissie en operationeel sinds 1980. Het verschaft on-line toegang tot meer dan 100 wetenschappelijke en technische gegevensbanken.

Een studie van de OESO heeft geschat dat West-Europa ongeveer 120 partikuliere netwerken heeft. Deze worden voornamelijk gebruikt door grote ondernemingen voor het vervoeren en verwerken van hun commerciële en financiële gegevens. Omvangrijke partikuliere netwer-

ken worden onderhouden door bedrijven zoals IBM (netwerk . Retain), Digital Equipment Corporation, Motorola Inc., Chase Manhattan Bank, Citibank, en American Express.

Gegevensnetwerken kunnen worden onderscheiden naar de diverse types van diensten die zij verlenen.

Sommige netwerken verschaffen de communicatie-infrastructuur voor de gebruikers van internationaal gegevensverkeer. Dit zijn de zogenaamde 'record carriers', zoals RCA Global Communications Corp. of I.T. & T. World Communications Inc.

Andere netwerken huren bestaande communicatiekanalen van de 'record carriers', verbinden deze met computersystemen en voegen daar verschillende dienstverleningen aan toe, zoals gegevensopslag, gegevensverwerking of elektronische post. Dit zijn de zogenaamde VANs (value added networks) waarvan de twee grootste de Noord Amerikaanse ondernemingen Tymnet en Telenet zijn.

Ook zijn er netwerken die via de VANs of via hun eigen infrastructuur aan hun gebruikers computerapparatuur en computerprogramma's bieden. Zij maken het mogelijk omvangrijke capaciteit te gebruiken zonder zelf computer- en telecommunicatiesystemen te onderhouden. Voorbeelden van de grootste computerdienstverleningsondernemingen zijn General Electric (Mark III netwerk) en Tymshare. Tenslotte zijn er de zogenaamde gesloten gebruikersgroep netwerken. Deze verlenen diensten die specifiek op de behoeften van een categorie gebruikers zijn afgestemd. Voorbeelden zijn het netwerk van de internationale luchtvaart, SITA, en het netwerk van het internationale bankwezen, SWIFT.

Via deze verschillende netwerken lopen diverse typen gegevensstromen. De belangrijkste zijn: gegevensstromen binnen één onderneming (het verkeer tussen hoofdkwartier en filialen), transacties tussen meerdere ondernemingen, stromen met gegevens uit databanken, gegevenstransport voor diverse soorten van computerdienstverlening, en intergouvernementele gegevensstromen.

De groei van internationale gegevensstromen

Op dit moment vormen gecomputeriseerde gegevensstromen nog een minderheid in het internationale telecommunicatieverkeer. Er zijn echter aanwijzingen dat de omvang van deze gegevensstromen

snel toeneemt. Men kan dat aflezen aan de groei van de internationale markt voor computerdienstverleningen, aan de toename van het aantal geïnstalleerde computerterminals, aan het oplopend aantal informatieaanvragen in databanken en aan de snel stijgende inkomsten uit gegevenstransport op de internationale telecommunicatiemarkt. De snelheid van een verdere groei zal onder meer afhangen van nationale en internationale pogingen tot regulering, van de kostenontwikkeling (de huidige telecommunicatie tarieven zijn een belangrijk obstakel), van de toepassing van geavanceerde technologie (een groter volume aan gegevensstromen maakt het gebruik van glasvezelkabel noodzakelijk), en van het tempo waarin transnationale ondernemingen gegevensnetwerken zullen gaan invoeren in hun management.

Transnationale ondernemingen en internationale gegevensstromen

"Transborder data flows are the lifeblood of transnational corporations"

(F. Bernasconi, directeur-generaal van het Intergovernmental Bureau for Informatics).

De grootste gebruikers van internationale gegevensstromen zijn 's werelds grootste industriële en financiële ondernemingen.

In de eerste plaats zijn er de ondernemingen voor wie gegevensstromen het belangrijkste produkt vormen. Dit zijn de producenten van gegevens (databanken, zoals Chase Econometrics), de verkopers van gegevens (zoals Lockheed Information Systems, of on-line uitgevers zoals McGraw Hill en CBS), beheerders van netwerken, computerdienstverleningsbedrijven, gegevensvervoerders, en de fabrikanten van apparatuur voor datacommunicatie.

In de tweede plaats zijn er de ondernemingen voor wie gegevensstromen het hartebloed zijn. Deze ondernemingen kunnen zonder internationale netwerken niet functioneren, het zijn hotelketens, luchtvaartmaatschappijen, banken, verzekeraars, beleggingsadviseurs en credit card organisaties. De grootste groep gebruikers in deze categorie bevindt zich in de luchtvaart (netwerk SITA, waaraan meer dan 200 bedrijven deelnemen met 10.000 teleprinters en 2000 terminals) en in het bankwezen (netwerk SWIFT, voor financiële transacties tussen ruim 700 banken in 26 landen).

Een goed voorbeeld in deze categorie is ook American Express. In 1981 verwerkten de on-line computersystemen van dit bedrijf 310 miljoen transacties met American Express credit cards en 360 miljoen transacties met Master en Visa credit cards. Dagelijks werden 250.000 transacties met credit cards geautoriseerd over de gehele wereld met een gemiddelde wachttijd van 5 seconden en werden internationale banktransacties uitgevoerd ter waarde van 10 miljard Dollar. American Express heeft negen grote dataverwerkingscentra, zeventig grote en 226 kleinere computersystemen met een gezamenlijke verwerkingscapaciteit van 170 miljoen instructies per seconde. De kosten voor ontwikkeling, onderhoud en functioneren van deze gegevensstromen bedroegen in 1981 ruim 400 miljoen dollar.

Ten derde zijn er de ondernemingen voor wie gegevensstromen een essentieel deel van het bedrijfsmanagement zijn geworden. Deze groep is nog niet zeer omvangrijk, maar neemt wel snel in aantal toe. Dat hangt vooral samen met de omstandigheid dat internationale gegevensnetwerken een adequaat antwoord vormen op de behoefte van deze ondernemingen aan geïntegreerd management. De grote transnationale onderneming is een complexe organisatie vanwege haar omvang, de geografische spreiding van vestigingen en markten, de diversiteit van goederen en diensten en de snelle groei. De meest effectieve beheersvorm voor een dergelijke organisatie combineert een gecentraliseerde controle met gedecentraliseerde activiteiten. Dit model vraagt om flexibele en betrouwbare communicatieprocessen. Deze worden mogelijk gemaakt door de gecomputeriseerde gegevensnetwerken.

Effecten

Momenteel worden internationale gegevensstromen vooral gebruikt door de grootste transnationale industriële en financiële ondernemingen. Aan deze situatie zijn enkele belangrijke problemen verbonden.

- Het gebruik van internationale gegevensnetwerken versterkt en versnelt industriële diversificatie, horizontale en verticale integratie en daarmee industriële concentratie. Tengevolge van hun toegang tot zeer kostbare computernetwerken hebben de grootste ondernemingen een aanzienlijk competitief voordeel. Dit

schept barrières voor kleinere en nieuwe bedrijven voor wie het zeer moeilijk wordt toegang te krijgen tot sterk oligopolistische markten.

- De noodzaak van een gecentraliseerde gegevensverwerking leidt tot een sterke druk op de fabrikanten van computer- en telecommunicatieapparatuur om zoveel mogelijk gestandaardiseerde produkten te leveren. Dit versterkt de positie van de allergrootste fabrikanten in deze sectoren.

- Internationale gegevensnetwerken stellen transnationale ondernemingen in staat hun belangrijkste financiële, administratieve, technische en wetenschappelijke activiteiten te centraliseren in hun hoofdkwartieren. Dit stimuleert de verdere concentratie van essentiële R&D (onderzoek en ontwikkelings-) activiteiten in de geïndustrialiseerde landen.

- De toepassing op grote schaal van elektronische gegevensverwerking zal de informatievoorsprong van de transnationale ondernemingen ten opzichte van de Derde Wereld verder vergroten. Dit zal de capaciteit tot onderhandelen in de landen van de Derde Wereld ernstig benaderen.

- Internationale gegevensstromen verplaatsen gegevens die essentieel voor nationale beslissingen zijn naar lokaties buiten de nationale grenzen. Daarmee kan de nationale beslissingscapaciteit in handen van extra-territoriale belangen worden gelegd. Transnationale ondernemingen spelen vrijwel altijd een belangrijke rol in de economie van hun gastlanden. Zij verzamelen gegevens in die landen die voor de nationale overheden van belang zijn. Meestal worden dergelijke gegevens buiten het betreffende land opgeslagen en verwerkt. De nationale overheid is dan in het nadeel zowel wat betreft de transnationale onderneming als de eigen economie.

Internationale gegevensstromen maken het mogelijk om aan de controle van nationale overheden op de internationale kapitaalstroom te ontsnappen. Controle hierop was altijd al moeilijk, maar met de geavanceerde informatietechnologie wordt de nationale soevereine macht wel heel fundamenteel op de proef gesteld. Een voorbeeld is de Euromarkt: een verzameling van meer dan een triljoen stateloze dollars waarmee ongehinderd elektronisch kan worden gehandeld. Volgens menig Nationale Bank-directeur in West-Europa is dit een belangrijke oorzaak van financiële instabiliteit en van

falende pogingen om nationale inflatie te stoppen.

Deze mogelijke effecten van het gebruik van internationale gegevensstromen in de huidige situatie, leiden noodzakelijkerwijze tot de vraag om regulering.

De wens tot regulering komt vooral voort uit de behoefte de belangen van de persoonlijke levenssfeer te beschermen. Een belangrijk aspect van de internationale communicatie van gegevens is inderdaad de bedreiging van het privéleven van de burger. In Canada, bijvoorbeeld, zijn veel persoonlijke gegevens over kredietwaardigheid, medische en justitiële bijzonderheden, carrières, etc. van zeer veel burgers opgeslagen in databanken in de V.S. Hierdoor is de Canadese regering niet langer in staat de 'privacy' van haar eigen burgers te beschermen. Inmiddels is een groeiend aantal Westeuropese landen op dit terrein actief geworden en worden er wetten voorbereid of heeft men reeds wetten ter bescherming van de privacy aangenomen.

Het kernpunt van de wetgeving die gegevensstromen wil beschermen is het probleem van toezicht en controle. Het via computernetwerken opslaan, bewerken en verspreiden van gegevens bergt belangrijke maatschappelijke macht in zich. De controle over internationale gegevensstromen is dan ook een zeer omstreden punt.

De grote transnationale ondernemingen wijzen op de noodzaak van een volstrekt ongehinderde vrije stroom van gegevens. Enkele Westeuropese regeringen zijn echter begonnen enige beperkingen op te leggen aan de vrije stroom, zoals bijvoorbeeld het aanvragen van een vergunning voor het uitvoeren van economisch belangrijke gegevens (Zweden).

Omdat hierbij zeer grote economische belangen op het spel staan, wordt er al gesproken over een 'informatie-oorlog' tussen de V.S. en West-Europa.

Volgens sommige Noord Amerikaanse woordvoerders leidt elke vorm van nationale bescherming betreffende de in- of uitvoer van computergegevens naar een situatie van staats toezicht op de inhoud van het informatieverkeer.

West-Europeanen stellen daartegenover dat teneinde de vrije informatiestroom te realiseren, deze juist dient te worden gereguleerd en dat het bovendien niet meer dan billijk is dat men zijn nationale politieke en economische belangen wil beschermen.

Conclusie

Het is licht in te zien dat regulering van internationale gegevensstromen noodzakelijk is.

De kritieke vraag is echter: kan het internationale gegevensverkeer worden gereguleerd?

Het is technisch namelijk mogelijk om dit verkeer aan vrijwel elke vorm van grenscontrole te onttrekken. Willekeurige routes door uiteenlopende netwerken, directe transmissie via satellieten en complexe vormen van codering maken controle een futiele aangelegenheid. De vice-president van Citibank, W. Sparks, heeft daarop gewezen "De Euromarkt is het paradigma voor hetgeen er gebeurt wanneer overheden in het nieuwe tijdperk van de internationale communicatie proberen de kapitaalstroom (= gegevensstroom) te controleren".

De huidige pogingen tot regulering vallen binnen het kader van de bestaande internationale economische en informatiëorde. Daarbinnen zijn de transnationale ondernemingen de hoofdrolspelers en kan de computer- en telecommunicatietechnologie ongehinderd door maatschappelijke overwegingen worden ontwikkeld en toegepast.

De internationale gegevensstromen die nu operationeel zijn, moeten worden beschouwd als een logisch gevolg van de bestaande internationale orde. Wanneer getracht wordt binnen die orde, zonder fundamentele herstructurering, het gegevensverkeer te reguleren is dat weliswaar noodzakelijk, maar ook uiterst futiel!

*
Bron voor deze bijdrage is: Cees J. Hamelink, *Transnational Data in the Information Age*, Studentliteratuur, Lund, 1983.

het problematische internationale eenrichtingsverkeer van televisieprogramma's

Enige aanzetten vanuit de Nederlandse situatie

louis heinsman

Inleiding

1.1 De eenzijdige internationale distributie van televisieprogramma's - zoals in het begin van de jaren '70 duidelijk gedocumenteerd door Varis (1) - vormt slechts een zeer beperkt onderdeel van het internationale handelspatroon of zelfs van de transnationale informatiestromen.

Toch wordt zowel in de maatschappelijke als de wetenschappelijke discussie relatief veel aandacht besteed aan die eenzijdige 'flow' van televisieprogramma's.

Daar zijn meerdere redenen voor.

De voornaamste ligt ongetwijfeld in de grote betekenis die aan de media wordt toegeschreven. Sinds de Tweede Wereldoorlog gaat de aandacht daarbij vooral uit naar de invloed van de televisie. Invloed op individu en samenleving - psychologisch, sociaal en cultureel. Als er dan ook nog sprake blijkt van een eenzijdige internationale dimensie in het programma-aanbod op televisie, worden aan die mogelijke beïnvloeding nog verstrekkender gevolgen verbonden.

1.2 Deze discussie over de effecten van het eenrichtingsverkeer van een beperkt aantal exporterende landen (met een overheersende rol daarbinnen van de Verenigde Staten) naar de beeldbuizen en huiskamers in de rest van de wereld

concentreert zich met name op de positie van de landen in de zgn. Derde Wereld (2). Daar is niet alleen het aandeel in het televisie-programmapakket van buitenlandse produkten het grootst, maar daar verschillen de culturele, economische, sociale, religieuze en politieke omstandigheden ook het meest met die van de producerende landen en de in de programma's weergegeven 'werkelijkheid'. Bovendien is daar ook een veel bredere onevenwichtigheid op (onder andere) communicatie- en informatiegebied te constateren.

Vanuit UNESCO werd in 1976 het initiatief genomen tot de oprichting van een werkgroep onder voorzitterschap van Sean McBride, die tot opdracht had de situatie van de internationale communicatie te evalueren en aanbevelingen te formuleren voor een verbetering van die situatie. Het in 1980 verschenen zgn. 'McBride rapport' (3), dat met name de noodzaak van een nieuwe internationale informatieorde aanbeveelt, speelt een centrale rol in de politieke discussie over de verbetering van de communicatiepositie van de Derde Wereldlanden.

1.3 Het gaat echter niet alleen om een Derde Wereld-problematiek. Met name in de laatste jaren is in een aantal geïndustrialiseerde westerse landen de vraag gesteld naar mogelijke gevolgen van de

transnationale informatiestromen voor de eigen situatie. Het gaat dan vooral om mogelijke culturele gevolgen. Of zoals Wiesand opmerkt:

"Die Bewahrung oder Entwicklung einer 'kulturellen Identität' ist in Frankreich, Kanada, Norwegen oder Ungarn ein nicht minder wichtiges Thema als in Asien oder Lateinamerika." (4)

Het 'media-imperialisme-debat' blijkt steeds meer ook in Europa zelf (maar bijvoorbeeld ook in Canada) gevoerd te worden over de eigen situatie. Opvallend daarbij is ook dat zich dat debat niet alleen beperkt tot de (neo-)marxistische hoek of tot conservatieve cultuurchauvijnisten, maar dat ook diegenen die het belang van een 'free flow of communication and information' benadrukken niet om deze problematiek heen kunnen.

Tot voor kort was deze discussie voor hen ook niet zo actueel. In de meeste gevallen waren er slechts nationale omroepen met een publiekrechtelijk of door de staat gecontroleerd niet-commercieel karakter, waarbij er vrijwel geen sprake was van concurrentie van buiten. Dit 'monopolie' wordt door de nieuwe technologische ontwikkelingen steeds meer aangetaast.

Allereerst door de toenemende bekabeling, die de noodzaak tot regulering van

de schaarste aan (ether-)frequenties (en daarmee een van de legitimeringen van de betrokkenheid van de overheid bij het omroepgebeuren) ondergraaft. De kabel biedt niet alleen de mogelijkheid om het aanbod van buitenlandse zenders te vergroten, maar maakt ook een nieuw programma-aanbod mogelijk, bijvoorbeeld in de vorm van 'pay-television'.

Naast en in combinatie met de kabel zullen ook andere ontwikkelingen als video, satelliet-televisie en beeldplaat bijdragen tot een toename van het audio-visuele aanbod en in concurrentie treden met de traditionele nationale omroepen. In een dergelijke concurrentie-situatie wordt door velen een sterke uitbreiding van het aandeel van buitenlandse (en dan vooral Amerikaanse) programma's verwacht.

1.4 Zo ook in Nederland, waar de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), in het kader van het in september 1982 uitgebrachte rapport aan de Regering "Samenhingend mediabeleid", een literatuurstudie heeft laten verrichten naar de mogelijke culturele betekenis van de instroom van buitenlandse televisieprogramma's in Nederland (5). Een dergelijke vraagstelling past in de traditie van het Nederlandse mediabeleid: mediabeleid dient een onderdeel te zijn van een breder cultuurbeleid, waarvan als belangrijke pijlers genoemd worden: democratie, vrijheid van meningsuiting en pluriformiteit (6).

Voor het eerst wordt echter de vraag gesteld of pluriformiteit en culturele identiteit niet ook bedreigd worden door het uit het buitenland afkomstig zijn van een belangrijk deel van het programma-aanbod. Voor het eerst wordt het vanuit het overheidsbeleid als een probleem geformuleerd.

Zoals al aangegeven speelt deze problematiek in meer Europese landen. Ze is met name actueel in die landen waar de kabelpenetratie hoog is. Het gaat er uiteindelijk om welke criteria de overheid kan (of moet) hanteren in een beslissing om al dan niet en in welke vorm in te grijpen in het geconstateerde proces van 'instroom' van buitenlandse televisieprogramma's. Het gaat daarbij niet alleen om culturele criteria, er kan ook gedacht worden aan economische implicaties (reclame, werkgelegenheid, etc.) of politieke beïnvloeding (propaganda, e.d.). Op al deze gebieden zullen beleidsmakers in de toekomst in toenemende mate keuzes moeten maken, waarbij zij behoefte kun-

nen hebben aan resultaten van wetenschappelijk onderzoek.

Dit artikel wil op een aantal facetten (met name de mogelijke culturele gevolgen) van de problematiek van de eenzijdige stroom van televisieprogramma's ingaan en daarbij de problemen en mogelijkheden van een mogelijk omroepbeleid schetsen. Dit zal gebeuren vanuit de Nederlandse situatie, die hoewel in een aantal opzichten duidelijk afwijkend, op veel punten typerend is voor de meeste landen in West-Europa.

2. Onderzoek en theorievorming

2.1 Alvorens op de Nederlandse problematiek in te gaan is het belangrijk kort weer te geven welke resultaten de communicatiewetenschap kan leveren op dit terrein.

Vanaf het eind van de jaren '60 is de aandacht voor het internationale karakter van de massacommunicatie sterk toegenomen en is het steeds nadrukkelijker een afzonderlijke specialisatie geworden op het terrein van de communicatiewetenschap. Dit ging gepaard met een maatschappelijke discussie over de zich wijzigende internationale verhoudingen en de voortgang van de technologische ontwikkelingen. Vooral UNESCO heeft als organisatie op verschillende manieren een stempel gedrukt op zowel de praktijk als de discussie over de praktijk van de internationale communicatie-situatie. Centraal stonden daarin meestal de zgn. Derde Wereldlanden. Daar ligt dan ook een eerste beperking van de wetenschappelijke literatuur die er op dit gebied verschenen is. Wanneer er van culturele gevolgen van de internationale mediastroom gesproken wordt gaat het meestal om situaties waar culturen botsen, waar grote culturele (en andere) verschillen bestaan.

Wel is er vrij veel onderzoek gedaan naar de inhoud van televisieprogramma's en de effecten ervan. Hier ligt echter toch een tweede beperking: de moeilijkheid om culturele effecten van transnationale communicatievormen te meten.

Dit betekent dat in veel literatuur wel de eenzijdigheid van de communicatiestroom wordt vastgesteld, dat de betekenis van de multi-nationale mediaconglomeraten wordt benadrukt, dat de (veelal commercieel getinte) vertekende werkelijkheid in de televisie-boodschappen wordt geanalyseerd, etc., maar dat de

beïnvloeding van de authentieke cultuur daarbij slechts geponeerd wordt.

Niet alleen is de vraag naar de effecten van massacommunicatie nog steeds een van de meest centrale strijdpunten in de communicatiewetenschappelijke discussie. Het is bovendien zowel bijna ondoenlijk om de variabele 'buitenlandse media-inhouden' te isoleren uit het totaal maatschappelijk proces, als zeer moeilijk om met de traditionele methoden van de sociale wetenschappen een eenduidig vergelijkend onderzoek op te zetten. Of zoals Gross stelt:

"A fond hope of researchers in this area has been to locate an island of unexposed potential viewers in order to achieve scientifically valid measures of the effects of exposure to television".

2.2 Voorzover er onderzoek gedaan is dat relevant is voor de genoemde problematiek levert dit geen eenduidig beeld op van mogelijke culturele beïnvloeding. Puntgewijs kunnen met betrekking tot de *eenzijdige instroom* onderzoek en theorievorming als volgt worden samengevat:

2.2.1 Niemand kan om de *eenzijdigheid* heen, die vooral door Varis duidelijk is gemaakt. De internationale media- en informatiestroom vormt nog steeds een eenrichtingsverkeer van een beperkt aantal landen naar de rest van de wereld. De voornaamste bron daarvan is de Verenigde Staten, daarbij steeds meer op de voet gevolgd door Groot-Brittannië. Hoewel er sprake is van een lichte daling van de Amerikaanse inbreng blijft de conclusie gerechtvaardigd dat de 'instroom' van buitenlandse programma's in hoge mate een Anglo-Amerikaanse zaak is.

2.2.2 Die eenzijdigheid komt met name tot uiting in de programmacategorieën *drama en amusement*.

Daarnaast is in de informatie-sfeer ook sprake van eenzijdigheid en concentratie, die echter meestal niet in de eerste plaats verbonden wordt met culturele effecten.

2.2.3 Er zijn meerdere 'lagen' te constateren in het communicatieproces waarop een beïnvloeding plaats kan hebben. Globaal zijn de vijf belangrijkste:

a. de 'vorm' van de media: de keuzen die gemaakt worden in de vormgeving van een medium: frequentie en tijdstip van verschijning/uitzending, soort in-

houd, op welk publiek gericht, positie van reclame, etc. Hiermee hangt ook samen de keuze van een bepaalde technologie;

- b. eigendom, controle en financiering: al dan niet direct in handen van media-organisaties en -industrieën;
- c. professionele normen: de invloed vanuit dominante mediamodellen op hoe journalisten dienen te werken, hoe programma's gemaakt dienen te worden, hoe een programmering er uit dient te zien, hoe eventuele reclame erin verwerkt dient te worden, etc.;
- d. de inhoud van het aanbod: het aandeel van buitenlandse programma's, internationaal geproduceerde reclame, co-producties, nationaal geproduceerde programma's naar buitenlands voorbeeld, etc.;
- e. de houding van het publiek: een gewenning aan een bepaald aanbod, de beïnvloeding van het wereldbeeld, van waarden en normen, van een bepaald gedrag (genoemd wordt bijvoorbeeld 'consumentisme', maar ook modernisering e.d.), etc.

Deze lagen zijn soms moeilijk van elkaar te scheiden en worden ook niet door iedereen zo benoemd of benadrukt (8).

2.2.4 Een culturele *betekenis en invloed* wordt door vrijwel alle auteurs op het terrein van de internationale communicatiestromen aangegeven of tenminste verondersteld. Daarbij gaat het zowel om productie-, distributie- als consumptieniveau. Hier liggen echter ook de grootste meningsverschillen, die in belangrijke mate ideologisch gekleurd zijn. Ideologisch omdat de verschillen van mening vooral op het niveau van de *evaluatie* van deze betekenis (goed of slecht, positief of negatief) liggen en in de meeste gevallen niet gedragen worden door voldoende onomstreden bewijsmateriaal. Daarnaast en daarmee verbonden zijn er verschillende opvattingen over de *totstandkoming* van de eenzijdigheid (economische onderdrukking en afhankelijkheid; technologische voorsprong; bereidwillige overname, modernisering; etc.) en over de uiteindelijke *consequenties* (culturele homogenisering en vernietiging van nationaliteit versus culturele voordelen en nationale ontwikkeling) (9).

Concreet komen deze verschillende standpunten en modellen tot uiting in de opvattingen over een mogelijk en/of noodzakelijk overheidsbeleid. Deze variëren van een pleidooi voor culturele autar-

kie en van effectief overheidsingrijpen in de ontwikkeling van de media tot een benadrukken van het belang van een vrije marktsituatie voor culturele produkten. Ook degenen die de eenzijdige 'flow' als positief beoordelen gaan daarbij uit van een cultureel effect.

2.2.5 Een laatste algemene conclusie uit de bestudering van het media-imperialisme-debat is dat er in geen enkel geval gesproken wordt over een *geïsoleerde betekenis* van televisie(programma's), of algemener van de media.

Zo wordt er door degenen die de gevolgen van de eenzijdigheid voornamelijk negatief evalueren steeds weer op gewezen dat de culturele invloed van bepaalde programma's niet op zichzelf staat, maar onderdeel is van een veel breder proces van culturele (maar ook politieke en economische) beïnvloedings- en afhankelijkheidsrelaties.

Diegenen die juist benadrukken dat er geen of slechts positieve effecten van de vrije stroom van televisieprogramma's te verwachten zijn, wijzen er daarentegen op dat zulke programma's alleen maar geaccepteerd en geconsumeerd zullen worden als ze passen in of aansluiten bij de culturele ontwikkeling van een natie. In die culturele ontwikkeling spelen de media slechts een beperkte rol.

2.3 Een benadering van de problematiek van de culturele gevolgen van de eenzijdige 'instroom' langs de zijde van het *effectenonderzoek* levert ook een (beperkt) aantal relevante conclusies op (10):

2.3.1 Het belangrijkste punt is de constatering dat de media gewoonlijk eerder bijdragen tot een *versterking* van bestaande verhoudingen en ontwikkelingen, dan tot een verandering ervan. Het blijkt slechts in beperkte mate mogelijk om de media te gebruiken voor wezenlijke veranderingen.

2.3.2 Daarbij aansluitend is een andere conclusie dat de media en hun boodschappen vooral binnen en door middel van een *complex van factoren en invloeden* functioneren. Sommigen leggen vooral de nadruk op de selectiviteit van de individuen, terwijl anderen juist het belang van inter-persoonlijke communicatie benadrukken of zelfs (op totaal maatschappelijk niveau) spreken over ideologische re-productie. In al deze vormen van effectenstudies gaat men dus in

het algemeen niet uit van een geïsoleerd effect van de media.

2.3.3 Opvallend daarbij is dat in de effectenstudies steeds meer *de televisie centraal* is komen te staan. En dan vooral bij diegenen die menen een duidelijk effect te kunnen constateren: televisie als een soort alomtegenwoordige symbolische omgeving. Televisie wijkt in een aantal opzichten namelijk nogal af van andere media als dagblad, tijdschrift, boek, plaat of radio. Te denken is daarbij vooral aan de grote verbreiding ervan, de relatief lage kosten, de grote toegankelijkheid, de combinatie van beeld en geluid, de aanwezigheid in de huiselijke kring, etc. Onderzoek naar het vrije tijdsgedrag geeft het televisiekijken dan ook een prominente plaats.

2.3.4 De inhoud van de televisieprogramma's blijkt een nogal *eenzijdig wereldbeeld* op te leveren. Hierbij gaat het dan niet zozeer over de objectiviteit van berichtgeving, maar vooral om de in amusement, drama en reclame gepresenteerde werkelijkheid waarin door verschillende auteurs maatschappelijke, morele of zelfs politieke visies geconstateerd worden. In hoeverre er dan een al dan niet directe relatie gelegd kan worden tussen dergelijke wereldbeelden en de opvattingen, gevoelens en gedragingen van kijkers - en daarmee maatschappelijke en culturele structuren - is in de literatuur echter een omstreden zaak.

2.3.5 Hoeveel er ook gediscussieerd en geschreven is over *'de macht van de media'*, en dan vooral van het medium televisie, wetenschappelijke onderzoeksresultaten hebben tot nu toe alleen maar aangevoerd wat mogelijke korte termijn-effecten van bepaalde soorten boodschappen (met name gericht op informatie of overreding) in bepaalde omstandigheden kunnen zijn - of veelal juist *niet* zijn.

Dit hangt vooral samen met de beperkingen van de sociaal-wetenschappelijke onderzoeksmethoden, terwijl ook het gebrek aan interesse van geldverschaffers voor dit soort onderzoek een belangrijke rol heeft gespeeld. Onderzoek zoals dat van Gerbner en zijn collega's (hoe omstreden ook) (11) biedt waarschijnlijk wel mogelijkheden om een beter inzicht te krijgen in de eventuele effecten op langere termijn van wat Manschot de grote onderstroom van informatie via de massamedia noemt (12).

2.3.6 Ten aanzien van het specifieke probleem van de receptie van televisieprogramma's, die in het *buitenland* geproduceerd zijn en de mogelijke culturele effecten daarvan is vrijwel geen onderzoek gedaan.

2.4 Zowel het media-imperialisme-debat als de effectenstudies maken een laatste, meer algemene conclusie noodzakelijk. Willen we namelijk tot concreter uitgewerkte antwoorden komen, dan is er nog veel *onderzoek* vereist.

Allereerst op het terrein van de mediastroom. Internationaal betekent dit met name een actualisering van de studie van Varis. In Nederland is dit een nog bijna onontgonnen terrein - met uitzondering van enige publikaties van Hamelink. Hier zal dus in de eerste plaats een grondige inventarisatie van de media- en informatie-instroom nodig zijn. Daarbij geldt wel dat, zoals Varis onlangs concludeerde:

"In addition to the rough quantitative figures of the flow studies we need qualitative dimensions and criteria" (13).

Dit betekent vooral een benadrukking van mogelijke culturele consequenties. Dergelijk onderzoek zal dan aansluiting dienen te vinden bij de tradities in het 'effectenonderzoek', die zich concentreren op een langere termijn optiek, inhouds-/ideologie-analyse, cross-culturele effecten, 'cultural studies', 'cultural indicators', etc.

3. Eenzijdige import in Nederland

3.1 In het onderzoek van Tapio Varis naar de internationale stroom van televisieprogramma's blijkt dat in feite alleen de Verenigde Staten en de Volksrepubliek China het vrijwel zonder geïmporteerde programma's doen. Vele landen zijn daarentegen voor een groot deel afhankelijk van de invoer van programma's, soms zelfs voor meer dan tweederde van hun aanbod (bijvoorbeeld Nieuw Zeeland: 75 %, Singapore: 78 %, Guatemala: 84 %).

Voor Nederland noemt Varis een importpercentage van 23 % (14).

Uit tabel 1 blijkt dat in de periode 1972-1980 het buitenlandse aandeel min of meer constant is gebleven: tussen de 27 en 32 % van de zendtijd.

Deze (en andere cijfers in de tabellen) geven echter nog een enigszins vertekend

beeld, het gaat alleen om de directe import.

Zo blijkt er een klein percentage internationale co-producties te zijn die niet tot de categorie buitenlands worden gerekend. Bovendien vallen programma's waarin buitenlands materiaal verwerkt is, als bijvoorbeeld *journaal*, actualiteitenprogramma's, sport-informatie en *STER*-uitzendingen, geheel in de categorie eigen binnenlandse producties. Het werkelijke aandeel ligt dus eerder rond 35 % (15).

3.2 Een internationale trend die Varis constateerde was een "dominancy of entertainment in the flow" (16). In Nederland gaat deze trend vooral op voor de categorie drama (TV-spelen, films en TV-series). In het laatste decennium was gemiddeld 87 % van alle drama-producties uit het buitenland afkomstig (per jaar variërend van 84 % tot 91 %) (17).

Geïmporteerd drama neemt meer dan de helft van de tijd van alle uit het buitenland afkomstige programmatijd voor zijn rekening.

Hierbij moet ook de kijkdichtheid betrokken worden. Deze is voor drama-producties in het algemeen hoger dan voor het totale aanbod, dat wil zeggen per programma wordt gemiddeld een groter deel van de bevolking bereikt dan gemiddeld voor het totale programma-aanbod op de Nederlandse televisie geldt. Het 'probleem' van het aandeel buitenlandse producties in het Nederlandse programma-pakket heeft goed beschouwd vooral betrekking op de categorie drama.

In mindere mate geldt dit ook voor de categorie jeugduitzendingen (bij sport gaat het om een ander verschijnsel). Een opvallende ontwikkeling daarbij is dat het aangekochte deel van de jeugdprogramma's de laatste jaren sterk toeneemt (18). Hoewel er verschillen per zendgemachtigde zijn (zie tabel 2) blijken (met name in de categorie drama) voor alle zendgemachtigden ongeveer dezelfde importverhoudingen te gelden.

3.3 De internationaal geconstateerde tendens dat slechts een beperkt aantal landen het overgrote deel van de internationaal verspreide televisieprogramma's produceren blijkt ook in Nederland uit te komen. Zoals uit tabel 3 blijkt, is gemiddeld 2/3 van de geïmporteerde programma's uit de Verenigde Staten of Groot-Brittannië afkomstig. De Bondsrepubliek Duitsland en Frankrijk zijn derde en vier-

de (zowel in 1977/78 als 1979/80 bedroeg het Franse aandeel 6 %). Ook geïmporteerd drama komt in de eerste plaats uit de USA en Groot-Brittannië.

Wel valt op dat er sprake is van een teruggang van het aandeel van de USA. Deze trend is al sinds het begin van de jaren '70 aanwezig.

3.4 De nieuwe technologische ontwikkelingen zullen het TV-aanbod buiten de Nederlandse omroep om doen toemen. Er mag verwacht worden dat het buitenlandse aandeel daarin zeer groot zal zijn.

Allereerst omdat programma's op voorbespeelde video-banden en op beeldplaten slechts zeer beperkt van Nederlandse origine zijn. In de tweede plaats omdat het via de kabel geleverde aanbod uit de omliggende landen niet alleen 'automatisch' buitenlands is, maar ook omdat de Nederlanders daaruit vooral weer de dramacategorie kiezen, die weer uit dezelfde (voor een belangrijk deel Anglo-Amerikaanse) bronnen is opgebouwd.

Tenslotte zullen ook de producties geleverd via nieuwe programmeringen (zoals satelliet en 'pay television') waarschijnlijk in belangrijke mate niet-Nederlands zijn.

4. Beleidsalternatieven

4.1 Na de vaststelling dat het buitenlands televisie-aanbod in de toekomst alleen maar zal toenemen en dat er geen eenduidigheid in de wetenschappelijke literatuur bestaat over de mogelijke culturele betekenis en invloed van die eenrichtingsstroom, blijft de vraag in welke richting een mediabeleid dat hiermee rekening wil houden zich zal dienen te ontwikkelen.

In de inleiding is geconstateerd dat in het Nederlandse mediabeleid tot nu toe de betrokkenheid van de overheid en de inbedding in een breder cultuurbeleid is benadrukt, met name waar het om de omroep gaat. Allereerst is die betrokkenheid gebaseerd op de frequentieschaarste voor radio en televisie, maar daarnaast ook op het belang dat er aan deze media werd gehecht vanuit het cultuurbeleid.

Concreter betekent dit dat als de drie belangrijkste uitgangspunten voor het beleid t.a.v. radio en televisie zijn geformuleerd: vrijheid van meningsuiting, pluraliteit en non-commercialiteit.

TABEL 1: Indeling totale zendtijd op Nederland I en II (0-24 uur) in de periode oktober 1972 t/m september 1980, per televisie seizoen naar aangekochte en eigen produkties van Nederlandse zendgemachtigden in %.

seizoen	Herkomst produkties						
	niet eigen produkties				a + b	c + d	totaal in uren
	(a) eigen produkties	(b) co-produkties	(c) Nederlandse produkties	(d) Buitenlandse produkties			
1972/73	70	2	1	28	71	29	4168
1973/74	71	1	2	27	72	28	4000
1974/75	71	2	0	27	73	27	4392
1975/76	65	1	1	32	67	33	4464
1976/77	66	2	1	30	69	31	4492
1977/78	66	2	1	32	67	33	4401
1978/79	67	3	1	29	70	30	4509
1979/80	66	2	1	31	68	32	4554

Bron: NOS-afdeling Kijk- en Luisteronderzoek (KLO)
Geciteerd bij P. te Nuyt, 'Structuur en ontwikkeling van vraag en aanbod op de markt voor televisieprodukties', 's-Gravenshage 1982: pag 2/3. (Sommaties kunnen afwijken door afrondingsverschillen.)

TABEL 2: Indeling totale zendtijd op Nederland I en II (0-24 uur) in de periode oktober 1979 t/m september 1980, naar buitenlandse programma's per zendgemachtigden per programmasoort in %.

zendgemachtigde	informatie	kunst	drama	amusement	sport	jeugduitzendingen	totaal
AVRO	14	4	83	14	16	26	33
EO	23	5	100	0	—	10	30
KRO	23	49	84	32	34	63	48
NCRV	17	7	88	6	7	58	43
NOS	4	36	92	27	51	30	23
TROS	35	33	89	14	13	17	49
VARA	25	49	84	21	3	62	49
VOO	7	0	96	24	0	12	41
VPRO	25	19	72	42	—	10	38
Totaal (incl. STER)	10	25	86	19	42	38	31

Bron: NOS-KLO

TABEL 3: Verdeling van de totale zendtijd op Nederland I en II (0-24 uur) aan programma's van buitenlandse herkomst naar het land van produktie, voor 5 TV-seizoenen, in %.

seizoen	land van produktie				Totaal in uren
	USA	GB	BRD	overige	
1972/1973	43	28	8	20	1139
1974/1975	41	29	7	23	1187
1976/1977	41	23	6	31	1347
1977/1978	37	26	7	30	1387
1979/1980	33	26	9	36	1431

Bron: NOS-KLO (geciteerd in Te Nuyt, 1982, pag. 20).

4.1.1 Vrijheid van meningsuiting.

Dit "democratische grondrecht" is sterk verankerd in de Nederlandse samenleving en geldt daarbij niet alleen nationaal, maar ook internationaal. Een eventuele totale afscherming van de Nederlandse omroep van het buitenland door bijvoorbeeld een zonder meer tegenhouden van buitenlandse programma's wordt algemeen zo in strijd daarmee gezien dat hierin een duidelijke begrenzing van het overheidsingrijpen ligt. Aan de andere kant is een volledig onbelemmerde ontwikkeling van de omroep niet mogelijk. Zowel door een technische noodzaak als door mogelijk negatieve consequenties voor andere beginselen kan overheidsregulering noodzakelijk zijn.

4.1.2 Pluriformiteit.

Zo'n consequentie van een onbelemmerde ontwikkeling op de omroepmarkt kan de aantasting van de pluriformiteit van het bestel zijn (of zelfs, door het ontstaan van een oligo- of monopoloides situatie, van de vrijheid van meningsuiting zelf).

Voorzover er te spreken is van een Nederlandse culturele identiteit, wordt die (naast taal, geschiedenis, e.d.) met name ook gekenmerkt door haar veelvormigheid, haar pluriformiteit (of negatiever: haar 'verzuildeheid'). Door de Nederlandse overheid is dan ook altijd tot haar taken gerekend de diversiteit te behouden, te garanderen en te bevorderen (19).

Dit gebeurt op het terrein van de kunst, pers, radio en televisie (maar ook bijvoorbeeld in het onderwijs).

De pluriformiteit kan, vooral door een zeer eenzijdige programmastroom (zeker wanneer satelliet, kabel enz. in volle hevigheid "losbarsten") in gevaar gebracht worden. Overheidsingrijpen kan daardoor nodig zijn. Het "open" karakter van het Nederlandse omroepbestel pretendeert anderzijds de mogelijkheid een aanpassing bij een wijziging in de publiekssamenstelling/voorkeur te garanderen.

4.1.3 Non-commercialiteit.

Een mogelijke veroorzaker van een homogenisering van het programma-aanbod is de commercialisering van radio en vooral TV. Met name waar voor uitzendingen hoge kapitaalsinvesteringen noodzakelijk zijn.

Het overheidsbeleid wijkt hier (nog steeds) af van de houding ten opzichte van andere media (boeken, tijdschriften, dagbladen, e.d.). Redenen hiervoor zijn

niet zozeer de schaarste van frequenties, of een afwijzing van commerciële exploitatie op zich, maar vooral ook overwegingen van cultuurbeleid. Dit cultuurbeleid richt zich niet enkel op conservering en verspreiding van het "culturele erfgoed", maar ook op "het scheppen van betere mogelijkheden voor deelname van alle mensen en groepen van mensen aan de sociale en culturele voorzieningen" en "het extra stimuleren van vernieuwingspogingen in de cultuur die kunnen bijdragen tot een meer leefbare maatschappij, waarin een rechtvaardige verdeling van kennis en cultuur, van inkomen en macht tot stand wordt gebracht" (20).

Vanuit een dergelijke visie bestaat voor de overheid de mogelijkheid om in te grijpen in situaties waarin programmeringen eenzijdig opgevuld worden met bepaalde - onder commerciële omstandigheden geproduceerde - buitenlandse televisieprogramma's, c.q. om een mogelijk te gengewicht te bieden tegen een rechtstreeks commercieel buitenlands aanbod.

4.2 Het zal duidelijk zijn dat wanneer besloten zal worden de drie hiervoor genoemde uitgangspunten in een toekomstig omroepbeleid te handhaven, dit samen zal moeten gaan met een overheidsreactie op de toenemende 'instroom'.

Ook in Nederland bestaat echter een belangrijke druk vanuit commerciële belangen en bepaalde politieke partijen (m.n. de VVD) om tot een beperking van het overheidsoptreden te komen.

In deze hoek wordt vooral het vrije marktmechanisme benadrukt, dat in de eerste plaats bijdraagt tot de bevrediging van de behoeften en wensen van de mediaconsumenten. Op de lange duur zal het vrije spel der maatschappelijke krachten bovendien de bestaande eenzijdigheid corrigeren.

Deze visie kan zich ook baseren op bepaalde communicatietheorieën (21). Vanuit een dergelijk standpunt is overheidsbeleid slechts in minimale mate noodzakelijk.

4.3 Een bewuster omroepbeleid is in verschillende gradaties mogelijk. Diegenen die zo'n politiek voorstaan komen (vooral als ze over Derde Wereldlanden spreken) vaak tot radicale voorstellen, waarbij het overheidsingrijpen zeer verregaand is: culturele autarkie, staatscontrole, inperken van zendtijd, etc. In dergelijke voorstellen lijkt het soms alsof culturele au-

tonomie de voorkeur verdient boven zaken als persvrijheid of vrijheid van meningsuiting meer algemeen. Een differentiatie tussen de situatie in landen op verschillende ontwikkelingsniveaus lijkt op zijn minst noodzakelijk. Of zoals Hamelink in een interview stelt:

"De situatie in de Derde Wereldlanden is wezenlijk anders dan hier. Die landen zijn net onafhankelijk, zij leven met enorme interne conflicten en worden aan alle kanten bedreigd. In zo'n situatie kan persvrijheid een luxe zijn (...).

Onze opvattingen over persvrijheid komen uit onze eigen cultuur en de vraag is hoe je daar nu mee om moet gaan.

"Ik heb daar geen antwoord op. Ik wil niet zeggen dat je je eigen opvattingen over vrijheid moet verloochenen, maar je moet wel beginnen met de opvattingen van anderen te kennen" (20).

In de Europese situatie lijken globaal twee benaderingen (die elkaar niet uitsluiten) mogelijk.

4.3.1 Restrictieve maatregelen

a) Het voorschrijven van een bepaald *minimumpercentage* aan eigen/binnenlandse producties voor de omroep(en). Voorbeelden hiervoor zijn o.a. te vinden in Frankrijk, Canada, en Groot-Brittannië.

Een minimumpercentage is een zeer effectieve methode om een al te grote 'instroom' van programma's uit het buitenland te verhinderen. Tevens heeft het het voordeel dat de continuïteit van de eigen culturele sector wordt gegarandeerd en dat daarbij werkgelegenheid in eigen land wordt geschapen en behouden, vooral de meer 'creatieve banen'.

Er kleven echter ook de nodige beperkingen aan een dergelijke maatregel. Een algemeen minimumpercentage is op zich een te globale maatregel, omdat het niet voorkomt dat er in bepaalde programmacategorieën (b.v. drama) een relatief en absoluut groot buitenlands aanbod gehandhaafd blijft. Dan zijn er dus meer specifiek geformuleerde minimumpercentages nodig.

Daarnaast garandeert een zuiver kwantitatieve maatregel op zich ook niet dat er een programmering totstandkomt die inhoudelijk beter in de nationale cultuur past.

Een restrictief beleid dient dus aangevuld met kwalitatieve keuzen in de vorm van specifieke stimulerende maatregelen.

b) De inperking van de invloed van de *commercie*.

In veel landen (b.v. Canada (23)) is gebleken dat het commerciële karakter van (een belangrijk deel van) het omroepbestel steeds weer botst met overheidsbeleid met een cultureel doel. Vooral in de vorm van een toevloed van buitenlandse programma's en programmaformules.

Dit geldt zeker wanneer het om een internationaal geprogrammeerd programma-aanbod gaat (satelliet, etc.).

c) De beperking van de zendtijd.

In deze vooral door Katz (24) gedane suggestie om los te komen van 'de radionormen', door een algemene reductie van zendtijd, zou ook een overvloed aan buitenlandse programma's beperkt kunnen worden. Hoe intrigerend dit idee ook is, het zou in een land als Nederland op enorme problemen en weerstanden stuiten. Dit geldt ook voor voorstellen als een totaal importverbod.

4.3.2 Stimulerende maatregelen

Naast (of in combinatie met) restrictieve maatregelen kan er bij een beleid dat gericht is op een inperking van het bestaande eenrichtingsverkeer gedacht worden aan meer stimulerende maatregelen. Het stimuleren is in de meeste gevallen noodzakelijk, omdat een van de voornaamste problemen bij het produceren van eigen producties (en dan vooral drama) in de enorm hoge kosten ligt (25). Er zijn globaal twee vormen te onderscheiden:

a) Maatregelen die een grotere *diversiteit* in dit buitenlandse stroom beogen. Dit betekent een wijziging in de samenstelling van het importpakket in een evenwichtiger richting.

Daarbij kan ook gedacht worden aan een bewuster en uitgebreider beleid van co-producties en uitwisselingen. Drie mogelijkheden:

- Samenwerking Nederland-België.
Mede door de gemeenschappelijke taal bestaat er vooral met België een vrij grote overeenkomst in cultuur. In België bestaat daarbij soms de

vrees voor een culturele beïnvloeding vanuit Nederland - en dan vooral via de televisie.

Voordelen van een samenwerking liggen in het kostenbesparend effect, waardoor grotere producties (vooral op dramagebied) mogelijk worden. Juist door de gemeenschappelijke achtergrond is een grotere herkenbaarheid voor een groot publiek mogelijk. Daarnaast past het ook in een breder overheidsbeleid op cultureel (maar bijvoorbeeld ook economisch en politiek) gebied. Een beperking blijkt echter de in de praktijk vaak niet eenvoudig verloopende samenwerking tussen een nationale, sterk gecentraliseerde omroep (de BRT) en verzuilde, gedecentraliseerde omroeporganisaties in Nederland.

- Co-producties in EBU-verband.

Deze bundeling van Europese omroeporganisaties zou een mogelijk forum kunnen bieden voor samenwerking op Europese schaal. Het voordeel dat hier vooral genoemd wordt is het profileren van een Europese culturele identiteit, zowel gebaseerd op het bewaren van een scala aan nationale erfenissen als het ontstaan van nieuwe gemeenschappelijke cultuurvormen. Er zijn verschillende samenwerkingsvormen mogelijk (zoals intensieve programma-uitwisseling, gezamenlijk geproduceerd drama, of zelfs een gemeenschappelijk, niet-commercieel Euro-net via de satelliet).

- Programma-uitwisseling in het kader van culturele akkoorden. Concreet kan hier gedacht worden aan verschillende Oosteuropese landen, die op dit moment nauwelijks via programma's op de Nederlandse televisie vertegenwoordigd zijn. Een probleem ligt in de weinig spontane belangstelling hiervoor vanuit de Nederlandse omroep. Oorzaak is waarschijnlijk vooral de afwijkende televisietraditie, waardoor het publiek dergelijke uitzendingen bijv. als 'saai' zou kunnen ervaren.

b) Maatregelen die tot doel hebben *eigen Nederlandse producties te stimuleren*. Hierdoor kan een eventuele vermindering van het buitenlandse aanbod op de Nederlandse televisie opgevangen worden, terwijl het tevens een mogelijkheid biedt om tegen het in de

toekomst te verwachten grotere aanbod via andere kanalen (kabel, satelliet, video, beeldplaat) succesvol te concurreren. Maar niet alleen dat: het kan ook cultuurpolitieke doelen dienen zoals een bijdrage tot het handhaven van de eigen (pluriforme) identiteit en de steun aan de eigen cultuursector. Het gaat dan met name om drama-programma's. Hier kort drie mogelijkheden:

- *de oprichting van speciale fondsen voor eigen producties*

Voor deze overheidssteun bestaan meerdere mogelijkheden, afhankelijk ook van de mate waarin de omroepen participeren en waarin hun programma-autonomie behouden kan blijven.

- *televisie-adapties van bestaande dramaproducties*

Om de produktiekosten van TV-drama te beperken en theaterproducties optimaal te benutten zouden deze na afloop van een theatertournee geschikt gemaakt kunnen worden voor uitzending op televisie. Deze mogelijkheid bestaat al voor balletgezelschappen.

- *een structurele samenwerking met de cultuursector*

Er bestaat een balletovereenkomst en een samenwerking op het terrein van film en televisie. Een uitbreiding van dit soort initiatieven kan overwogen worden.

4.4 Voorgaande voorstellen van restrictieve en/of stimulerende aard geven geen uitputtend overzicht van de discussie over de mogelijke richting van het Nederlandse overheidsbeleid. In de meeste gevallen gaat het dan ook niet om kant en klare maatregelen. Vooral de ontwikkelingen in de 'nieuwe media' maken echter een duidelijk media-en cultuurbeleid noodzakelijk.

5. Tot slot

In deze bijdrage heb ik mij beperkt tot een aantal facetten van de problematiek van het eenrichtingsverkeer van televisieprogramma's.

Dit heb ik met name aan de hand van de Nederlandse situatie gedaan, een geïndustrialiseerd westers land met een niet-commercieel pluriform omroepbestel, waar meer en meer een internationale concurrentie gevoeld wordt op mediagebied, en waar gezocht wordt naar

mogelijkheden om die concurrentie het hoofd te kunnen bieden, zonder daarin de eigen culturele identiteit te verliezen. De geschetste beleidsalternatieven zijn echter niet uniek voor Nederland maar beginnen in veel Europese landen actueel te worden.

Opmerkelijk is het dat daarbij de wetenschap tot nu toe slechts zeer beperkt een bijdrage kan leveren in het kiezen uit de verschillende alternatieven. Stimulering van onderzoek naar de relaties tussen het televisie-aanbod en culturele processen is daarom even actueel.

(Advertentie)

**Zullen binnenkort
verschijnen:**

**Bruno Verpoorten
De Vlaamse Film
en
Jan Servaes :**

**Toward a consciousness-expanding
vision of the consciousness-
narrowing communications industry**

**uitgaven van:
Centrum voor
Communicatiewetenschappen
E. Van Evenstraat 2A,
B-3000 Leuven**

Noten

(1) zie m.n.: T. VARIS, 'International inventory of television programme structure and the flow of television programmes between nations', Tampere 1973;

K. NORDENSTRENG, T. VARIS, 'Television traffic - a one-way street?', Parijs 1974.

(2) zie b.v. L.R. BETRAM S., 'TV-etchings in the minds of Latin Americans: conservatism, materialism and conformism', in *Gazette*, 24 (1978)-1, pag. 61-85; C. HAMELINK, 'Derde Wereld en culturele emancipatie', Baarn 1978; A. MATTELART, 'Multinationales et systèmes de communication; les appareils idéologiques de l'impérialisme', Parijs 1976; E. KATZ, G. WEDDELL, 'Broadcasting in the Third World', Cambridge (Mass.), 1977; Y. EUDES, 'La conquête des esprits', Parijs 1982.

(3) International Commission for the Study of Communication Problems (voorzitter: S. McBRIDE), 'Many voices, one world', Parijs 1980.

(4) A.J. WIESAND, 'Free-flow' der Illusionen? - Kulturpolitische Aspekte des grenzüberschreitenden Rundfunks', in *Media Perspektiven*, 1981-9, pag. 617-635; hier pag. 617/618.

(5) L.J. HEINSMAN 'De kulturele betekenis van de instroom van buitenlandse televisieprogramma's in Nederland - een literatuurstudie', WRR-voorstudie en achtergronden mediabeleid M3, 's-Gravenhage 1982. Dit artikel is in overwegende mate gebaseerd op deze studie - en dan met name hoofdstuk 4 'Kultuurpolitiek'.

(6) Deze opvatting over het mediabeleid is met name verwoord in de 'Nota over het massamediabeleid' van Minister H.W. van Doorn (Rijswijk, 1975).

In de zomer van 1983 wordt een nieuwe media-nota van de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur verwacht, waarin het WRR-advies betrokken zal zijn.

(7) L. GROSS, 'Television as a Trojan horse', in *School Media Quarterly*, voorjaar 1977, pag. 185-180; hier pag. 175.

(8) Zie voor een dergelijke indeling met name: O. BOYD-BARRETT, 'Media-imperialism: towards an international framework for the analysis of media systems', in J. CURRAN/M. GUREVITCH/J. WOOLLACOT, 'Mass Communication and Society', London 1977, pag. 116-135; C.C. LEE, 'Media Imperialism' reconsidered: the homogenizing of television culture', Michigan 1978.

(9) Zie voor een uitgebreider overzicht van de verschillende standpunten HEINSMAN, 1982, hoofdstuk 1 (pag. 9-39);

F. FEJES, 'The theory of media imperialism: some comments', paper, 63th Annual meeting of the Association for Education in Journalism, Boston, 1980; J. TUNSTALL, 'The Media are American; anglo-american media in the world', London 1977, C.C. Lee 1978 (voor een kritiek op Lee's indeling: F. FEJES, 'Book-review - Media Imperialism Reconsidered', in

Media, Culture and Society', 1982-4, pag. 87-94).

(10) Deze conclusies zijn vrijwel rechtstreeks overgenomen uit HEINSMAN, 1982 pag. 77/78 (die weer gebaseerd zijn op hoofdstuk 2, pag. 40-64). Ook de WRR somt dergelijke conclusies op (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) 'Samenhangend Mediabeleid', 's-Gravenhage 1982; hier pag. 195-197).

(11) Zie voor een samenvatting van Gerbners theorieën: H. BOUWMAN, 'Television audiences watch by the hour - een overzicht van Gerbners opvattingen over Cultural Indicators', in *Massacommunicatie*, februari 1982, pag. 7-24.

(12) Zie b.v. B. MANSCHOT, 'De invloed van de massamedia in Nederland', in A. KOOYMAN (red.), 'Bouwstenen voor een mediabeleid', Alphen aan den Rijn/Brussel 1977, pag. 124-140; hier pag. 129.

(13) T. VARIS, 'The flow studies - what now?', in: *Massacommunicatie*, augustus 1981, pag. 159-166; hier pag. 163.

(14) NORDENSTRENG, VARIS, 1974, pag. 14.

(15) Zoals ook geconstateerd door W. KNULST, A. V.D. STAAY, 'De nieuwe kijkers', in: A. Kooyman (red.), 'De audiovisuele revolutie', Alphen aan den Rijn/Brussel, 1980, pag. 51-79; hier pag. 73.

(16) NORDENSTRENG, Varis, 1974, pag. 40.

(17) NOS-KLO, 'De kijkers naar Nederlands televisiedrama nader bekeken', Hilversum 1981, pag. 8-9.

(18) In het binnenkort te verschijnen 'Programma-aanbod in een open omroepbestel' (Hilversum 1983) noemt P. VAN NIEKERK de volgende cijfers:

72/73: 28,4 %	75/76: 17,6 %	78/79: 27,5 %
73/74: 16,1 %	76/77: 23,7 %	79/80: 40,5 %
74/75: 24,7 %	77/78: 30,6 %	80/81: 46,2 %

(19) Zie bijv. VAN DOORN, 1975, pag. 13.

(20) H.W. VAN DOORN, 'Nota kunst en kunstbeleid', Rijswijk 1976, pag. 8.

(21) Bijv. Ithiel de Sola POOL, 'The changing flow of television', in *Journal of Communication*, 27 (1977)-2; POOL, 'Direct broadcasting and the integrity of national cultures' in: *Aspen Institute*, 'Control of the direct broadcasting satellite: values in conflict', Pablo Alto, 1974, pag. 27-56; W.H. READ, 'America's mass media merchants', Baltimore/London, 1976.

(22) Zie HEINSMAN, 1982, pag. 65-73.

(24) E. KATZ, 'Televisie als een koets zonder paard', in: C. Vos (e.a.) (red.), 'Stilte op de vloer', Hilversum, z.j., pag. 8-20.

(25) Zie met name P. TE NUYL, 'Structuur en ontwikkeling van vraag en aanbod op de markt voor televisie producties', 's-Gravenhage 1982.

kleinschalige massacommunicatie: tussen ideologie en strategie

ed. hollander

Kleinschalige massacommunicatie, in het bijzonder de toepassing op kleine schaal van radio, film, video, audio-cassettes en pers, vormt een ontwikkeling die al zo'n tien jaar gaande is maar desondanks in de beleids sfeer als actueel en recent wordt gekenmerkt. Het tijdsverloop tussen het moment waarop kleinschalige media zich manifesteerden en het moment waarop men er zich in termen van mediabeleid mee wenste bezig te houden is een indicatie voor de warme belangstelling die nationale overheden, met name in West-Europa maar ook in verschillende landen van de Derde Wereld, koesteren voor kleinschalige media. Dit geldt dan vooral voor die vormen van kleinschalige massacommunicatie waarbij herkenbaarheid, toegankelijkheid en participatie nagestreefd worden, de z.g. 'community media' (1). Het is dan ook een van de verdiensten van het MacBride-rapport dat daarin, op een moment dat in verschillende landen kleinschalige media op provisorische basis als experiment of project een onzeker bestaan hadden, onder de titel 'democratisering van communicatie' groepsmedia en lokale media onder de aandacht gebracht zijn. In dit deel van het MacBride-rapport, dat door Singh en Gross als 'the most innovative part of the report' aangeduid wordt, worden in de discussie over internationale communicatie tot dan toe nieuwe elementen ingebracht; participatie in media-management, horizontale communicatie en drie vormen van alternatieve communicatie zoals radicale oppositie,

community media en lokale media, en communicatienetwerken van belangengroepen (2).

In de paragraaf die specifiek handelt over groepsmedia en lokale media wordt bovendien duidelijk gemaakt dat het niet zozeer gaat over (lokale en groepsmedia als) radio en pers maar in feite over het hele scala van kleinschalige vormen van openbare communicatie: muurkranten, pamfletten, dia's, posters, evenzeer als radio, films, toneel en theater, poppentheater, cassettes en tentoonstellingen. Onder verwijzing naar ervaringen in ontwikkelde en in ontwikkelingslanden wordt ten aanzien van deze kleinschalige vormen van openbare communicatie opgemerkt dat ze zowel als uitingsmogelijkheid dan als informatiebron instrumenteel zijn voor de mens om problemen in de directe woon-, werk- en leefsfeer aan te kunnen. Deze z.g. 'kleine media' hebben een eigen plaats in het geheel van (massa)communicatievormen en dienen niet op een lijn gezien te worden met massamedia en telecommunicatie (3).

Met deze visie op kleinschalige massacommunicatie getuigt het MacBride-rapport niet alleen van een ruim perspectief op de relatie tussen massacommunicatie, democratie en maatschappij maar ook van een meer integrale beleidsvisie inzake mediabeleid dan in menig land in medianota's aangetroffen wordt.

De erkenning van het belang van kleinschalige massacommunicatie in het MacBride-rapport vindt men in de erop

volgende discussies en besluiten nauwelijks weerspiegeld (4). De discussie was vooral toegespitst op hete hangijzers als het belang van een nationaal communicatiebeleid voor ontwikkelingslanden en de consequenties die dit zou kunnen hebben voor de journalistieke vrijheid. De thema's 'toegankelijkheid' en 'participatie' werden voornamelijk bediscussieerd in relatie tot de evenwichtige deelname van Derde Wereldlanden aan mediatechnologie en internationale informatiestromen. Thans, drie jaar na de discussies over het MacBride-rapport, is er een zekere luwte opgetreden in de debatten over de nieuwe internationale informatie-orde en valt met White te constateren dat "access and participation - even in this relatively benign, local form - is far from being an integral part of the public philosophy of public communication in most countries and still further from being an integral part of national communication policies" (5).

Ondanks het feit dat een indrukwekkende lijst opgesteld kan worden van kleinschalige mediaprojecten in bijna alle delen van de wereld valt er een zekere hui-ver te constateren wanneer het er om gaat kleinschalige massacommunicatie te integreren in een nationaal mediabeleid (6). Deze aarzeling wordt begrijpelijk wanneer men beseft dat het bij kleinschalige massacommunicatie om een complexere problematiek gaat dan in de simpele tegenstelling tussen grote media en kleine media gesuggereerd wordt, nl. alsof kleine media een meer-op maat

gesneden vorm zouden zijn van de groot-schalige massamedia. In wezen gaat het bij kleinschalige vormen van openbare communicatie om een ander theoretisch perspectief op de rol van communicatie en openbare communicatie in het ontwikkelingsproces. Het probleem is echter dat dit theoretisch perspectief langs twee lijnen invloed heeft ondergaan, nl. vanuit het denken over kleinschalige media in de Westerse wereld, waarin begrippen als toegankelijkheid en participatie centraal staan, en vanuit de ervaringen en inzichten uit kleinschalige mediacam-pagnes in Derde Wereldlanden, waarin schaalverkleining en effectiviteit een belangrijke plaats innemen. Het is deze dualiteit, - denken vanuit de Westerse democratische ideologie gekoppeld aan denken in termen van ontwikkelingsstrategie -, die het theoretisch perspectief op kleinschalige massacommunicatie kenmerkt (7).

Kleinschalige massacommunicatie als strategie

Tegen de achtergrond van een te signaleren traditie in het denken over communicatie en ontwikkeling komt Rahim tot een classificatie van drie 'communication approaches in rural development' (8). Daarbij wordt aangenomen dat de informatiestroom bij rurale ontwikkeling hoofdzakelijk verticaal is en dat het in het algemeen situaties betreft waarin een relatief klein deel van de bevolking ontwikkelingsprogramma's vaststelt en uitvoert ten behoeve van en gericht op het grootste deel van de bevolking in de rurale gebieden. Horizontale communicatie binnen de leidinggevende groep en bij de rurale bevolking is een belangrijke factor, maar is een afgeleide van en staat in functie van de verticale informatiestroom. De drie soorten communicatiestrategieën zijn dan: de 'extension and community development approach', de 'ideological and mass mobilization approach' en de 'mass media and education approach' (9). Van deze strategieën is de 'extension approach' de oudste en meest gangbare benadering. Het is tevens de benadering die het meest aan kritiek onderhevig is geweest, en waarop verscheidene varianten zijn ontwikkeld. In de meest oorspronkelijke vorm - landbouwvoorlichting - ging men uit van de veronderstelling dat er in de ontwikkelingslanden kennis en vaardigheden over nieuwe landbouwmethodes

aangereikt moesten worden vanuit die plaatsen waar die kennis voorhanden was, nl. researchinstituten, naar de gebieden waar deze kennis geleerd en toegepast moest worden. In de Verenigde Staten was deze vorm van landbouwvoorlichting met succes toegepast en dit model werd geacht ook in andere delen van de wereld van nu te zijn. Massamedia, en in het verlengde daarvan interpersonele contacten, vormen het kanaal waarlangs deze kennis omtrent landbouwmethodes getransporteerd wordt. Dergelijke campagnes vallen onder verantwoordelijkheid van nationale en regionale overheidsinstellingen waarbij voorlichtingsdeskundigen (extension officers) de verbinding vormen met de dorpen in de regio. Deze strategie was geënt op een ontwikkelingsmodel waarin ontwikkeling werd gezien in termen van modernisering en snelle economische groei, met behulp van kapitaal-intensieve technologie en op basis van een gecentraliseerde planning (10). Een veel toegepaste operationalisering van deze strategie is het werken met radio-forums, waarbij het voordeel van het medium radio, - verspreiding van informatie vanuit een centraal punt -, werd gecombineerd met georganiseerde discussies naar aanleiding van de programma's onder (bege)leiding van de extension agent. Deze strategie werd in de jaren '60 op grote schaal toegepast in India, Nigeria, Ghana, Malawi, Costa Rica, Brazilië en een aantal andere landen (11).

Het doel van deze strategie was om door middel van een effectief gebruik van massamedia (met name radio) en interpersonele communicatie te komen tot een attitudeverandering bij individuele landbouwers ten gunste van de aangeboden innovatie. De kritiek die begin van de jaren 70 geformuleerd werd t.a.v. deze strategie kwam erop neer dat uitgegaan werd van een té rechtlijnig effectdenken en bovendien van een té psychologisch verklarende model. In de praktijk leidde dit ertoe dat als een innovatie niet geaccepteerd werd, dit werd toegeschreven aan de individuele ontvangers; die waren fatalistisch, passief, wantrouwend, weinig ondernemend etc. (12). Deze kijk op de bijdrage van communicatie aan ontwikkeling vertoonde een blinde vlek die zich manifesteerde in een veronachtzaming van de sociale structuur waarin ontvangers verkeren en in een blind vertrouwen in de wenselijkheid en juistheid van de innovatie (13). Onderzoek wees bovendien uit dat bij deze communicatiestrategie

vooral die landbouwers van de aangeboden vernieuwingen gebruik maakten, die op grond van hun relatief betere sociaal-economische positie daartoe in staat waren, waardoor de ongelijkheid tussen welvarende en minder welvarende boeren eerder toe dan afneemt (14). Met de uitbreiding van deze communicatiestrategie naar o.a. gezondheidszorg en familieplanning werden varianten ontwikkeld, waarbij men probeerde de gebleken nadelen van de 'extension approach' te vermijden, o.a. door integratie van voorlichtingsactiviteiten, door meer gebruik te maken van interpersoonlijke communicatienetwerken en traditionele communicatievormen, en door zich meer te richten op het individu in zijn sociale context, i.c. rurale en lokale gemeenschappen (15).

Deze 'community development approach' blijft uitgaan van een centraal geplande strategie maar door decentralisatie en tegelijk integratie van ontwikkelingsactiviteiten op lokaal niveau met ondersteuning van 'village-level-workers', probeert men op het niveau van de community de ontwikkelingsdoelstellingen te vertalen naar de situatie van de plattelandsbevolking. De 'village-level-workers' zijn opgeleide en getrainde personen van buiten de betreffende community of, zoals in Franstalig Afrika, lokale leiders die met speciale training binnen de eigen gemeenschap werkzaam zijn (16). Het is bij deze community development approach dat informele communicatienetwerken en de op lokaal niveau aanwezige kleinschalige media, - de z.g. folkmedia of traditionele media -, aan betekenis winnen. De 'extension and community development approach' blijft een op informatie-overdracht gerichte strategie, door schaalverkleining meer op het lokale niveau en de lokale communicatievormen toegespitst vanuit de gedachte dat hiermee de effectiviteit van de boodschap (m.a.w. de gewenste ontwikkelingsdoelstellingen) vergroot kan worden.

Het politiek neutrale karakter van deze strategie - de vlag informatieoverdracht zegt immers niets over de politieke lading van de ontwikkelingsdoelstellingen - heeft ongetwijfeld bijgedragen tot de omvang van de schaal waarop deze communicatiestrategie is toegepast.

Deze politieke neutraliteit ontbreekt bij wat Rahim de 'ideological and mass mobilization approach' noemt, daarmee doelend op ontwikkelingsstrategieën zoals die in Cuba, China en Tanzania zijn

toegepast. Deze strategie wordt gekenmerkt door een sterke mate van coördinatie van ontwikkelingsactiviteiten op alle niveaus en in alle maatschappelijke sectoren, nadruk op het lokale en dorpsniveau als eenheid voor ontwikkeling en het creëren van een feed-back mogelijkheid vanaf de basis naar de partijleiding, naast de informatiestroom die van de partijleiding via onderwijs, vorming, media en politieke kaders naar de basis gaat. Het gebruik van media is niet een communicatiestrategie op zich maar vormt een onderdeel van een algemeen proces van politieke vorming (17). Voorbeelden zijn de 'planned birth' campagne in China en het Ujama-villageproject in Tanzania. Uitgangspunt in Tanzania was dat de Ujama-village inwoners op basis van vrijwilligheid, met de beschikbare middelen en grondstoffen hun eigen ontwikkelingsstrategie zouden ontwerpen en realiseren. Hierbij wordt uitgegaan van de gedachte dat ontwikkeling niet iets is wat een regering kan opleggen aan de bevolking, maar dat ontwikkeling gestalte moet krijgen vanuit de situatie waarin de bevolking zich bevindt en op de wijze die de betrokkenen zelf het meest geschikt lijkt.

De 'mass media and education approach' tenslotte is vooral in Zuid-Amerika toegepast. Hier spelen de massamedia, vooral radio, een belangrijke rol. Maar het verschil met de 'extension and community development approach' is dat de informatie-overdracht niet gericht is op specifieke terreinen - landbouwverbetering, gezondheidszorg of geboortebepaling - maar op algemene vorming en educatie. Uitgangspunt is hier dat eerst de drempels weggenomen moeten worden die mensen verhinderen gemotiveerd deel te nemen aan het ontwikkelingsproces, waarbij gebrek aan onderwijs als de voornaamste drempel wordt gezien. Een bekend voorbeeld van deze benadering is de Acción Cultural Popular (ACPO) in Colombia. Deze door de kerk gesteunde organisatie opereert onafhankelijk van de regering en verzorgt via een netwerk van radiostations educatieve programma's. De uitzendingen zijn bestemd voor kleine groepen luisteraars over het hele land. Deze luistergroepen worden begeleid door plaatselijke vrijwilligers. Ter ondersteuning van de radiolessen verzorgt ACPO cursusmateriaal, tekstboeken, een krant, posters e.d. Deze vorm van radioschool heeft model ge-

staan voor soortgelijke activiteiten in bijna alle landen van Zuid Amerika (18). Bij de drie genoemde communicatiestrategieën ligt als bijna vanzelfsprekend een zwaar accent op de massamedia, met name radio, met als tweede stap interpersoonlijke communicatie. Voor zover sprake is van een communicatiestrategie ligt de nadruk op overdracht van informatie. De 'ideological and mass mobilization approach' verschilt niet van de andere benaderingen voor wat betreft de rol van de media; het verschil ligt in een andere opvatting over wat ontwikkeling is en hoe ontwikkelingsdoelen gerealiseerd kunnen worden. In de loop der tijd valt een tendens naar schaalverkleining waar te nemen. Het dorp, de community, de directe woon-, werk- en leefsituatie wordt het focus voor ontwikkelings- en communicatiestrategieën. In dit verband treedt een herwaardering op van de bestaande kleinschalige media en communicatievormen. Daarbij gaat het niet zozeer om het belang van kleinschalige vormen en openbare communicatie als uitingsmiddel voor de lokale gemeenschap, maar veelal om het gebruik van deze kleinschalige communicatievormen als een meer effectieve informatiebron voor de lokale bevolking van de grootschalige massamedia. Deze "persuasion for effect mentality" wordt pas ter discussie gesteld wanneer een ander perspectief op ontwikkeling zich aandient aan het begin van de jaren '70 (19).

Kleinschalige massacommunicatie als ideologie

Kritiek van economen als Schumacher en Frank, de te geringe economische groei in ontwikkelingslanden, en de positieversterking van ontwikkelingslanden in de Verenigde Naties, zijn factoren die hebben bijgedragen tot een klimaat waarin het oude ontwikkelingsmodel ter discussie gesteld kon worden, en waarin ontwikkelingslanden zelf een grotere inbreng konden claimen in de formulering van nieuwe ontwikkelingsstrategieën. Met het in verval raken van het "dominante paradigma" verdween ook de relatieve uniformiteit in het denken over ontwikkeling en werd duidelijk dat, afhankelijk van de specifieke politieke, culturele en economische context, meerdere alternatieve modellen in aanmerking konden komen. Een aantal belangrijke elementen daarin zijn: decentralisatie van ontwikkelingsactiviteiten naar het lokaal

niveau, inclusief planning en besluitvorming, participatie van de bevolking in planning en formulering van ontwikkelingsdoelen, ontwikkelingsdoelen niet uitsluitend gericht op economische groei maar op welzijn en rechtvaardige verdeling van welvaart, self-reliance op lokaal niveau en integratie van moderne en traditionele methoden, waarden en normen (20). Met name participatie, decentralisatie en nadruk op het lokale niveau als ontwikkelingseenheid zijn hierin cruciaal en het is in deze context dat in de discussie over communicatiestrategieën een accentverschuiving optreedt van massamedia naar z.g. 'community media'. Communicatie binnen de lokale gemeenschap wordt in de opvatting over "self-development" gezien als een belangrijke factor die kan bijdragen tot: "a) encouraging diagnosis by the community of its own situation and problems, b) providing access to all relevant information on alternatives, c) organizing the people, d) aiding the community to obtain means and resources, that is, power, e) creating suitable institutions for community decision-making and collective action" (21). Deze opvatting over het belang van basiscommunicatie in relatie tot sociale verandering is in Zuid-Amerika met name verwoord door Paolo Freire, als een alternatief voor de gangbare verticale informatie-overdracht door de massamedia (22). In de toepassing van deze filosofie op de rol van communicatie in ontwikkelingsprocessen worden de uitingsmogelijkheden die kleinschalige vormen van openbare communicatie bieden aan de lokale gemeenschap benadrukt tegenover de massamedia als informatie-leveranciers. Naast de kritiek op de rol van de massamedia heeft ook de discussie in Verenigde Natiesverband over "the right to communicate" een belangrijke impuls gegeven aan het denken over kleinschalige media en kleinschalige vormen van openbare communicatie en het is ook in dit verband dat een verbinding tot stand kwam tussen de communicatiefilosofie van Freire en Westerse opvattingen over 'public access, 'media participation', en 'community media' (23).

In West-Europa heeft met name de democratiseringsbeweging uit de jaren '60 als voedingsbodem gediend voor een alternatieve visie op de rol van communicatie en media in een democratische samenleving die zich uitte in een kritiek op het functioneren van de grootschalige mas-

samedia. In de loop van de jaren '60 mondde deze kritiek uit in een eis tot democratisering en decentralisering van de massamedia (24). Aan het begin van de jaren '70 werden realiseringkansen voor een alternatief gebruik van media gevonden in het op de markt komen van lichte en goedkope videoapparatuur, in combinatie met niet-gebruikte kanalen van lokale kabeltelevisienetwerken. Parallel hieraan ontwikkelde zich een filosofie van de kleinschalige massacommunicatie, die veel meer een catalogus vormt van met elkaar samenhangende ideeën, maatschappelijke verlangens en theoretische inzichten die zich in de tijd min of meer hebben doorgezet en die gezamenlijk de ideale basis vormen van wat thans de kleinschalige massacommunicatie genoemd wordt.

Twee met elkaar verbonden concepten, participatie-democratie en basiscommunicatie, liggen ten grondslag aan deze filosofie. Basis-communicatie vormt de noodzakelijke voorwaarde voor participatie aan menings- en besluitvormingsprocessen en wordt gezien als alternatief voor en tegenhanger van massamedia en massacommunicatie. Kleinschaligheid en decentralisatie zijn in deze filosofie de wegen waarlangs democratische participatie gerealiseerd moet worden. Het is in deze context dat in de loop van de jaren '70 met video, lokale televisie en lokale radio als community media, d.w.z. kleinschalige media onder beheer van bewoners, geëxperimenteerd wordt. Doel daarbij is op lokaal niveau een platform te creëren waar de betrokkenen zaken, die de lokale gemeenschap aangaan, naar voren kunnen brengen en waar over deze zaken gediscussieerd kan worden. Het gaat met name om de uitingsmogelijkheden die deze community media bieden aan groepen en individuen die bij de gevestigde media over deze mogelijkheden niet kunnen beschikken. De kleine schaal waarop dit gebeurt, de betrokkenheid van de bewoners, de herkenbaarheid van de thema's, en de behandeling ervan door niet-professionals, worden in deze filosofie garanties geacht voor participatie door bewoners. De verwantschap tussen beide opvattingen over kleinschalige massacommunicatie in West-Europa en Zuid-Amerika heeft bijgedragen tot de evolutie van het 'right to communicate' naar 'democratisering van de media' zoals dat met name tijdens de Unesco-meeting over Self-Management, Access and Participation in Communi-

cation, Belgrado, 1977 naar voren kwam (25). En met de sterkere nadruk in het denken over ontwikkeling op het lokale niveau, de local of rural community, als eenheid voor ontwikkeling, betekent democratisering van media, naast decentralisering van grootschalige massamedia, in toenemende mate het stimuleren van kleinschalige vormen van openbare communicatie op lokaal niveau. Het concept kleinschalige massacommunicatie herbergt dus in zich twee aspecten, enerzijds kleinschalige vormen van openbare communicatie als meer adequate en meer effectieve informatiebronnen in het kader van een informatie strategie, anderzijds kleinschalige massacommunicatie als alternatieve uitingsmogelijkheid voor groeperingen die daartoe bij de gevestigde media de kans niet krijgen, tegen de achtergrond van een liberale democratie-opvatting. Daarbij treedt de complicatie op dat in tegenstelling tot grootschalige massamedia, waar het zeer goed mogelijk is door middel van controle, professionalisering en specialisering de toegangsdrempel voor niet-professionals fors te verhogen, het bij kleinschalige media vrij moeilijk is de functie van informatiebron te benadrukken en tegelijkertijd de uitingsmogelijkheden te verhinderen. Die controle is nog wel mogelijk bij de lokale radio en lokale pers, maar wanneer bv. posters, stencils, muurkranten, poppentheater, straattheater, audio-cassettes e.d. in het spel komen wordt controle op wie van deze uitingsmogelijkheden gebruikmaken vrijwel ondoenlijk. Kleinschalige massacommunicatie is dus in sterkere mate dan dit bij grootschalige massamedia het geval is afhankelijk van marges die binnen een politiek systeem bestaan. De lange lijst van kleinschalige mediaprojecten die de experimenteer- of projectfase nooit te boven zijn gekomen getuigt hiervan. Overal waar media gelijkgesteld worden met macht zal decentralisatie van media op problemen stuiten.

Naast deze politieke condities is er nog een andere voorwaarde te noemen voor kleinschalige massacommunicatie. Evenals bij het gebruik van media voor informatie-overdracht naar voren kwam, speelt de sociale structuur ook een belangrijke rol wanneer het gaat om kleinschalige vormen van openbare communicatie als uitingsmiddel voor een gemeenschap. Bij experimenten en projecten is naar voren gekomen dat ook kleinschalige media niet in staat zijn mensen tot

communicatie en participatie aan te zetten wanneer er geen gemeenschappelijke belangen zijn waarover men van gedachten kan wisselen of wanneer de belangen niet als collectieve belangen ervaren worden, evenmin als mensen kunnen participeren aan acties en organisaties als ze alles in het werk moeten stellen om zelfs aan primaire levensbehoeften te kunnen voldoen. Dat houdt in dat ook kleinschalige massacommunicatie niet alleen het middel kan zijn om sociale en structurele veranderingen te bewerkstelligen, maar dat 'the democratization of communication is social change emerging out of a process of structural change ... and that communication policies must somehow build out of the experiences and initiatives that are developing in a country' (26).

Noten

(1) BERRIGAN, F., *Community communications, the role of community media in development*, Unesco reports and papers on mass communication nr. 90, Unesco, Parijs, blz. 7 e.v.

HOLLANDER, E., *Kleinschalige massacommunicatie: Lokale omroepvormen in West-Europa*, WRR-serie voorstudies en achtergronden mediabeleid, M2, Staatsuitgeverij 's-Gravenhage, 1982, blz. 32 e.v.

(2) SINGH, K. en GROSS, B., "MacBride": The Report and the Response", in: *Journal of Communication*, autumn 1981, blz. 110.

(3) International Commission for the Study of Communication Problems, *'Many voices, one world. Towards a new more just and more efficient world information and communication order'*, Unesco, Parijs, 1980, blz. 55-57.

(4) HOLLANDER, E., "Het MacBride-rapport en development communication", in: *Massa-communicatie*, jrg. 8, nr. 6, 1980, blz. 266.

(5) WHITE, R.A., *Contradictions in contemporary policies for democratic communication*, Paper presented at the International Association for Mass Communication Research, Paris, september 1982, blz. 24.

(6) Voor een overzicht van kleinschalige mediaprojecten in de Derde Wereld zie bv.:

- LENT, J.A., *Topics in Third World Mass Communication*, Asian Research Service, Hong Kong, 1979, hfdst II, blz. 23-53.

- O'SULLIVAN-RYAN, J., Kaplun, M., *Communication methods to promote grass-roots participation*, Unesco-serie Communication and Society nr. 6.

- DIAZ BORDENAVE, J., *Communication and Rural Development*, Unesco, Parijs, 1977.

(7) Zie JOUET, J., *Community media and development: Problems of adaption*, Working paper for the Meeting on Self-Management, Access and Paritipction in Communication, Belgrado, 1977.

(8) RACHIN S.A., "Communication approaches in rural development" in: Schramm, W. en Lerner (eds.), *Communication and change; the last ten years and the next*, East-West Centre, Honolulu, 1975, blz. 151-163.

(9) RAHIM, S.A., *op. cit.*, blz. 152-158.

(10) ROGERS, E.M., *Communication and development, the Passing of the dominant paradigm Communication and Development, critical perspectives*, Sage, Beverly Hills/London, 1976, blz. 12è e.v.

(11) HEDEBRO, G., *Communication and social change in developing nations, a critical view*, Iowa State University press, Ames, Iowa, 1982, blz. 31-32.

(12) HEDEBRO, G., *op. cit.*, blz. 36.

(13) ROGERS, E., *op. cit.*, blz. 137.

(14) RÖLLING, N., Ascroft, J. Chege, F., "The diffusion of innovations and the issue of equity in rural development", en Bordenave, J.D., "Communication of agricultural innovations in Latin America", beide in: Rogers, E., (ed.), *Communication and development, critical perspectives*, Sage, Beverly Hills/London, 1976, blz. 43-62 en blz. 63-79.

(15) RAHIM, S.A., *op. cit.*, blz. 153.

(16) RAHIM, S.A., *op. cit.*, blz. 154.

(17) HEDEBRO, G., *op. cit.*, blz. 86 Ng'Wan-akilala, *Mass communication and development of socialism in Tanzania*, Tanzania Publishing House, Dar es Salaam, 1981.

(18) RAHIM S.A., *op. cit.*, blz. 157 e.v.

(19) BORDENAVE, J.E., *Communication and rural development*, Parijs, Unesco, 1977, blz. 166-17.

(20) ROGERS, E.M., *op. cit.*, blz. 138-141.

(21) BORDENAVE, J.E., *op. cit.*, blz. 17.

(22) BORDENAVE, J.E., "Communication of agricultural innovations in Latin America, the need for new models", in Rogers, E. (ed.), *Communication and development, critical perspectives*, Sage, Beverly Hills/London, 1976, blz. 46.

(23) zie: JOUET, J., *op. cit.*, en BERRIGAN, F., *op. cit.*

(24) HOLLANDER, E. (1982), *op. cit.*, blz. 18 e.v.

(25) O'SULLIVAN-RYAN, J. en KAPLUN, M., *op. cit.*, blz. 15.

(26) WHITE, R.A., *op. cit.*, blz. 25.

de explosie van een mythe

Opleiding van media-werkers in de Derde Wereld

paul de maeseneer

Wie de discussie over de zogenaamde Nieuwe Internationale Informatie Orde wat heeft gevolgd weet dat er een stuk nieuwe zakelijkheid is ingetreden na de fel ideologisch geladen debatten uit de tweede helft van de jaren '70. Die nieuwe zakelijkheid uit zich vooral in twee richtingen: enerzijds de roep om een grotere overdracht van communicatie-technologie en apparatuur van Noord naar Zuid en anderzijds een grotere inspanning om 'opleiding en training' te verschaffen aan media-werkers in de Derde Wereld. Welke omroepinstelling men ook bezoekt in Afrika, Azië, Latijns-Amerika of Oceanië, overal krijgt men te horen dat training een absolute prioriteit is. In dit artikel zullen we ons meer bepaald bezighouden met de situatie in Azië. Ik heb zelf van 1980 tot 1982 gewerkt in het Asia-Pacific Institute for Broadcasting Development, kortweg A.I.B.D.. Dat is een internationaal trainingsinstituut van en voor de landen van Azië en Oceanië, gevestigd in Kuala Lumpur (Maleisië). Ik was daar verantwoordelijk voor de cursussen 'Radio News and Current Affairs'.

In het instituut vond in augustus 1982 een belangwekkende conferentie plaats, onder de titel "Training strategies in the eighties". Aan die vergadering namen de verantwoordelijken deel voor opleiding van 13 Aziatische omroepen, plus de 'Heads of Training' van de Australische en de Nieuwzeelandse omroepen.

Op basis van de voor deze conferentie voorbereide papers geven we hierna eerst een summier overzicht van de toestand inzake training in de Aziatische omroepen. In een tweede deel bespreken

we enkele basisproblemen van training voor media-werkers uit de Derde Wereld. En tenslotte gaan we kort in op een aantal praktische knelpunten waarmee dit soort training te kampen heeft. Daarbij maken we uiteraard vooral gebruik van onze eigen ervaring. De vermelde bijeenkomst in Kuala Lumpur was trouwens ook bedoeld als voorbereiding van een wereldwijde conferentie over opleiding van mediapersoneel. Die "Meeting of experts on co-operation among regional communication training institutions" vond plaats in UNESCO in Parijs van 19 tot 22 april 1983.

Deel 1: Trainingsexplosie

Toen UNESCO in 1967 in 15 Aziatische landen een studie ondernam over opleidingsnoden in de omroep, bleek dat van naar schatting 35.000 media-werkers er zo'n 20.000 training nodig hadden of dienden heropgeleid. Dat was meteen de aanleiding om het A.I.B.D. op te richten, het Asia-Pacific Institute for Broadcasting Development, gevestigd in Kuala Lumpur (Maleisië). Van 1972 tot 1982 werden door dat trainingsinstituut 240 cursussen georganiseerd voor 4.307 deelnemers uit 18 landen. Dit intergouvernementeel instituut wordt gefinancierd door bijdragen van de landen-leden, maar meer nog door multilaterale ontwikkelingshulp en door een aantal organisaties, stichtingen en regeringen uit het Westen.

Daarnaast bieden de noordelijke landen -op bilaterale basis- heel wat hulp aan omroepen van Aziatische ontwikkelings-

landen. Zo is de Indonesische televisie grootgebracht met Westduitse technische bijstand, zijn er thans twee mensen van de Japanse NHK-omroep betrokken bij de uitwerking van de televisie op Sri Lanka, en stond de radio van het onafhankelijke Stille Zuidzee-eiland Kiribati (de vroegere Gilbert Islands) tot voor kort onder leiding van een man van de B.B.C. De Britse omroep stond trouwens ten tijde van het Empire in bijna heel Azië model, en die banden zijn blijven bestaan. Het Franse Institut National de l'Audiovisuel (I.N.A.) zoekt nu ook vaste grond in engelsprekend Azië, Radio Nederland organiseert cursussen (zowel in Hilversum als in Derde Wereld-landen) voor radio, TV én pers. Sender Freies Berlin, de Norddeutsche Rundfunk, de Britse Thomson Foundation, de Friedrich Ebert Stiftung (van de SPD) en het Carl Duisberg Gesellschaft (van de CDU), Radio Canada... en nog andere geven ofwel beurzen ofwel directe technische bijstand in ontwikkelingslanden.

Maar de belangrijkste evolutie van de laatste jaren is ongetwijfeld de oprichting van nationale trainingsinstituten door de Aziatische omroepen. Aangezien daar tot nu toe weinig over bekend is geven we hier een ietwat gedetailleerd overzicht van wat er op dit vlak aan het gebeuren is. We behandelen achtereenvolgens India, Bangladesh, Iran, Pakistan, Sri Lanka, Thailand, Maleisië, Indonesië, Singapore, Filippijnen, Papua Nieuw Guinea, Zuid-Korea en Vietnam.

E1.1. India: All India Radio heeft sedert verscheidene jaren een Staff Training Institute. In 1981 werden bv. 23 cursussen ingericht, waaraan 414 mensen deelnamen, dat is een goede 5% van het administratief en programmapersoneel. Er werd o.m. gehandeld over sportverslaggeving, schoolradio, wetenschappelijke programma's enzovoort. Er is nu een herstructurering in het gezicht, op faculteitsbasis (muziek, drama, speciale rubrieken, speciale doelgroepen en programma's gericht op ontwikkeling). De centrale instelling zal 10 trainers hebben, allen medewerkers van A.I.R. die voor 2 tot 4 jaar worden gedetacheerd. Er worden ook cursussen voor deelnemers uit andere ontwikkelingslanden geprogrammeerd. Daarnaast is er het STI(T) of Staff Training Institute (Technical), dat twee opdrachten heeft: de opleiding van technici voor de radio én voor de televisie. Het STI(T) kan tot 320 technici per jaar opleiden, dat is ook ongeveer 5% van

het technisch personeel. STI(T) werkt samen met de Norddeutsche Rundfunk uit West-Duitsland. Door de voorziene uitbreiding van de Indische televisie moeten de komende jaren 2300 mensen worden gevormd. Technisch onderhoud is één van de grote knelpunten.

De opleiding voor producers en journalisten van Doordarshan (Indische TV) gebeurt in het Film and Television Institute of India in Poona. Daar worden basiscursussen gegeven van telkens 4 maanden voor 80 deelnemers. Er zijn ook 'Professional Development Courses' van 6 weken, telkens voor 40 deelnemers. In Poona heeft Doordarshan tot 1982 zo'n 100 mensen laten opleiden. Maar nog eens 1000 mensen hebben nog geen enkele formele training ontvangen.

1.2. Bangladesh: Sinds een paar jaar is hier een National Broadcasting Academy (NBA) in de hoofdstad Dhaka. Het is een project van de regering, in samenwerking met UNESCO, UNDP en de lokale televisie. Lokale trainers werden in 1980-81 gevormd met hulp van A.I.B.D. in Kuala Lumpur. Regelmatig komen er ook buitenlandse trainers naar Dhaka. Er is een algemeen onderzoek gedaan naar trainingsbehoeften. Medio '82 had NBA 700 man-weeken training geleverd voor in totaal 330 deelnemers. Maar zeker nog 800 mensen hebben nog geen enkele vorm van training ondergaan. NBA heeft een minimale infrastructuur en een povere behuizing. Er wordt nu uitgekeken naar een permanent trainingscomplex waar NBA binnen afzienbare tijd ook internationale cursussen hoopt aan te bieden.

1.3. Iran: Na de islamitische revolutie werd de omroep omgevormd tot de Islamic Republic of Iran Broadcasting (IRIB), waaraan de IRIB-Faculty is verbonden, het voormalig College of Television and Cinema. Midden '82 waren er nog maar 2 groepen getraind. De Faculteit zal cursussen geven van korte duur (6 tot 9 maanden), maar ook van middellange (2 jaar) en lange duur (5 jaar). Trainers zijn full-time stafleden van de IRIB-Faculty, bijgestaan door mensen van IRIB en docenten van het Centrum voor Theologie. Men werkt thans aan planning en curriculum ontwikkeling. IRIB-faculty heeft ook plannen om studenten te aanvaarden uit gelijkgezinde moslimlanden.

1.4. Pakistan: de Staff Training School werd opgericht in 1973. Tevoren was er al

wel een informele vorm van training, op een ad hoc basis. Aanvankelijk was de training nogal theoretisch (lezingen), maar vanaf '75 meer praktisch gericht. Het aantal studenten nam toe van 100 in '75-'76 tot 170 in '81-'82. De school ontving daarbij hulp van A.I.B.D., B.B.C en Deutsche Welle. De Pakistan Broadcasting Corporation heeft 5300 personeelsleden. Zo'n 300 producers maken programma's, bijgestaan door 680 technici. In '81 werden 100 producers en 30 technici gevormd, of her-traind. Dat is 33% en 4% van het respectievelijke aantal. Ook namen 40 lokale en buitenlandse cursisten deel aan A.I.B.D.-cursussen in Pakistan. Pakistan Television (PTV) is recent met formele training begonnen voor technici. Veel TV-training gebeurt 'on the job'. In 1984 zou in principe een Television Training Academy moeten van start gaan.

1.5. Sri Lanka: Het Training Institute van de Sri Lanka Broadcasting Corporation bestaat sinds 1969, maar het is zo goed als uitgehold. Redenen: politieke uitzuivering, geldgebrek, promoties en transfers, en overgang van de beste krachten naar de pas opgerichte televisie. Zo moest men in '82 zo goed als opnieuw van onderaan beginnen. Thans zijn er 2 cursussen per maand, met gemiddeld 20 deelnemers. Het Training Institute heeft 13 stafleden, 2 zaaltjes, 2 afgedankte studio's en een groot gebrek aan materiaal. De televisie van Sri Lanka, de Sri Lanka Rupavahini Corporation (SLRC) is pas van start gegaan. De opleiding is tot nu toe chaotisch verlopen, omdat SLRC niet in staat is gebleken de inputs van de verschillende internationale instellingen te coördineren. Twee op vijf technici werden naar het buitenland gestuurd voor training. Er zijn ook 2 Japanners van NHK-Television in Colombo om opleiding te verzorgen. SLRC heeft nog geen eigen trainingsafdeling, al is er wel een plan om een Training Centre op te richten. Vandaar dat men met buitenlandse hulp tot medio '82 zo'n 100 mensen een basis-training heeft gegeven.

1.6. Thailand: In Thailand zijn thans 225 radio-stations, waarvan 65 in Bangkok alleen. Een derde daarvan hoort toe aan het Ministerie van Voorlichting, het Public Relations Department (PRD); een vierde is eigendom van het leger en de rest hoort bij de luchtmacht, politie en een aantal burgerlijke ministeries. Alle 9

TV-stations (4 in Bangkok, de rest in de provincie) ressorteren onder PRD. In totaal zo'n 5000 personeelsleden. Door een wet uit '75 over de 'Regulations in Radio and Television Broadcasting' moeten alle omroepers een radioproduktie-cursus volgen en een diploma halen. Die licenties worden afgeleverd door de School of Public Relations in Bangkok. Als je een diploma haalt van een afdeling communicatie van een universiteit ben je ook in orde. De School of Public Relations is in '61 al opgericht en heeft tot midden '82 meer dan 6000 certificaten afgeleverd. Er is een kleine staf (7 vaste trainers) en men maakt dan ook veel gebruik van gast-lectoren. Er zijn korte praktische cursussen en ook langere cursussen (3 maanden) waar groepen van telkens 40 studenten ook theorie te verwerken krijgen. De school heeft geen faciliteiten voor TV-training, waarvoor dan vaak een beroep wordt gedaan op hulp van A.I.B.D. en andere.

1.7. *Maleisië*: opleiding voor radio en televisie gebeurt sinds 1972 in het Institut Penyiaran Tun Abdul Razak, kortweg IPTAR, een afdeling van het Ministerie van Informatie. IPTAR heeft een eigen fraai gebouw, met 2 kleurenstudio's, 2 moderne radiostudio's, een film lab, een hotel voor 90 mensen en een eigen staf van maar liefst 150 mensen. Er zijn twee afdelingen: programma's en techniek. Basisopleiding voor radio, TV en film is de enige bekommernis voor de afdeling 'programma's! De afdeling 'techniek' geeft naast basiscursussen ook vervolmaking. Het aantal cursussen en studenten is indrukwekkend: In 1981 werden voor radio 10, voor TV 4 en voor film 5 cursussen gegeven, en 16 door de afdeling 'techniek'. In totaal 264 cursisten of 16% van het produktie-personeel en 184 studenten of 10% van het technische personeel. Zoals in andere landen ook het geval is, krijgt IPTAR ook cursisten van andere ministeries, zoals onderwijs, volksgezondheid en zelfs verkeerswezen (bv. omroepers in luchthavens). Tot nu toe is IPTAR vooral een vakschool geweest, maar het heeft ook ambities op academisch vlak.

1.8. *Indonesië*: Het Radio Education and Training Institute is in '79 opgericht. Tevoren gebeurde opleiding met Westduitse technische bijstand. Radio Republik Indonesia (R.R.I.) heeft meer dan 4000 personeelsleden. Tot midden '82 hebben

ruim 1000 daarvan training ontvangen, onder wie 167 in '81-'82. Het Indonesische Ministerie van Informatie wil tegen 1984 een Multi-Media Training Centre (MMTC) oprichten, waar een basisopleiding (van 11 maanden) zal worden gegeven. Het Radio Education and Training Institute zou wel nog blijven bestaan, maar dan alleen voor vervolmakingscursussen. Dat MMTC moet jaarlijks 576 cursisten kunnen verwerken, maar het probleem is wel 50 trainers en 30 hulp-trainers te vinden.

De Indonesische Televisie (TVRI) bestaat sinds '62. Tot 1970 werd alle training in het buitenland gegeven, in totaal 80 mensen die dan zelf weer instonden voor 'on the job'-training. Van '70 tot '75 werd de opleiding in Jakarta verzorgd door Westduitsers. De Engelse taal bleek een groot struikelblok. In '79 werd dan het Television Training Institute opgericht, zoals bijna overal een afdeling van het Ministerie van Informatie. TVRI moet van de regering 80% van de programma's zelf maken, vandaar natuurlijk de noodzaak tot training. Van '70 tot midden '82 werden in totaal 464 (van de 914) programma-mensen en 549 (van de 1161) technici gevormd. Een groep Indonesiërs werd naar Duitsland gestuurd voor vervolmaking. Zij zijn nu de trainers.

1.9. *Singapore*: Een kleine Training Unit met 5 stafleden werkt sinds 1980 onder toezicht van de Assistant General Manager van de Singapore Broadcasting Corporation (SBC). Tevoren deed SBC beroep op buitenlandse trainers, uit Japan, Groot-Brittannië en de Filippijnen. Die trainers waren in praktijk ook bijna direct ingeschakeld in de feitelijke produktie. Daarnaast waren er enkele formele cursussen. In 1981 kregen 145 studenten een technische (her-)training, en 278 cursisten volgden een produktie-opleiding. Telkens is dat ongeveer een derde van het personeelsbestand. SBC heeft intussen plannen om een echte Training School op te richten.

1.10. *Filippijnen*: In het begin van de jaren '80 is de hele overheidsomroep gereorganiseerd en geïntegreerd in het Maharlika Broadcasting System, onder het Ministerie van Media Zaken. Daarnaast zijn er op de Filippijnen talrijke privé-radio's en TV-stations. Het Ministerie van Media Zaken heeft een Training Unit, maar er is een nogal grote kloof met de praktische noden van radio en TV. De

aanpak is voorlopig dan ook beperkt tot enkel lokale programma's (gesponsord en geleid door buitenlandse instellingen), selectieve in-service training en een paar lokale workshops. Ondanks dit lage trainingsaanbod is de technische en inhoudelijke kwaliteit van de programma's van de Filippijnse radio en TV tamelijk hoog (uiteraard binnen de perken van wat het Marcos-Regime toelaat). In '82 werd binnen het Ministerie een speciale commissie opgericht om te beslissen wie van de steeds in aantal toenemende buitenlandse beurzen kan genieten (Australië, Duitsland, Japan, Nederland). Alles bijeen hebben in 1981 toch zo'n 100 mensen training ondergaan, dat is 11% van het totale personeelsbestand.

1.11. *Papua Nieuw Guinea*: De afdeling Staff Development and Training van de National Broadcasting Commission heeft drie secties: programma's, techniek en training van journalisten. Die laatste post is tot nu toe onbezet gebleven en dus moeten nieuwe journalisten, zoals al het overige produktie-personeel de basiscursus van vier weken volgen. Cadet Broadcast Officers ondergaan nadien een opleiding van twee jaar, dat is een speciale stage onder begeleiding. Later kan men dan een cursus volgen om Senior Broadcast Officer te worden. Er worden ook speciale cursussen ingericht, bv. voor sport- en rechtstreekse verslaggeving. Daarnaast zijn er jaarlijks gemiddeld vier à vijf A.I.B.D.-cursussen, o.m. voor de vorming van nieuwe trainers. Sinds 1975 is er ook een diploma-cursus aan de Universiteit van Papua Nieuw Guinea. De meeste van de 40 journalisten hebben die opleiding achter de rug, maar dat is een nogal algemene en theoretische vorming. Nu Radio 2 van start is gegaan, een commerciële zender naar Australisch model, is er wat lokale training bijgevoegd, naast detacheringen naar Australië. In Papua Nieuw Guinea is TV nog niet ingevoerd.

1.12. *Zuid-Korea*: Alle stafleden van de Zuidkoreaanse omroep KBS moeten één keer om de twee jaar de volgende 2 cursussen volgen: een basiscursus, die vooral spirituele, ethische en culturele oriëntering biedt (via voordrachten) en een vervolmakingscursus in de discipline van de betrokkene. Om vast benoemd te worden moet men een introductie-cursus van 2 maand achter de rug hebben, plus vier maand dienst. Personeelsleden met

tenminste drie jaar dienst komen in aanmerking voor vervolmaking in het buitenland. Opmerkelijk is dat nu een heel apart trainingsschema is uitgewerkt ter voorbereiding van de Olympische Spelen, die in 1988 in Seoel worden gehouden. Volgens KBS is dat om er zeker van te zijn "dat de uitzendingen die wereldwijd zullen bekeken worden een voorbeeld zijn van perfectie".

1.13. *Vietnam*: De Training Sectie is een deel van het "Staff Organising Department" en staat onder leiding van een ingenieur. Er is een Radio-en TV-School in Thuong Tin, 30 km ten zuiden van Hanoi. Daarnaast zijn er nog 2 vakscholen, één in Phu Ly (50 km ten zuiden van Hanoi) en één in Ho Chi Minh-City. Daar wordt vooral technische opleiding verzorgd. Binnen de organisatie van Radio Televisie Vietnam is er nog het 'Audiovisueel Centrum', dat verantwoordelijk is voor de trainingscontacten met het buitenland (zoals UNDP, AIBD of het UN Fund for Population Activities). Dat centrum is in staat cursussen te organiseren voor maximum 100 mensen per jaar. De meeste trainers zijn ingenieurs. Ze kampen met een tekort aan boeken en andere hulpmiddelen. Tot nu toe heeft men daarom vooral gebruikgemaakt van lezingen, hoewel dat weinig resultaten oplevert. De training is vooral gericht op basisopleiding. Vervolmakingscursussen kunnen eventueel worden gevolgd aan de Technische Universiteit van Hanoi. Er is de laatste jaren nogal wat samenwerking met A.I.B.D., waarvan Vietnam lid is.

Deel 2: De Mythe van Training

Men kan zich afvragen waarom deze trainingsexplosie zich voordoet. De antwoorden zijn gelijklopend voor de meeste landen: een tekort aan gekwalificeerd personeel, een groot verloop van personeel, snelle uitbreiding van de diensten, de noodzaak om meer én betere programma's te maken.

Bekijken we deze kenmerken eens van dichterbij. Zoals bekend zijn de omroepen in Azië bijna allemaal overheidsdiensten. Alleen op de Filippijnen is er een significante privé-sector en het is opvallend dat uitgerekend daar training niet dezelfde aandacht krijgt als in de rest van Azië. De media zijn in Azië tot nu toe vooral gebruikt ten dienste van "nation-building" en dat is begrijpelijk als men

kijkt naar de multiraciale achtergrond van deze landen, tot voor kort gekoloniseerd en nu in één proces van economische ontwikkeling dat soms zeer snel gaat. Het is ook welbekend dat de media een bijzonder centrale rol spelen in de besteding van de politieke elites en radio- en televisiegebouwen gelijken soms op versterkte burchten, met prikkeldraad en politie afgezet. Maar laten we dat punt nu even rusten om het praktische reilen en zeilen van de elektronische media te bekijken. Eerste punt: de salarissen zijn meestal te laag om het best gekwalificeerd personeel aan te trekken, laat staan te behouden. Zo heeft de Pakistaanse omroep een tekort aan ingenieurs omdat er veel meer te verdienen valt in het Midden Oosten. En de Maleisische omroep verliest zijn beste talenten aan de SBC van Singapore, omdat de lonen daar hoger zijn. Andere landen staan nog voor het basisprobleem dat er gewoon niet voldoende geschoold personeel is. Het is dus niet verwonderlijk dat er ook een constant verloop is van personeel: lage lonen, schamele promotiekanalen, een gebrekkige recruiteringsdienst (meestal via een centraal wervingssecretariaat van de overheid, met vaak een verkeerde selectie of toewijzing), én ontevredenheid met het werk. Opleiding van media-personeel is zo natuurlijk een bodemloze put en men zou er goed aan doen aan de structurele oorzaken van dit personeelsverloop te sleutelen, iets wat weinig gebeurt. De opdracht van de omroep wordt ook steeds omvangrijker, het media-aanbod wordt groter. Dat is ook logisch, want wie radio of TV invoert moet programma's aanbieden. Op radio kan je wel muziek draaien, maar zowel de overheid als het publiek willen wel eens wat anders. En op TV kan men niet de hele tijd westerse programma's uitzenden. Vooral in de Aziatische moslimlanden is men zich bewust geworden van het onevenwicht tussen buitenlands en lokaal aanbod, en dus moeten er meer eigen programma's op de buis. Het is natuurlijk hard concurreren tegen die technisch perfect gemaakte westerse programma's, waar heel wat geld is tegenaan gooid. Dallas is niet voor niets het meest populaire programma, ook in veel Aziatische landen. De financiële middelen, maar vooral de werkomstandigheden zijn heel wat beperkter én zeker meer beperkend in Azië. Radio en TV zijn bij uitstek media die het van creativiteit en een zekere zelfstandigheid moeten hebben.

Door de monopoliepositie van de elektronische media wordt die creativiteit beknop, en door de politieke constellatie wordt de zelfstandigheid en vrijheid gebreidel. Grotendeels door de aanbevelingen van westerse deskundigen heeft de UNESCO in de jaren '60 gepropageerd dat de media moeten én kunnen worden aangewend om ontwikkeling te laten plaatsvinden. Het is hier niet de plaats om deze stelling aan een kritisch onderzoek te onderwerpen, feit is wel dat vele lokale programma's in Azië in onze ogen lijden onder die sterk moraliserende rol die de media toebedeeld hebben gekregen. Vaak komt het neer op een éénrichtingsstroom, waarbij de boodschap verticaal wordt gedropt, vanuit de elite naar de massa. Door voortdurende herhaling dringt een deel van de boodschap ongetwijfeld door, maar de populariteit van zulke programma's is eerder gering. En omgekeerd is het ook wel bekend hoe populair de goed gemaakte westerse programma's zijn en hoe ze op een meer subtiele wijze de mentaliteit van heel wat kijkers beïnvloeden. Hoe het ook zij, om betere programma's te maken is er dus meer training en opleiding van personeel nodig, vindt men.

Wie zijn nu de actoren in dit proces van training? In de eerste plaats de *nationale trainingsinstituten*, die thans door de nationale omroepen zijn opgericht. Daarnaast de Internationale (in dit geval *pan-Aziatische*) *trainingsinstituten* zoals het Asia-Pacific Institute for Broadcasting Development (A.I.B.D.).

Geen training zonder *trainers*, en dat zijn dan lokale mensen en nog altijd in belangrijke mate westerse 'experten'.

Westerse hulpgevers (zowel landen als niet-goevernementeel organisaties, plus westerse omroepen) spelen een aanzienlijke rol.

En tenslotte zijn er natuurlijk diegenen die moeten worden opgeleid, de *cursisten*. Al deze actoren hebben hun eigen specifieke motivatie, evenzovele deeltjes van de mythe van training.

De oprichting van *nationale trainingsinstituten* is zonder twijfel een noodzakelijke en positieve ontwikkeling. Toch schuilt er een gevaar in, namelijk dat training wordt gezien als iets geïsoleerds, en dat zo'n instituut een leven op zichzelf gaat leiden. Hoe meer het zich ontwikkelt, hoe losser de band met de omroep zelf en met de reële werkomstandigheden waarover we het daarnet hadden.

Dat hoeft niet noodzakelijk zo te zijn maar dat het gebeurt is helaas maar al te waar. Tijdens mijn verblijf in Maleisië heb ik me afgevraagd of de programma's op radio en TV nu zoveel beter zijn dan 10 jaar geleden, toen het nationale trainingsinstituut IPTAR werd opgericht. De hoeveelheid deelnemers en het aantal cursussen is indrukwekkend, maar dagelijks staan de kranten vol lezersbrieven met (meestal) veel kritiek op lokaal geproduceerde programma's van RTM.

Als het al zo moeilijk ligt met een nationaal trainingsinstituut, hoeveel groter zijn dan niet de problemen met internationale trainingsinstellingen, laat staan met opleiding van mensen uit de derde wereld in westerse omroepen. De kloof is dan nog groter en de reële resultaten ongetwijfeld geringer. Het verlenen van beurzen door en voor stages in westerse omroepen is weggegooid geld. Het gebeurt steeds minder, niet omdat men heeft ingezien hoe nutteloos het is, maar wegens geldgebrek. Ik beweer geenszins dat alle contact moet worden verbroken. Integendeel, er zouden méér werkbezoeken moeten worden ingericht, maar dan wederzijds. Het loont evenzeer de moeite om bv. All India Radio te bezoeken als dat er een goed voorbereid tegenbezoek is van de juiste mensen van A.I.R. naar bv. westeuropese omroepen. Ik denk bv. aan mensen van het management-niveau, maar ook journalisten en producers.

Voor *regionale internationale instellingen* is er wel een specifieke taak weggelegd, maar het grote probleem lijkt me hier te zijn om een juiste visie te ontwikkelen op wat men beoogt met training. Bij een instituut als het A.I.B.D. bijvoorbeeld is het gevaar groot dat training te veel een industrie op zichzelf wordt, met eigen belangen en ambities. Er is een gevaar van omkering van doel en middel. Het doel behoort te zijn het vormen van meer professionele media-werkers. Het middel daartoe is het inrichten van cursussen, het uitschrijven van beurzen, tickets, enz. In de praktijk van zo'n instituut kan dat wel eens onduidelijk zijn en heb je soms de indruk dat kwantiteit (het inrichten van veel cursussen met veel deelnemers) het haalt op kwaliteit. Het is natuurlijk een bekend fenomeen in de wereld van de ontwikkelingshulp. Het is vooral opvallend als de cursus gefinancierd wordt door multilaterale gelden. Maar ook bij bilaterale financiering

steekt het soms niet nauw. Het hulpgevend land is al best tevreden als de administratieve rotzooi in orde is (het ticket is uitgeschreven, de reis is gemaakt, maar inhoudelijke interesse voor de resultaten van zo'n cursus is gering). Het donorland in kwestie kan het gestorte geld alvast aanrekenen als 'ontwikkelingshulp', en dat staat goed voor het image.

Het is ook niet altijd gemakkelijk voor zo'n regionaal instituut. De deelnemende ontwikkelingslanden zijn soms erg vaag over hun reële trainingsnoden. Ook hier is er weer een probleem van snel wisselend personeel. Het ene jaar is een journalist verantwoordelijk voor training en je kan erop rekenen dat er veel aanvragen zijn voor nieuwscursussen. Maar een paar maanden later kan hij best vervangen zijn door een ingenieur, die alleen maar cursussen wil over onderhoud van machines. Het probleem is helaas geen monopolie van de derde wereld! Maar stel nu dat er wel duidelijkheid is, dan moet je geld vinden om die training te organiseren. Dat geld vind je bij westerse donors die belangstelling hebben om wat te doen in de communicatie-sector. Maar die hebben zo ook hun eigen belangen, inzichten, prioriteiten. Dus kan er bv. alleen maar geld worden in gestopt als het gaat om rurale ontwikkeling of promotie van de vrouw, om maar iets te noemen. Of een ander land wil alleen maar geld geven voor beurzen van studenten uit Bangladesh en Indonesië en niet uit Thailand of Sri Lanka. Enzovoort. Tenslotte, A.I.B.D. is een intergoevernementeel instituut en dus bestaat de Raad van Bestuur uit de deelnemende landen. Als zodanig kan er alleen maar vrij algemene training worden gegeven en kan men uiteraard niet doorstoten tot de fundamentele problemen zoals de bureaucratische organisatie van een omroep of de politieke constellatie, ook al zijn dat gegevens die het hele beeld van de media bepalen. Komt daar nog bij dat meer dan de helft tot twee derden van de stafleden van A.I.B.D. westerlingen zijn, die gemiddeld maar twee tot drie jaar op het instituut blijven. Redenen genoeg dus voor de evident beperkte mogelijkheden van zo'n regionaal instituut.

En dan komen we tot slot terecht bij diegenen die het dichtst betrokken zijn bij training: *de trainers* en de cursisten. Groot probleem is dat er nog te weinig lokale trainers zijn. Er worden de laatste jaren wel meer cursussen ingericht om

trainers te vormen, maar zo simpel is dat niet en we stoten alweer op het ruimer structureel probleem. Stel bv. dat men jongere en oudere journalisten wil leren hoe een kleine reportage te maken en hoe een droog nieuwsbericht kan worden opgeleurd met een steminlas uit een interview, enz. Om die techniek aan te leren, moet je wel iemand hebben die daar wat kaas heeft van gegeten. En zo iemand is er vaak niet omdat men deze techniek niet (meer) kent. Zo kom je dan terecht bij buitenlandse trainers. Die kunnen best nuttig werk doen, zelfs op korte termijn (als de opdracht maar duidelijk is en als de betrokken trainer zich snel van inleven in de lokale situatie en iets van kennisoverdracht afweet, enz.). Duidelijk is in ieder geval dat die overdracht van kennis en technieken best ter plaatse kan gebeuren, daar waar de studenten nadien moeten toepassen wat ze hebben geleerd. Ik herinner me bv. een cursist uit Nepal, die drie maand in Sydney cursus had gelopen (en het er erg koud heeft gehad en veel eenzaam is geweest). Hij had op 't eind van de cursus een mooie radiomontage gemaakt (waar de hand van de meester in te zien was), met een fraaie 'tape identification' (je weet wel, voor archivering enz.). Ik vroeg hem of hij dat later in Nepal nog ooit had gedaan, zo'n identificatie vooraan op de band. Nooit, en nooit meer zo'n soort programma gemaakt ook. Wie ooit de kans heeft om Radio Nepal te bezoeken, zal dat best kunnen begrijpen!

En dan *de cursisten* zelf, de mediawerkers uit de derde wereld. Het moet me van het hart! In Azië en Oceanië heb ik overal bijzonder talentrijke mensen ontmoet, die geen moeite hadden om de techniek van het mediawerk te leren en zeker geen gebrek aan creativiteit. We hebben prachtige resultaten bereikt, zelfs tijdens vrij korte cursussen van twee of drie weken. Maar soms heb ik me afgevraagd of de cursisten er echt veel konden mee aanvangen. Soms lukte het wel even, en daarom alleen al loont het de moeite om deze vorm van training voort te zetten. Maar erg vaak is het resultaat veeleer algemeen dan specifiek. Zo'n cursus kan de ogen openen, kan laten ontdekken tot wat men in staat is... Het komt dan ook regelmatig voor dat een gewezen cursist na enkele maanden de omroep verlaat en groenere weiden opzoekt. De gevolgde training betekent in zo'n geval in feite een aansporing om

de omroep te verlaten. De omroep is voor velen trouwens maar een doorgangstation. Ze zien hun toekomst elders liggen, ergens anders in de openbare sector of in public relations of in het privébedrijf. De gevolgde cursussen zijn vooral nuttig voor het 'diploma', dat papiertje dat meestal niet meer is dan een bewijs van aanwezigheid. Een certificaat dat van pas kan komen bij een latere sollicitatie. Men kan daar trouwens alle begrip voor opbrengen, als men het salaris kent van omroep-medewerkers in de derde wereld. En tussendoor ontmoet je af en toe ook wel eens de professionelen van de training. Zo had ik tijdens een cursus op Sri Lanka een deelnemer van de kleine eilandstaat Maldiven. Nadien moest hij onmiddellijk doorreizen naar Joegoslavië voor een cursus, ingericht door de Niet-Gebonden Landen. Enkele maanden later was het in London te doen, bij het Commonwealth Fund als ik me niet vergis. En dan was er nog die UNESCO-cursus...

Neem het laatste niet al te ernstig, maar de rest toch wel. Wordt van training nu niet verwacht wat de praktijk in tien of meer jaar niet heeft kunnen waarmaken? Training is natuurlijk belangrijk, maar het mag geen alibi worden om de dagelijkse radio- en televisieproductie onaangevoerd te laten. Training dreigt dan een surrogaat-oplossing te worden voor zelfgenoegzame media-craten in sommige landen van Azië en Oceanië.

En toch kan training erg zinvol zijn, en moet de inspanning worden voortgezet, omdat de ontwikkeling van de media inderdaad van het grootste belang is. In het derde en laatste deel van dit artikel proberen we vanuit onze praktijk-ervaring een paar kleine aanzetten te geven welke richting dat dan uitmoet en wat onze bijdrage kan zijn.

Deel 3: Wat te doen?

Uit het bovenstaande is wellicht al voldoende gebleken dat training alleen een relatieve en geen absolute rol kan spelen. Niet alleen moet er een zo hecht mogelijke relatie bestaan tussen de opleiding (casu quo herscholing) en de reële werkomstandigheden, maar bovendien lijkt het me soms nog veel belangrijker om te bekijken in welke mate structurele kenmerken van de lokale omroepsituatie belemmerend werken voor een volledige en creatieve ontplooiing van bestaand talent. Structurele kenmerken zijn bijvoorbeeld de wijze van recrutering, selectie,

honorering en promotie van personeel, de interne hiërarchische organisatie, de politieke constellatie, de technische infrastructuur, enzovoort. Het relatieve succes van training hangt vooral af van die variabelen.

Voorts is het van groot belang een duidelijke visie te hebben op wat men met training beoogt. In de technische sector ligt dat niet zo moeilijk: het gaat om het aanleren van een grotere technische vaardigheid, het beheersen van de machines. In de programma-sector is het iets vager, maar toch: hier gaat het om het vergroten van het professionalisme van producers en journalisten. Als een journalist echt professioneel is, zegt de bekende Indonesische schrijver Mochtar Lubis, zal hij niet zo makkelijk wijken voor de druk, intimidatie of manipulatie, maar zal hij proberen zijn integriteit met meer overtuiging te verdedigen. Dat professionalisme bestaat ook in zekere mate uit het beheersen van technieken, maar het heeft evenzeer te maken met dingen als zelfvertrouwen, brede maatschappelijke kennis, een gevoel van onafhankelijkheid en het zich gesteund weten door collega's en/of hiërarchische oversten.

Ik heb geen ervaring in het opleidingswerk in de technische sector en dus waag ik me niet aan die problematiek. Ik houd me dus voor mijn suggesties bij de programma-sector, en meer bepaald de opleiding van radiojournalisten in Azië en Oceanië.

Uiteraard ben ik voorstander van zoveel mogelijk on-the-job training. Daar is ook een rol voor westerse "deskundigen", mits die zich voldoende kunnen aanpassen aan de lokale omstandigheden. Toch dient de basisopleiding in handen te zijn van de lokale of nationale trainingsinstellingen. Een nieuwkomer loopt daarna meestal een tijdje parallel met een oudere collega. Vernieuwing moet echter worden verwacht van herscholing, zowel van oudere als jongere journalisten, middels formele trainingssessies. Die opleiding of herscholing moet zo praktisch mogelijk zijn, met veel oefeningen dus die zowel individueel als in groep worden geëvalueerd. Een nationale trainingsinstelling kan ook, eventueel via bemiddeling van een regionaal instituut als A.I.B.D., collega's-journalisten uit andere landen van de Derde Wereld en uit westerse landen uitnodigen voor uitwisseling van ervaringen. Het kan af en toe interessant zijn om journalisten uit een bepaalde subregio (bv. de Zuidoostaziatische landen,

of de landen van het Indisch subcontinent, of de eilanden van de Stille Zuidzee) bijeen te brengen voor een specifieke vervolmaking. Thans ligt het accent echter te veel op deze internationale cursussen, en moet men zich in de praktijk tijdens zo'n (dure) cursussen té veel bezighouden met de basis-elementen van de journalistiek, zelfs al hebben sommige deelnemers al vele jaren "ervaring". Zulke internationale bijeenkomsten zouden moeten worden voorbehouden aan journalisten die meer op een beslissingsniveau zitten. Stages in westerse omroepen moeten niet lichtzinnig worden georganiseerd, en moeten m.i. altijd zeer uitzonderlijk blijven.

Zowel lokale als regionale training hoeft niet van lange duur te zijn. Praktische sessies, van hooguit drie à vier weken volstaan. Wellicht moet men voor televisie-training altijd het dubbele rekenen, omdat er veel meer technische aspecten aan te pas komen.

Voor lokale cursussen is de selectie van deelnemers geen groot probleem. Veel moeilijker is het bij internationale cursussen. Bijna altijd heeft men het probleem van het ongelijk niveau van de deelnemers. Van het grootste belang is dat de uitnodiging bijzonder duidelijk maakt welke deelnemers worden verwacht. Vaak is dat niet zo. Toch zal men het probleem van verkeerde selectie nooit kunnen uitschakelen. Wellicht is het één van de sterkste argumenten tegen het inrichten van internationale cursussen.

Essentieel bij elke opleiding is de follow-up. Ook hier gaat dat weer gemakkelijker bij lokale cursussen en ligt het weer heel wat moeilijker bij internationale cursussen. Hetzelfde is het geval voor het probleem van de feedback. Het is mijn ervaring dat een regionaal instituut als A.I.B.D. erg laag scoort op deze beide punten, die toch wezenlijke elementen zijn van training. Zo wordt het natuurlijk ook zeer moeilijk om een algemene evaluatie te maken van de training-inspanning.

Zo'n regionaal instituut kan zich wel heel wat nuttiger maken bij het ontwikkelen van lesmateriaal en curricula, die meer aangepast zijn aan de specifieke situatie in de regio. Eén van mijn eigen bijdragen was bv. het schrijven van een handboek over technieken van radio-journalistiek ("Here's the News: A Radio News Manual", 182 blz.). Alle voorbeelden in dat boekje gaan terug op reëel gebruikte tek-

sten in de Aziatische omroepen. Er wordt ook rekening mee gehouden dat de omroepen in die streek in handen zijn van de overheid en dat er dus relatief weinig manoeuvreerruimte is voor de journalist. Toch dient ook zo'n boekje aangepast en herschreven te worden als het echt bruikbaar wil zijn in de concrete context van een bepaald land.

Tenslotte moet zo'n regionaal instituut zich in het bijzonder toeleggen op het vormen van lokale en regionale trainers. Training-methodologie, groepsdynamica en dergelijke zijn belangrijk, maar het is ook nodig om met de trainers of toekomstige trainers te onderzoeken wat de structurele belemmeringen zijn waarover we het eerder hadden. Om rond die problematiek het denkwerk te doen starten kan zo'n internationale instelling als A.I.B.D. vooral wat doen door beleidsmensen rond de tafel te brengen, die in een open en kritische sfeer van gedachten kunnen wisselen, om dan thuis de nodige veranderingsprocessen in gang te zetten.

Wat kan bij dit alles de bijdrage zijn van onze ontwikkelingssamenwerking, onze omroepinstellingen en journalistenverenigingen? Ik geloof dat er heel wat kan gebeuren. De financiële steun van het Algemeen Bestuur voor Ontwikkelingssamenwerking (ABOS) aan het Asia-Pacific Institute for Broadcasting Development (A.I.B.D.) moet worden voortgezet. Het tweede driejarenprogramma inzake budgettaire-en personeelssamenwerking is in 1982 afgelopen. In dit wereldcommunicatie-jaar is het nodig dat deze samenwerking niet alleen financieel wordt uitgebreid, maar ook wordt herdacht. Via dit instituut kan het ABOS ook meer mediawerkers van bij ons in contact brengen met mediawerkers uit Azië.

Want daarover gaat het tenslotte. Er is de laatste jaren al genoeg *confrontatie* geweest n.a.v. het wereldwijde debat over de zogenaamde nieuwe internationale informatie-orde. Wat er nodig is, is méér *communicatie* tussen de media in de ontwikkelingslanden en die van de geïndustrialiseerde landen. Er moeten meer contacten zijn tussen journalisten uit het Noorden en het Zuiden. Het is niet alleen een zaak van meer technische middelen, meer technologie-overdracht, maar vooral een zaak van méér communicatie en begrip.

Ook de westerse omroepen, in ons geval de BRT, én de verenigingen van journalisten zouden meer inspanningen moeten

doen op dit vlak. De nieuwe internationale informatie-orde moet niet bevochten worden -zoals thans gebeurt- met politici en ambtenaren als hoofdacteurs, maar

dient te worden bewerkstelligd door mediawerkers van bij ons en van de Derde Wereld.

EEN NIEUWE PUBLIKATIE VAN HET CENTRUM VOOR COMMUNICATIEWETENSCHAPPEN

G. DE MEYER, A. HENDRIKS, R. ADRIAENS

LUISTEREN NAAR DE VRIJE RADIO

500 FR

TE BESTELLEN BIJ HET
CENTRUM VOOR COMMUNICATIEWETENSCHAPPEN,
E. VAN EVENSTRAAT 2A, 3000 LEUVEN - TEL. 016/22.10.70

onderzoek van de satelliettelevisiesituatie in belgië

een belgische bijdrage tot het wereldcommunicatiejaar 1983

alex fordyn

Binnenkort gaat aan het Seminarie voor Pers- en Communicatiewetenschap van de R.U.G., in het kader van het Wereldcommunicatiejaar 1983, het "Onderzoek van de satelliettelevisiesituatie" van start. Door Communicaties 83, het Belgische Verbindingsbureau voor het Wereldcommunicatiejaar, werd het opgenomen als een van de Belgische bijdragen tot dit jaar. In dit artikel worden, wat evident is, nog geen resultaten naar voor gebracht. Het project wordt gesitueerd en de grote lijnen ervan toegelicht. De mogelijkheid dat bepaalde aspecten dieper zullen worden uitgewerkt of dat ook andere, aanverwante problemen zullen onderzocht worden is niet uitgesloten. Indien bijvoorbeeld een van de medewerkende organisaties tijdens het onderzoek andere accenten prefereert zal hiermee rekening worden gehouden. Verlenen hun medewerking: de ESA (European Space Agency: producent en lanceerder van Ariane en o.a. OTS en L-Stat), de Francis Spiller Associates (Canada), de NOS, BRT en RTBF diensten Kijk- en Luisteronderzoek.

1. Situering:

Door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties werd, tijdens de 36e sessie op 19/11/1981 resolutie A/RES/36/40 bij consensus aanvaard. Punt een van deze resolutie bepaalt: *The General Assembly:*

....

1. Endorses the proposal made by the Economic and Social Council in paragraph 1 of its resolution 1981/160 and proclaims the year 1983 World Communications Year: Development of Communications Infrastructures with the International Telecommunication Union serving as the lead agency for the Year and having responsibility for co-ordinating the interorganizational aspects of the programmes and activities of other agencies.

De Algemene Vergadering ging hiermee in op het verzoek van de International Telecommunication Union Administrative Council (Resolutie nr. 820 Doc. No. 5279/CA 33 (1978). Door de organisatie van dit jaar aan de ITU toe te wijzen en niet aan bvb. de UNESCO komt de nadruk meer op het technische en technologische aspect van de communicatie te liggen. Getuige hiervan de titel van het

jaar "World Communications year: Development of Communications Infrastructures" én de optieomschrijving door Communicaties 83, het Belgisch Verbindingsbureau voor het Wereldcommunicatiejaar:

"De doelstelling is de installatie te bespoedigen van de infrastructuur die vereist is voor de nieuwe communicatietechnieken" (1).

Een van de nieuwste communicatietechnieken is de satelliettelevisie. Tot nu toe voornamelijk operationeel op experimentele basis, behalve in de V.S., maar binnenkort alomtegenwoordig. In de Verenigde Staten zijn drie Domestic Satellite Systems operationeel: Westar van Western Union, Satcom van RCA en Comstar van ATT en GTE. Het satelliet-signaal wordt er door kabeldistributie-maatschappijen verdeeld. (Aansluiting op kabel in de V.S. in 1979: 21 %) (2) Voor Europa voorziet men volgende aantallen ontvangers (in miljoenen) voor

	1985	1990	1995	2000	
1. Individuele ontvangst:	—	0,2	1,1	2,4	
2. via Kabel:	0,1	5,0	10,0	12,2	
Totaal:	0,1	5,2	11,1	14,6	(3)

In het McBriderrapport worden een veertigtal landen opgesomd die al aan satellietprojecten werken, en meer dan 120 die reeds over grondstations beschikken (4). Dat het hier om een zeer expansieve markt gaat bewijst de race tussen het Amerikaanse ruimteveer en de Europese wegwerper. De herbruikbare Space Shuttle moet concurreren met de goedkope, want vanaf een basis dichtbij de evenaar gelanceerde Ariane.

Waarom wil nu plots vrijwel elk land een communicatiesatelliet? Vooreerst dient opgemerkt dat de satelliet niet zomaar uit de lucht is komen vallen. De spits-technologie die ontwikkeld werd voor de Amerikaanse ruimtevaartprogramma's o.a. chips, zonneënergie, lanceer- en telecommunicatietechniek, vindt nu pas zijn weg naar een grotere markt. Om het geplande onderzoek en de voor- en nadelen van satellietcommunicatie te verduidelijken is wel enige technische uitleg noodzakelijk: een van de kenmerken van microgolven, de dragers van televisieboodschappen is dat zij zich rechthoekig voortplanten. Wil men een uitzending over grote afstanden of over een uitgestrekte oppervlakte realiseren dan kan dit enkel door een "web" van relayeringen via hoofdfrekventiestraalverbindingen. Om de 75 km. is een relaiszender nodig cfr. zenders te Waver, Genk, Egem, ...

Voor een klein en relatief vlak land als België zijn deze investeringskosten laag. Maar in minder vlakke en/of grotere gebieden, waartoe de meeste landen horen, slorpt deze infrastructuur een niet te verwaarlozen deel van het budget op. Wil men bijvoorbeeld in Algerije zowel de dichtbevolkte kuststrook in het noorden als de talrijke oases en olievindplaatsen in het zuiden van radio-, TV- en telefooninfrastructuur voorzien dan kan dit enkel door de uitbouw over duizenden kilometer woestijn van verschillende relaisystemen. Om de televisiedistributie over heel Frankrijk te realiseren was de bouw van 35 grote relaisstations, 85 kleinere zenders en niet minder dan 6000 heruitzenders noodzakelijk. Een televisiesatelliet vervult niks anders dan deze relayefunctie. Een antenne capteert het signaal van het grondstation, en via een versterker wordt de intensiteit opgevoerd. Een frequentieconverter zet het signaal om in een nieuwe frequentie en een transmitter stuurt het terug naar de aarde. Andere bestanddelen zijn: het controlemechanisme dat de goede werking van alle apparatuur verzekert, het

tracking equipment dat de satelliet in een goede baan houdt en de zonnepanelen die voor de energiebevoorrading instaan. Om een satelliet in een baan om de aarde te brengen is een krachtige raket vereist van de orde van grootte van een Saturnus V (cfr. maanvluchten). Vandaar de vele technische problemen met de Ariane. De tendens naar steeds zwaardere satellieten zet zich door, omdat men, om aan de groeiende vraag tegemoet te komen in steeds hogere frequenties gaat uitzenden (van UHF naar EHF, SHF enz.) én steeds grotere satellieten gaat bouwen die verschillende functies combineren. De 'aard' infrastructuur voor radiofonische, telefonische en andere transmissies wordt met deze satellieten gereduceerd. In landen waar de klimatologische omstandigheden zware eisen stellen aan aardverbindingen bvb. in heelwat ontwikkelingslanden biedt de satelliet dus bijkomende voordelen.

Voor televisieuitzendingen worden synchrone satellieten gebruikt. Zij bevinden zich in een equatoriale baan op zeer grote hoogte, zijn continu beschikbaar want geostationair d.w.z. de satelliet beweegt zich in dezelfde richting als de aardrotatie en met een omlooptijd gelijk aan de omwentelingsnelheid van de aarde zodat hij voor de waarnemer als het ware stilhangt. Om een wereldomspannende uitzending te realiseren heeft men slechts drie satellieten nodig. De positionering op een nominale hoogte van 35800 kilometer maakt directe captatie van het heruitgezonden signaal voor alle schotelantennebezitters mogelijk. De geostationaire posities boven de equator op de twaalf Gigahertz-(GHz)-band werden op de I.T.U.-World Administrative Radio Conference van 1977 verdeeld. Echter niet voor Noord- en Zuid-Amerika. Dit werd gepland voor de WARC van 1983. België kreeg samen met Nederland, Luxemburg, Frankrijk, Zwitserland, West-Duitsland, Oostenrijk en Italië 19° Westers lengte toegewezen. Op deze 12 GHz-band zijn veertig televisiekanalen beschikbaar. Ieder land beschikt er dus over vijf televisiekanalen. Elk TV-kanal kan ook gebruikt worden voor 6 tot 8 stereo- of 12 tot 16 mono-radiokanalen. Tot zover een korte technische schets die wel noodzakelijk is om de gerezen problemen te verduidelijken. Om namelijk over het hele grondgebied een ideale, d.w.z. storingsvrije ontvangst te waarborgen moet de elliptische footprint van het

door de geostationaire satelliet heruitgezonden signaal groter zijn dan het nationaal territorium. De signalen aan de buitenrand zijn immers niet zo sterk als in het midden. Daardoor ontstaat echter 'spill over'. Het signaal van de eigen satelliet bestrijkt ook het buitenland. Hoe ver deze technisch onvermijdbare "spill over" kan gaan bewijst de relatief goede ontvangst van Moscou I in Nederland en België. Als belangrijkste gevolg van het gebruik op grote schaal van televisiesatellieten wordt dan ook het meeraanbod vooropgesteld. Het televisieprogramma-aanbodpakket zal gevoelig worden uitgebreid, naargelang de footprints waaronder elk land valt. In België, waar men nu reeds 17 stations uit 6 verschillende landen kan bekijken zal deze uitbreiding minder gevoeld worden dan in alle andere landen waar tot nu toe vrijwel uitsluitend nationale zenders te capteren zijn. Voor landen waar televisie tot nu toe een eerder marginale plaats in het communicatieproces bekleedde (75% van alle televisietoestellen bevinden zich in het geïndustrialiseerde noorden) kan het medium mogelijkerwijze ook aangewend worden voor grootschalige alfabetiseringscampagnes of andere educatieve doeleinden. Zoals landbouw- en rurale ontwikkelingsprojecten, gezondheidszorg, hygiëne, familieplanning, sociale en culturele bewustmaking, enz. De resultaten van het experiment met de OTS-satelliet in India bijvoorbeeld worden door sommigen erg positief bevonden (5), door anderen met enige scepsis benaderd (6).

Ook moet gewezen worden op het feit dat ontwikkelingslanden meer onafhankelijkheid zouden kunnen verkrijgen wat hun internationale communicatievoorzieningen betreft. Terwijl nu bijvoorbeeld het internationaal telefoonverkeer van Zaïre over België verloopt wordt het met een eigen satelliet mogelijk om zelf hiervoor in te staan.

Als minder positieve aspecten van het satellietfenomeen dienen vermeld te worden: het feit dat zeer dure en ingewikkelde technologie moet aangekocht, geïmporteerd en geëxploiteerd worden én de eventuele nog niet te voorziene gevolgen van de satelliettelevisiesituatie. Wat de dure grondstations en individuele schotelantennes betreft mag gesteld worden dat door het in gebruik nemen van steeds zwaardere satellieten én door de aanmaak op grote schaal de aankoop- en exploitatiekosten nog gevoelig zullen

dalen. De houding van de ontwikkelingslanden dienaangaande evolueerde over de jaren. Op de vierde conferentie van de niet-gebonden landen te Algiers in 1973, waar ook de eerste officiële verklaringen met betrekking tot de onevenwichtige informatiestroom tussen Noord en Zuid werden afgelegd, werd nog gesteld:

"Est également évoquée la nécessité d'une appropriation "collective" des satellites de communication..." (7)

Deze eis werd ingegeven door de vrees dat het hoogtechnologische Noorden reeds alle beschikbare satellietruimte zou bezet houden op het ogenblik dat het Zuiden financieel-technologisch in staat zou zijn om van deze nieuwe technologie gebruik te maken. Cfr. de gelijkaardige problematiek wat de ontginning van de volle zee betreft. Door de ingebruikname van satellieten door ontwikkelingslanden (Indië, Indonesië, Nigeria,...) én door de dalende kostprijs kwam deze eis sedertdien niet meer zo sterk op de voorgrond. Het tweede aspect, nl. de nog niet te voorziene gevolgen, maken het onderwerp uit van het onderzoeksproject van het Seminarie voor Pers- en Communicatiewetenschap van de R.U.G.

2. Onderzoek van de satelliettelevisiesituatie in België

Door zijn geografische ligging bevindt België zich in een unieke situatie. Nergens ter wereld worden nu reeds zoveel verschillende televisieprogramma's (maximum 17) uit zoveel verschillende landen (maximum 6) gedistribueerd (8). In ons land kunnen vandaag reeds televisieprogramma's bekeken worden die voor ongeveer 200 miljoen West-Europeanen op het scherm gebracht worden. En dit door een groot deel van de bevolking. Uit cijfergegevens op 31/12/81 blijkt dat van de 2.963.126 gezinnen die in België over een of meerdere televisietoestellen beschikken er 2.470.164 of 83,4% kabelabonnees zijn (9). Indien voor 1982 een zelfde groeivoet te noteren viel als voor 1981 nl. 7% dan zou het aantal kabelkijkers nu reeds rond de 89 à 90% kunnen schommelen. Vergelijken we even met Nederland. Daar beschikt "slechts" 60% van de huishoudens over aansluiting op kabeltelevisie en voorziet men, bij voortgaande ontwikkeling aan hetzelfde tempo dat pas in 1985 circa 85% zal zijn aangesloten (10). In Duitsland is 9% aan-

gesloten op de Grossgemeinschaftsantennen en 34% op de Gemeinschaftsantennen (11). In Zwitserland 50%, in Groot-Brittannië 13% (in 1980) en in Frankrijk 4% (12). Wordt het bericht uit de Gazette van Antwerpen van 16/02/1983 bewaarheid dan wordt een uitbreiding van het aanbod tot 20 zenders binnenkort realiteit. Alle kabelmaatschappijen, behalve die in de kustregio, zouden dit pakket distribueren en dit nog voor het einde van het jaar. Stations die via een satelliet in de huiskamer zouden gebracht worden zijn: Nederland 3 en Moskou 1 (13). Op vrijdag 25 februari jl. werd door de Belgische RTT besloten het aan België toegevoegd televisiekanaal van de European Communication Satellite aan Sepp (commercialiseringsfirma van o.a. Dupuis) te verhuren. Hoewel paytelevision wettelijk verboden is in België besloot de PTT om dit kanaal aan deze firma, die duidelijk te kennen gaf dit kanaal voor pay-TV te willen gebruiken, toe te wijzen. Dit in tegenstelling tot Nederland waar de NOS vanaf eind 1983 uitzendingen via deze satelliet zal verzorgen. Sepp zou evenwel enkel op een buitenlandse markt mikken. (Sepp de nieuwe, maar dan "Belgische" RTL?)

Zelfs zonder de uitbreiding tot 20 zenders kan men ook nu al van een satelliettelevisiesituatie in België gewagen. Het huidige aanbod bestaat uit 17 zenders. Met de satelliet voorziet men 20 à 25 zenders, al of niet gescreamed, d.w.z. gecodeerd in geheime code en slechts via een te huren decoder consumeerbaar. Het aanbod bestaat uit zenders uit

- België: BRT 1 en 2, RTBF 1 en 2
- Luxemburg: RTL
- Nederland: Nederland 1 en 2 (vanaf 2/1/84 ook Nederland 3?)
- Frankrijk: TF 1, A 2, Fr 3
- Duitsland: ARD, ZDF en WDR
- Groot-Brittannië: BBC 1 en 2, ITV en Channel 4

Ter vergelijking: Het gemiddeld aantal televisieuren per week bedraagt in:

Groot-Brittannië	280 uur
Frankrijk	224 uur
Duitsland	180 uur
Nederland	87 uur (14)

In België kunnen door een groot deel van de bevolking zowel al deze buitenlandse programma's bekeken worden als de binnenlandse zodat het aanbod gemiddeld aantal televisieuren per week hier zeker boven de 1000 uur zal uitstijgen. In een willekeurige steekproefweek

(19/11/82-25/11/82) werden 1148 uur geteld.

(Een nauwkeuriger analyse is een van de aspecten van het onderzoek).

Of om het met een citaat van Prof. U. PATZOLD van de universiteit van Dortmund te illustreren:

"Is diversity really to be achieved by means of more services, more programmes? In West-Germany we should look closely at the situation in other countries before being tempted to take this option. Our neighbour Belgium is the best case study for the development of our television future" (15).

Aspecten die het onderzoek van de bestaande satelliettelevisiesituatie in België dubbel interessant maken zijn:

1. Het feit dat dit grote aanbod reeds een tiental jaar ingeburgerd is. (Maar ook voor het kabeltijdperk, voor de jaren 70 dus, konden meerdere buitenlandse zenders gecapteerd worden, o.a. uit Nederland, Frankrijk en Duitsland).
2. De Belgische bevolking heeft een relatief hoge scholingsgraad. De gemiddelde leeftijd van de schoolverlaters is 19,5 jaar, meer dan 40% genoot volledig middelbaar onderwijs of hoger. Ook de talenkennis is relatief hoog. Vanaf jonge leeftijd wordt een tweede taal aangeleerd, en tijdens het hele verdere middelbaar onderwijs wordt een groot deel van het studiepakket aan een tweede, derde en soms vierde taal gewijd. Dit vanaf de lagere cyclus. (Meer dan 80% van de schoolverlaters genoot lager middelbaar onderwijs of hoger). De taalbarrière zal dus beduidend lager zijn dan in menig ander land, en dus ook de kijkdrempel.
3. Vergelijkend onderzoek is mogelijk tussen:
 - binnenlandse zenders zonder taalbarrière
 - buitenlandse zenders zonder taalbarrière
 - Vlaamse kijkers naar Nederlandse zenders
 - Waalse kijkers naar Franse en Luxemburgse zenders
 - buitenlandse zenders met taalbarrière:
 - taal relatief goed gekend
 - taal relatief weinig gekend
4. Vallen er duidelijke verschillen te noteren naargelang het gaat om:
 - publiekrechtelijke omroepen zonder reclame

- publiekrechtelijke omroepen met reclame
- een commerciële omroep
- het gemengde Britse systeem (- een staatsomroep: ev. Moscou 1)

5. Ook de nabijheid van "grote", invloedrijke culturen en het verschijnsel culturele invasie kan bestudeerd worden
- Franse, Angloamerikaanse, Nederlandse, Duitse "invasie": terug onderverdeeld volgens het al of niet bestaan van een taaldrempel en/of uitzendorganisatievorm

De typische Belgische toestand verleent aan dit onderdeel een bijzondere dimensie. Het culturele emancipatieproces in Vlaanderen startte pas een honderd jaar terug.

Dit wat het algemeen kader betreft. Het onderzoek zelf valt in vier grote delen uiteen:

1. Aanbodanalyse:

1.1. Algemeen-comparatief: Analyse van het programma-aanbod van de verschillende zenders. Categoriëring plus berekening van het aandeel van elke categorie in het totale aanbodpakket. Vergelijking per zender, land, omroepsysteem, taal, cultuur, ...

Betekent een veelvoud aan kanalen ook een diversiteit in het programma-aanbod?

1.2. Comparatieve analyse van de televisienieuwsuitzendingen en reclamespots. Onder andere: tekstanalyse (evaluatieve assertieanalyse en contingentie-analyse met computer), structuuranalyse (begin- en eindheadlines, interviews, reportages ...) en beeldanalyse (talking heads, beeldregie, ...)

2. Vraaganalyse:

Onderzoek van de kijkdichtheid en de appreciatie van het geconsumeerde. Opstellen van een met computer werkbaar vragenlijst die ev. wordt toegevoegd aan de vragenlijst van BRT en RTBF. Analyseren en verwerken van de ontvangen antwoorden.

- Welke keuzes worden er gemaakt? Wat zijn de noden en eisen van het publiek? Is er sprake van culturele invasie?

Dit onderzoek gebeurt in samenwerking met het Seminarie voor de ontwikkeling en de gevolgen van de moderne wetenschappelijke media (R.U.G.)

3. Juridisch aspect: Onderzoek in samenwerking met het Seminarie voor

Mediarecht (R.U.G.)

3.1. Interne juridische problemen:

- onderzoek van de bestaande wettelijke beschikkingen in België, Nederland, Luxemburg, Duitsland, Frankrijk en Groot-Brittannië.
- analyse van de jurisdictie cfr. de parallelle problematiek in verband met kabeldistributie (RTL) en auteursrechten (BBC)

3.2. Internationaal:

- analyse van de bestaande wettelijke beschikkingen:
- soft law: resoluties van de Verenigde Naties, declaraties, de Draft Principles Governing Direct Television Broadcasting by Satellites UNESCO: Déclaration des principes directeurs de l'utilisation de la radio-diffusion par satellite

- hard law: Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (Mediabeschikkingen)

ITU WARC Radio Regulations Convention regulating the Distribution of Programme Carrying Signals Transmitted by Satellite

Treaty on the Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies

- analyse van de E.G. jurisdictie (cfr. kabeldistributie)

4. Welke beleidsopties kunnen uit de bevindingen van 1, 2 en 3 worden afgeleid voor de eigen omroepinstituten én voor de satellietplannende landen en hun uitzendinstituten? Welke internationale reglementeringen dringen zich op?

Vergelijkt men het voorgestelde onderzoek met de vragen die onder andere leven bij de European Broadcasting Union en de E.G., die een eigen Europese zender wensen uit te bouwen, dan constateert men een groot parallelisme. Tijdens een eerste evaluatiegesprek onder voornamelijk E.B.U.-prominenten van het Eurikon-experiment (1982) werden volgende thema's en vragen behandeld:

1. Welke programma's werden bekeken?
2. Welke programma's moeten gerealiseerd worden en hoe? (ondertiteling, simultaanvertaling, enz.)
3. Wat met de nieuwsuitzendingen? Meer Europees nieuws?
4. Welke juridische problemen komen om de hoek kijken en hoe zijn ze op te lossen? (16)

Zoals kan worden vastgesteld zal het

voorgestelde onderzoek een antwoord pogen te geven op deze vragen. Het grote voordeel hierbij is dat de resultaten zullen gebaseerd zijn op een reeds jarenlang bestaande realiteit en niet op een occasionele satelliettelevisieweek zoals deze door het E.B.U. werd georganiseerd en uitgezonden. Andere voordelen werden reeds supra behandeld.

Tot slot nog een woordje over de praktische uitwerking tot op heden. Een B.T.K.-project (5 personen) werd goedgekeurd door de Ministers van Begroting en Arbeid en Tewerkstelling. Door het seminarie voor Pers- en Communicatiewetenschap werd reeds voorzien in enige infrastructuur o.a. lokaal plus installatie en aankoop computerterminal met aansluiting op het Centraal Digitaal Rekencentrum van de R.U.G. Bij het N.F.W.O. werd een aanvraag ingediend ter betoelaging van de werkings- en uitrustingskosten. Ook werd contact opgenomen met o.a. UNITAR, EBU e.v.a. Vermoedelijke start van het project: april 1983.

Noten

(1) Rondschrrijven Communicaties 83 dd. 2 december 1982.

(2) USA, Rapid Expansion of Satellites. In: *Intermedia*, sept. 1979, Vol. 7, nr. 5 p. 5

(3) Satellites, In: *Intermedia*, juli 1981, vol. 9, nr. 4, p. 24.

(4) MACBRIDE, S., e.a., *Many Voices, One World*. London-N.Y.-Paris, 1980, p. 62-64.

(5) SATHE, V., How Satellites will extend India's development communications. In: *Intermedia*, sept. 81, Vol. 9, nr. 5, p. 37-40.

(6) BINOD C. AGRAWAL, Satellite Communication Technology for Development: The Indian Scene. Paper represented in the Communication Technology Section van The International Association for Mass Communication Research, conferentie te Parijs 6-10 sept. 1982.

(7) BALLE, F., *La position du tiers monde*. In: *Société française pour le droit international. Colloque de Strasbourg: "La circulation des informations et le droit international"*, Paris, 1978, p. 56.

(8) Het aanbod in de V.S. is soms veel groter, maar het betreft daar uitsluitend binnenlandse stations.

(9) W.V.E.M., *Jaarverslag 1981*, p. 42.

(10) SMEEKES, C., Satelliet TV, de kijker en de miljoenen. In: *Masscommunicatie*, IX, 1-2, 1981, p. 30.

(11) HOLZER, H., *Verkabelt und Verkauft?* Frankfurt am Main, 1981, p. 60.

(12) Documentatieblad BRT, Maandrapport 83/1 p. 1.

(13) *Gazet van Antwerpen*, 16/02/1983, p. 1.

(14) SMEEKES, *ibid.* p. 30.

(15) PATZOLD, U., Cable in West-Germany: The inflation of public communications, *Intermedia*, sept. 1980, Vol. 8, nr. 5, p. 28.

(16) ARD programma 1/12/1982 "Der Weisse Flecke" (De kansa voor een Europees Televisieprogramma).

feiten en meningen uit de media- wereld

JAN DRIJVERS

EN

WIM VAN DER BIESEN

Sinds 4 januari 1983 kan men via de BRT-TELETEKST 's avonds vernemen welke belangrijke artikelen er 's anderendaags in de NEDERLANDSTALIGE DAGBLADEN zullen verschijnen. Volgens een overeenkomst tussen de BRT en de Vlaamse dagbladuitgevers kunnen de kranten de korte inhoud van hun editie van de volgende dag via een teletekstpagina op het TV-scherm laten verschijnen.

1983 is tot België's laattijdige verbazing door de UNO uitgeroepen tot het WERELDJAAR van de INTERNATIONALE COMMUNICATIE. De klemtoon wordt vooral gelegd op de nieuwe mogelijkheden inzake telecommunicatie. Vooral op aandringen van Afrikaanse en Latijns-Amerikaanse ontwikkelingslanden vraagt de Unesco voor het medialandschap in deze gebieden meer infrastructuur en tegelijk minder controle.

Enkele Vlaamse en Nederlandse mensen, actief binnen of rond de media, hebben deze boodschap alvast begrepen en stichtten een VZW Derde-Wereldcommunicatie waarbinnen ze onder andere actieve steun willen verlenen om een nederlandstalige dienst te beginnen binnen het IPS, het persbureau van en voor de Derde Wereld.

Wie de Unesco-boodschap minder goed schijnt te verstaan zijn de beleidsverantwoordelijken van heel wat landen. Getuige hiervan het volgende lijstje, dat ons wat dichter brengt bij het Orwell-jaar '84: Alleen al in januari gebeurde het volgende:

In Polen moest UPI zijn kantoor sluiten en kreeg de BBC geen inreisvisa.

In El Salvador werden VS-journalisten over de grens gezet na een gesprek met de guerrilla.

In de DDR verwijderde men de correspondent van Stern.

In West-Duitsland deed de Staatsveiligheid een inval bij het blad 'Konkret'.

In de VS kondigde de perschef van Reagan een strengere controle aan op nieuwslekken en mocht als vergelding voor de UPI-verbanning een Poolse journalist zijn koffers pakken.

In Soedan werden Britse journalisten uitgezeten.

In Peru werden 9 reporters vermoord.

De jaarlijkse RADIO- en TV-OSCARS gingen voor 1982 respectievelijk naar het BRT-2-programma «Parkeerschijf» van Rita Jae-

nen en naar Jan Bauwens voor het wetenschappelijk magazine «Verover de Aarde». Een speciale publiekprijs was voor Johanna Geldolf voor de serie «Paradijsvogels».

De Vlaamse radio- en TV-critici hebben de PRIJS van de TV-KRITIEK 1982 toegekend aan het programma «De Nieuwe Orde» van Maurice De Wilde, «omdat daarin een belangrijke en vaak omstreden episode uit het recente verleden van ons land op een grondige en verhelderende manier belicht en voor een ruim publiek toegankelijk wordt gemaakt».

De tweeëntwintigste BERT LEYSEN-PRIJS voor televisie (periode 1981-1982) werd toegekend aan Ludo Bekkers voor zijn programma «Roel D'Haese, een portret». Met deze bekroning wou de jury tevens hulde brengen «aan het talent en het vakmanschap waarmee Ludo Bekkers reeds vele jaren de kijkers informeert over de hedendaagse ontwikkelingen op het gebied van de plastische kunst».

Begin 1983 hebben de grootste Vlaamse partijen hun STANDPUNTEN inzake MEDIABELEID uit de doeken gedaan:

De CVP deed dit op haar Partijraad van 5 maart waar ze de ontwerp-resoluties goedkeurde om de omroep om te vormen naar Brits model.

Hiertoe wil de CVP naast de BRT, die een percentage van het kijk- en luistergeld ontvangt, de oprichting van een soort 'OTV' of 'Onafhankelijke Televisie Vlaanderen'. Deze zou gefinancierd worden door reclamegelden, en liefst met deelname van de dagbladuitgevers.

In haar strijd tegen de berichtgeving op de BRT, oppert de CVP de oprichting van een Eerraad voor journalisten met een adviserend karakter en in een niet-politieke samenstelling om problemen rond de objectiviteitsplicht te behandelen. Het globale raam van de mediaproblematiek dient besproken in een Mediaraad, samengesteld uit de verschillende media, gebruikers, journalisten en wetenschapslui, teneinde een samenhangend mediebeleid uit te werken. Verder moedigt de CVP nog experimenten aan met lokale TV.

De SP heeft middels een wetsvoorstel van Van Elewijck en Willockx haar standpunten

bekendgemaakt: Ze opteert, eerder uit praktische dan uit principiële overwegingen, voor de invoering van een gelimiteerde reclame, uitsluitend op de openbare omroep (BRT en RTBF) en met compensaties voor de geschreven pers. Ze verzet zich tegen het idee van een commerciële omroep die «het pluralisme en de persvrijheid zou bedreigen, en de media in handen geven van kapitaalsterke groepen en politici». Verder hekelde ze bij monde van haar voorzitter Van Miert het «verspilzieke» INBEL dat Belga zou degraderen tot haar doorgeefluik, laakte de vermindering van de overheidssteun aan de pers, en beschuldigde ze de CVP ervan de BRT-informatie institutioneel te willen politiseren.

De PVV tenslotte kantte zich tegen Inbel uit besparingsoverwegingen. Ze toont zich ook geen voorstander van invoering van reclame op de BRT, daar dit het staatsmonopolie op de omroep zou versterken. Voor de liberalen dient dit monopolie doorbroken en de kabel ontsloten voor private groepen die een begin willen maken met een commercieel omroepbestel voor Vlaanderen.

In België startte het voorlichtingsinstituut van de overheid INBEL zijn werkzaamheden. Het werd van bij de start fel gecontesteerd en wekte wantrouwen bij heel wat perslui, niet in het minst omdat aan het hoofd van dit reeds geruime tijd onder het zwaard van de bezuinigingen vegeterende instituut de woordvoerder van de premier Lou De Clerck werd benoemd. Als Directeur-Generaal krijgt hij de directe assistentie van Francis Burstin, vertrouweling van vice-premier Gol. Niet alleen bij de oppositiepartijen heerst begrijpelijke wrevel rond dit dure staaltje van politieke benoemingslust, doch ook binnen de meerderheid kwam er tegenwind van CVP-jongeren en PVV, die de regering op media-vlak liever zag afslanken. Wantrouwen heerst er ook binnen de dagbladwereld die omwille van INBEL haar eigen overheidssteun ziet teruggeschroefd en vooral bij het in nood verkerende persagentschap Belga. INBEL wil namelijk de abonnementen van alle kabinetten op Belga tot één verschrallen en bij zichzelf centraliseren, teneinde zelf de binnen- en buitengaande media-post van en naar de ministeries te verwerken.

Volgens het kijkonderzoek van de BRT kijken de Vlamingen steeds MEER naar de El-

GEN ZENDERS, ten nadele van de buitenlandse omroepen. Tijdens de eerste drie kwartalen van 1983 bedroeg het kijkvolume voor de beide BRT-zenders gemiddeld 65 %. In 1981 was dit 61,70 %. Tijdens dezelfde periode kregen de Nederlandse zenders 19,50 % van de «Vlaamse kijktijd». De jaren voordien lag dit gemiddelde nog een eindje boven de 20 %. Een en ander zou wellicht gedeeltelijk kunnen verklaard worden door de Mundial die de kijkdichtheid op het tweede BRT-net in sterke mate deed toenemen. De drie topprogramma's uit de betreffende periode waren Dubbel-Dobbel, Dallas en het Eurovisie-Songfestival.

Reeds in 1979 verkreeg het Amerikaanse televisienet ABC de exclusieve TV-RECHTEN voor de Olympische Zomerspelen van 1984 in Los Angeles voor de onvoorstelbaar hoge som van 225 miljoen dollar (10,8 miljard BFr.) ABC had meer geboden dan haar beide concurrerende TV-maatschappijen CBS en NBC. Men vond het een gekke som die heel wat risico's inhield. Nu, ruim drie jaar later, heeft ABC die investering reeds omgezet in een forse winst. Door de verkoop van RECLAMEZENDTIJD zal ABC in totaal 615 miljoen dollar ontvangen (bijna 30 miljard BFr.). Na aftrek van alle onkosten zal ABC nog een netto winst maken van ruim 250 miljoen dollar of bijna 13 miljard BFr. Het is dan ook niet te verwonderen dat ABC op dit ogenblik reeds onderhandelingen voert met Zuid-Korea over de televisierechten voor de Olympische Zomerspelen van 1988 in Seoel. Nu wil men er zelfs tussen de 500 en 700 miljoen dollar voor betalen!

De Brusselse persgroep BREBART, die o.a. de dagbladen «La Libre Belgique» en «La Dernière Heure-Les Sports» uitgeeft, heeft einde 1982 een KAPITAALSVERHOOGING doorgevoerd. Om het persbedrijf rendabel te houden werd de holdingmaatschappij La Société d'Édition et de Publicité (SEPE) geherstructureerd door een uitbreiding van het aantal aandeelhouders. Aan deze kapitaalverhoging, die meer dan 200 miljoen B.Fr. bedraagt, zou o.a. zijn deelgenomen door een Zwitserse maatschappij en door de vennootschap Papierfabrieken van België (groep Generale).

Op 14 december 1983 werd te Brussel in het Internationaal Perscentrum de twintigste «PERSPRIJS FRANS THEELEN» uitgereikt. Laureaat werd Luk Van Onsem, oud-student van het Departement Communicatiewetenschappen van de K.U.Leuven, met z'n eindwerk «Belang en betekenis van de lezersbrief», een historische en theoretische benadering van het verschijnsel lezersbrieven met praktische toepassing op de weekbladers in Vlaanderen.

De aanmoedigingsprijs ging naar Bart Sturtewagen, eveneens oud-student van het Leuvense Departement Communicatie, voor z'n studie «De Krantengroep De Standaard sinds het faillissement».

De uitgeverij Roularta bracht enkele NIEUWE BLADEN op de markt.

Sinds nieuwjaar verschijnt het «WEEKEND-BLAD», een wekelijks verschijnend «veredeld» familiemagazine waarin de gezamenlijke redacties van Knack, Trends en Sportmagazine hun meer populaire aspiraties kwijt kunnen. Deze lijken te gaan van cinema, show, muziek en theater over spelletjes en strips tot een reeks over paranormale verschijningen en winkelstraten.

Dezelfde Roularta houdt haar persen ook vrij voor een nieuw franstalig weekblad «LE VIF», dat naast Pourquoi Pas? een gat moet vullen in de markt van de meer «ernstige» magazines. Men heeft er alvast de lay-out van Knack voor gecopieerd.

Volgens een beslissing van de regering zou de rechtstreekse STEUN aan de PERS in 1983 nog slechts 161 miljoen frank bedragen. Dit is, tegenover 1982, een VERMINDERING met 50 miljoen frank of 23,60 %. In 1981 bedroeg deze overheidssteun nog 234 miljoen. De Koninklijke Besluiten die de verdeling van deze steun regelen zouden onveranderd blijven, wat betekent dat alle bladen die de staatssteun aanvragen proportioneel minder zullen ontvangen. Zo ziet «De Morgen», die van alle Belgische dagbladen de grootste steun geniet en in 1982 nog 23.920.737 fr. ontving, haar overheidshulp dit jaar met ruim 5,6 miljoen frank teruglopen.

Einde 1982 bezat 6,4 % van de Belgische gezinnen een VIDEORECORDER. Tussen 1976 en 1981 werden er in ons land onge-

veer 150.000 verkocht. In 1982 steeg de verkoop geweldig en werden er nog eens 65.000 videocassetterecorders verkocht, zodat men er in totaal 215.000 telt.

Op 28 januari verging Frankrijk het lachen bij het nieuws van het overlijden van LOUIS DE FUNÈS, de lachmaniak van het Franse filmdoek. «Fufu», de komische held van o.a. films als La Grande Vadrouille, Rabbi Jacob, Fantomas, en de gendarme-reeks van St. Tropez, overleed op 68-jarige leeftijd te Nantes.

Aan de andere kant van de camera, maar nu aan dezelfde kant van de eeuwigheid staat GEORGE CUKOR, de 84 jaar oude Hollywood-veteraan, legendarisch regisseur van My Fair Lady en specialist in het op pellicule zetten van vrouwenpsyches. Georges Remi, als HERGÉ schepper van één der grootste helden uit de historie van het stripverhaal: Kuifje, liet zijn schepping en andere Haddocks en Zonnebloemen verweesd achter bij zijn dood op 3 maart 1983. Politiek één der meest gecontesteerde en artistiek één der meest gelauwerde striptekenaars, bereikte hij een leeftijd van 75 jaar, nog twee jaar verwijderd van de limietgrens om lezer te zijn van het door hem gestichte en naar zijn held genoemde weekblad Kuifje.

In januari stierf nog ARMAND BACHELIER, één der Waalse journalistieke boegbeelden en jaren lang de RTBF-correspondent uit Parijs.

In FRANKRIJK begint het BIOSCOOPBEZOEK terug te stijgen. In 1982 telde men er meer dan 200 miljoen bezoekers. Dit was voor de bioscoopuitbaters dan ook het succesrijkste jaar sinds ... 1967.

Noodklokkengelui over het VLAAMSE BOEKLANDSCHAP?

Het aantal in Vlaanderen geproduceerde boektitels is het voorbije jaar lichtjes (\pm 3%) gedaald terwijl de prijs gemiddeld met zowat 10% is gestegen. De prijsstijging is vooral merkbaar bij geïmporteerde boeken (hoofdzakelijk uit Nederland). Het aantal ingevoerde titels daalde fors met bijna 14%. De gemiddelde prijs van een Vlaams boek bedraagt nu 393 fr.

Ondertussen biedt ook in de boekenindustrie een nieuw tijdperk zich aan met de komst van het elektronische of video-boek. De teneur van een symposium rond deze problematiek eind maart te Diepenbeek, bleek echter eerder positief: de nieuwe media zouden niet in staat zijn het boek dood te knijpen.

De Belgische REGERING lijkt haar greep op de MEDIA te versterken. Na de weigering van de regering om een televisiedebat toe te laten tussen minister Eyskens en PS-voorzitter Spitaels op de RTBF, heeft vice-premier Gol middels een kortgeding de RTBF ertoe weten te dwingen zijn regeringsverklaring op het door hem gewenste tijdstip via de radio te laten uitzenden. Na een vroegere discussie tussen premier Martens en de BRT om prioritaire regeringsmededelingen vóór het BRT-journaal te laten beginnen, lijkt door deze uitspraak het gerecht een precedent geschapen te hebben in de principiële kwestie of het precieze tijdstip van een regeringsmededeling een prerogatief is van de regering of van de omroep.

De Vlaamse Gemeenschapsminister Poma heeft intussen de banvloek op zijn hals gehaald van zowel zijn eigen filmcommissie als van Vlaamse cineasten en studenten van de filmscholen. Hem wordt zowel verweten een te eigenzinnig filmbeleid te voeren als het Vlaamse filmwezen te amputeren door al te drastisch in de subsidies te snijden. Diezelfde Poma wil ook zijn zegje hebben in de problematiek rond de omroepreclame.

Deze omroepreclame werd ondertussen door de regering in de ministerraad van 4 maart de diepvries ingeschoven. Als de hoofdoorzaak voor deze beslissing wordt algemeen aanvaard dat de meerderheidspartijen in het Vlaamse landsgeheel niet tot eensluidendheid konden komen daar de PVV het invoeren van etherreclame als een bevestiging beschouwt van het door hen gelaakte BRT-monopolie. Aan Waalse kant daarentegen trekt de PSC-PRL coalitie wel aan hetzelfde zeel, zodat op diezelfde ministerraad werd beslist om de RTL een hertzstraalverbinding met Brussel te gunnen waardoor de op reclamegelden steunende Luxemburgse omroep de eigen RTBF nog beter concurrentie aan kan doen. Dit tot groot ongenoegen van Waals gemeenschapsminister Moureaux (OS), die heeft aangekondigd maatregelen te nemen tegen deze beslissing.

Het overleg tussen Brussel en Wallonië aangaande de RTL-kwestie was eind maart alvast afgesprongen.

Ook de commerciële televisie is niet vrij van problemen.

In GROOT-BRITANNIË wordt er een verwoede strijd geleverd om de kijkcijfers van de begin dit jaar gestarte ONTBIJT-TELEVISIE, tussen het ontbijtprogramma van de BBC en TV-am van de commerciële omroep. «Breakfast Time» van de BBC ging op 17 januari op antenne van 6u30 tot 9 uur. De uitzending is een mengelmoes van nieuws, sport, weerberichten, amusements- en spelprogramma's. Hetzelfde recept wordt gevolgd door TV-am dat op 1 februari van start ging en elke dag haar kijkers om 6 uur wekt.

Waren de verwachtingen vooraf aan beide zijden hooggespannen, dan verging het commerciële TV-am al snel het lachen toen bij het bekendmaken van de eerste kijkcijfers bleek dat ze, ondanks hun met dure (o.a. David Frost) vedetten volgestouwd programma, de initiële achterstand op de BBC niet hadden kunnen goed maken, zelfs integendeel met rasse schreden terrein verloren. Begin maart kon de ontbijttelevisie van de ITV nog nauwelijks 300.000 kijkers lokken tegen de 1,6 miljoen van de BBC. Voor de ITV, die voor haar overleven uitsluitend is afgestemd op adverteerders die vonden dat ze nu wel teveel voor hun spots moesten betalen, gingen de noodklokken luiden. Aitken-Hume, de grootste geldschietster van het project, opteerde dan half maart voor een, ook in het voetbal populaire taktiek: ze gaven directeur Peter Jay een gouden handdruk en plaatsten Jonathan Aitken, een conservatief parlementslid, aan het hoofd van het op de rand van de afgrond verkerende instituut.

Vanaf april brengt de Spaarnestad, een dochteronderneming van het V.N.U.-concern (Verenigde Nederlandse Uitgevers) een nederlandstalige «PLAYBOY» op de markt. De oplage van het blad, dat ook in ons land te koop is, schommelt tussen de 80.000 en de 100.000 exemplaren

uit de tijdschriften

JOURNALISM QUARTERLY

Uitgegeven door:

Association for Education in Journalism,
School of Journalism, Ohio University,
Athens, Ohio 45701
ISSN 0022-5533

Vol. 59, nr. 4, winter 1982

James Glen STOVALL, *Foreign Policy Issue Coverage in the 1980 Presidential Campaign*, 531.

David S. MYERS, *Editorials and Foreign Affairs in Recent Presidential Campaigns*, 541.
Donald T. MOGAVERO, *The American Press Ombudsman*, 548.

George E. PADGETT, *The Voting Record of Justice Stewart on First Amendment Cases*, 554.

Achal MEHRA, *Newsmen's Privilege: An Empirical Study*, 560.

Sam G. GILEY, *Fighting Back: What Redress Media Have Against Frivolous Libel Suits*, 566.
Georgette WANG and D. Lawrence KINCAID, *News Interest of Immigrants in Hawaii*, 573.
Cornelius PRATT, *How Media Credibility Ratings of African and U.S. Students Compare*, 581.

Gerald L. GROTTA and Doug NEWSOM, *How Does Cable Television in the Home Relate to Other Media Use Patterns?* 588.

James W. TANKARD, Jr., and Rachel ADELSON, *Mental Health and Marital Information in Three Newspaper Advice Columns*, 592.

Keith SINCLAIR, *'Horse race' vs. 'Substance' in Coverage of Election by British Prestige Press*, 598.

James P. WINTER, Pirouz Shoar GHAFFARI and Vernone M. SPARKES, *How Major U.S. Dailies Covered Quebec Separatism Referendum*, 603.

H. Leslie STEEVES and Lloyd R. BOSTIAN, *A Comparison of Cooperation Levels of Diary and Questionnaire Respondents*, 610.

Daniel RIFFE and Eugène F. SHAW, *Conflict and Consonance: Coverage of Third World in Two U.S. Papers*, 617.

Bruce A. AUSTIN, *Prime-Time TV Programming Following Introduction of Independent Broadcaster*, 627.

Fred FEDLER, Tim COUNTS and Paul HIGHTOWER, *Changes in Wording of Cutlines Fail to Reduce Photographs' Offensiveness*, 633.

Connie M. KRISTIANSEN, Gary FOWLIE and Susan J. SPENCER, *Britain's Broadcast Coverage of Soviet Invasion of Afghanistan*, 638.

Milan D. MEESKE and Mohamad Hamid JAVAHARI, *Network Television Coverage of the Iranian Hostage Crisis*, 641.

Bruce G. VANDENBERGH and Nan BARTLETT, *Puffery and Readership of Magazine Ads*, 645.

Dan SLATER, *Historians Assess 'Shogun'*, 648.
R. Richard HOFSTETTER and David W. MOORE, *Television News Coverage of Presidential Primaries*, 651.

Alexis S. TAN and Denise KINNER, *TV Role Models and Anticipated Social Interaction*, 654.

COMMUNICATION RESEARCH

Uitgegeven door:

School of Journalism and Mass Communication,
University of Minnesota
bij:

Sage Publications, 275 South Beverly Drive,
Beverly Hills, CA 90212
ISSN 0093-6502

Vol. 10, nr. 1, January 1983.

Steven H. CHAFFEE and Yko MIYO, *Selective Exposure and the Reinforcement Hypothesis: An Intergenerational Panel Study of the 1980 Presidential Campaign*, 3.

Jack M. McLEOD, Carroll J. GLYNN and Daniel G. McDONALD, *Issues and Images: The Influence of Media Reliance in Voting Decisions*, 37.

Gina M. GARRAMONE, *Issue versus Image Orientation and Effects of Political Advertising*, 59.

James A. DANOWSKI and John E. RUCHINSKAS, *Period, Cohort, and Aging Effects: A Study of Television Exposure in Presidential Election Campaigns, 1952-1980*, 77.

Allen LICHTENSTEIN and Lawrence B. ROSENFELD, *Uses and Misuses of Gratifications Research: An Explication of Media Functions*, 97.

Muriel G. CANTOR and Elizabeth JONES, *Creating Fiction for Women*, 111.

Mary S. MANDER, *Communication Technologies, Rhetoric, and Social Change*, 138.

PUBLIZISTIK

Vierteljahreshefte für Kommunikationsforschung

Uitgegeven door:

Deutsche Gesellschaft für Publizistik und Kommunikationswissenschaft
bij:

Universitätsverlag Konstanz GmbH,
Postfach 6632, D-7750 Konstanz
ISSN 0033-4006

Jg. 27, Heft 4, Oktober-Dezember 1982.

Bernhard BADURA, *Kommunikationsarmut als Krankheitsursache?*, 483.

Irenäus EIBL-EIBESFELDT, *Anonymität und Mißtrauen*, 485.

Carl Friedrich GRAUMANN, *Thesen zur Entwicklung der Kommunikation*, 490.

Werner KALTEFLEITER, *Die neuen Medien - eine neue Chance für den Pluralismus*, 493.

Eilbu KATZ, *Zukunftsperspektiven neuer Medientechnologie*, 497.

Wolfgang R. LANGENBUCHER, *Ende des Fernsehzeitalters?*, 500.

Serge MOSCOVICI, *Die Entwicklung der Medien*, 503.

Holger RUST, *Geteilte Öffentlichkeit: Alltagskommunikation und Massenpublizistik*, 505.

Petra E. DORSCH, *Verlautbarungsjournalismus - eine notwendige Medienfunktion*, 530.

Heinz PÜRER, *Zur Zukunft der Zeitung*, 541.

Wolfgang BEYWL/Hartmut BROMBACH, *Kritische Anmerkungen zur Theorie der Alternativpress*, 551.

Klaus-Ulrich BENEDIKT, *Das deutschsprachige Pressewesen in der Tschechoslowakei vor dem Münchner Abkommen*, 570.

Klaus MODICK, *Die Langlebigkeit der Langspielplatten. Anmerkungen zu einem Medienfossil*, 580.

THE QUARTERLY JOURNAL OF SPEECH

Uitgegeven door:

Speech Communication Association,
5105 Backlick Road, Annandale, VA 22003
ISSN 0033-5630.

Vol. 68, nr. 4, November 1982.

Martin J. MEDHURST, *Hiroshima, Moon Amour: From Iconography to Rhetoric*, 345.

Franklyn S. HAIMAN, *Nonverbal Communication and The First Amendment: The Rhetoric of the Streets Revisited*, 371.

Wayne C. MINNICK, *The United States Supreme Court on Libel*, 384.

L. Patrick DEVLIN, *An Analysis of Kennedy's Communication in the 1980 Campaign*, 397.

Paul G. BATOR, *The «Principle of Sympathy» in Campbell's Philosophy of Rhetoric*, 418.

Vol. 69, nr. 1, February 1983.

Alberto GONZALEZ and John J. MAKAY, *Rhetorical Ascription and the Gospel According to Dylan*, 1

Lester C. OLSON, *Portraits in Praise of A People: A Rhetorical Analysis of Norman Rockwell's Icons in Franklin D. Roosevelt's «Four Freedoms» Campaign*, 15.

Jane BLANKENSHIP, Marlene G. FINE and Leslie K. DAVIS, *The 1980 Republican Primary*

Debates: *The Transformation of Actor to Scene*, 25.

Alan G. CROSS, *Analogy and Intersubjectivity: Political Oratory, Scholarly Argument and Scientific Reports*, 37.

Thurmon GARNER, *Playing the Dozens: Folklore as Strategies for Living*, 47.

William G. KIRKWOOD, *Storytelling and Self-Confrontation: Parables as Communication Strategies*, 58.

Don ABBOTT, *Antonio De Capmany: Human Nature and the Nature of Rhetoric*, 75.

Beth HASLETT, *Reschoolers' Communicative Strategies in Gaining Compliance from Peers: A Developmental Study*, 84.

FILM QUARTERLY

Uitgegeven door:

The University of California Press,
Berkeley, California 94720
ISSN 0015-1386

George CSICSERY, *Individual Solutions: An Interview with Hector Babenco*, 2.

X., *Emile of Antonio Interviews Himself: In the King of Prussia*, 28.

Bruce KAWIN, *Time and Stasis in La Jetée*, 15.

Terrence RAFFERTY, *The Paradoxes of Home: Three Films by Walter Hill*, 20.

Lucy FISCHER, *Mr. Dummar Comes to Town: An Analysis of Melvin and Howard*, 32.

Michael J. GAUGHN, *Time Bandits*, 41.

Ed SIKOV, *Victor/Victoria*, 46.

David BARTHOLOMEW, *The Long Good Friday*, 50.

Barbara and Leonard QUART, *Three Brothers*, 53.

MEDIEN + ERZIEHUNG

Zweimonatsschrift für audiovisuelle Kommunikation

Uitgegeven door:

Leske Verlag + Budrich GmbH,
Fürstenbergstrasse 23, Postfach 300406,
D-5090 Leverkusen 3
ISSN 0341-6860

Jg. 26, Heft 5, 1982.

Klaus SCHMIDT, *John Landis: Horror and Witz als Unterhaltungsware*, American Werewolf, 258.

Meinhard PRILL, *Brian De Palma: In Hitchcocks Nachfolge*, Blow Out, 263.

Roland WEINICKE, *Der Actionfilm als Propaganda*, Megaforce, 270.

Jan-Uwe ROGGE, *Die biographische Methode in der Medienforschung*, 273.

Karl STOCKER, *Oral History - aufgezeigt an einer TV-Reihe zur deutschen Exilliteratur*, 288.

Erwin SCHAAR, *Keine Programminnovationen beim ZDF*, 295.

Ingrid BRECKNER, *Münchener Aktivitäten gegen Kabelkommerz*, 296.

Jg. 26, Heft 6, 1982.

Bernd SCHORB and Helga THEUNERT, *Gewalt im Fernsehen. In welchen Formen tritt sie auf? Wie gehen Jugendliche damit um?*, 322.

Michael KUNCZIK, *Gewalt im Fernsehen. Aktuelle Forschungstrends*, 332.

Georg HARTWAGNER, *Professor Buddemeiers fototheoretischer Exorzismus*, 339.

Werner FAULSTICH, *Der Bastard als Zombie. Ein polemisches Statement zur sogenannten Film- und Fernsehsemiotik*, 343.

Edwin ELLIKER, *Die 50. Mostra Internazionale del Cinema in Venedig, Fassbinders letzter Film*, 348.

Peter KREMSKI, *Querelle. Zeitgeschichte im Film*, 353.

Edwin ELLIKER, *Michael Verhoeven: Die weiße Rose*, 358.

Joachim GRAF, *Zwischen Anpassung und Revolte. Nichtkommerzielle Jugendpresse in der Bundesrepublik*, 361.

Jg. 27, Heft 1, 1983.

Rainer WEBER, *Dokumentarische Photographie als pädagogisches Medium*, 2.

Hans-Jürgen BRANDT, *Der Dokumentarfilmer Wilfried Basse*, 17.

Klaus SCHMIDT, *Steven Spielberg: Unheimliche Begegnungen E.T. Der Außerirdische/Poltergeist*, 25.

Fred SCHELL, *Peter Heller: Der vergessene Führer - Aufstieg und Fall des Medienzaren Alfred Hugenberg*, 31.

Edwin ELLIKER, *Totenmasken. Dokumentarisches Material zu Fassbinder und «Querelle»*, 35.

PRESSE ACTUALITE

La revue de l'information écrite, parlée, télévisée.

Uitgegeven door:

Bayard-Presse,
5, rue Bayard, F-75393 Paris
ISSN 0032-7832.

Nr. 168, décembre 1982.

Frédéric CROTTA, *La compagnie des reporters et viva*, 6.

Philippe JANNET, *La caricature par Jean-Claude Morchoisne, Patrice Ricard, Jean Mulatier*, 10.

Laurence ARVEN, *«Le Point», dix ans après*, 14.

XX., *La diffusion des périodiques français*, 21.

René FLORIO, *Au printemps du journalisme: les fautes de français*, 34.

Frédéric CROTTA, *Entretien avec Georges Wolinski*, 36.

Francine LUTHIER, *«L'Indépendant» de Perpignan*, 38.

Philippe CATALANO, *Entretien avec Francine Gomez*, 44.

Daniel BAYLON, *«Toulouse Matin», né le 14 octobre 1982*, 47.

Vincent TOLEDANO, *Les changements à la direction de France-Inter*, 52.

Antoine FOUCHET, *Les quotidiens au Japon*, 54.

Nr. 169, janvier 1983.

Jean-Luc POISSANT, *Tribune: l'attaché de presse*, 7.

Christian HERMELIN, *Les journaux de mon grenier: il croquait la guerre*, 8.

René FLORIO, *Au printemps du journalisme: quand la forme est fautive...*, 12.

Bruno VOISIN, *«Libération»: crise de croissance*, 14.

XX., *Entretien avec Serge July*, 20.

François QUENIN, *«Tel», un nouvel hebdo*, 23.

Bruno VOISIN, *Entretien avec Jean-Marc Lech (IPSOS)*, 24.

Sabine CAYEUX, *«L'Union»*, 28.

Philippe CATALANO, *Entretien avec Guy Béart*, 35.

Jacques CHAREYRE, *Les radios en 1982*, 38.

Charles MEIROUCI, *Entretien avec Jacques Aberger (Europe 1)*, 48.

Viviane DUTAUT, *Le paradoxe italien*, 52.

Amélie PRUNCE, *Le comité de protection des journalistes*, 59.

Nr. 170, février 1983.

René FLORIO, *Au printemps du journalisme: le français de tout le monde*, 8.

XX., *«Le Matin»: vers un second souffle?*, 10.

Christian CHARTIER, *Entretien avec Claude Perdriel*, 15.

Philippe CATALANO, *Entretien avec Raymond Castans (RTL)*, 19.

Jean-Paul LE GOFF, *Le fait divers: ses origines, ses caractéristiques*, 24.

François QUENIN, *Entretien avec Jacques Saint Cricq*, 32.

Martine ORANGE, *Le Centre international de la communication*, 38.

Daniel GROJNOWSKI, *Information et photo de presse: le sélection des image et le texte*, 41.

Philippe JANNET, *La bande dessinée dans les quotidiens*, 54.

Veronique LE JEKNE, *Entretien avec Olivier Todd*, 60.

Nr. 171, mars 1983.

René FLORIO, *Au printemps du journalisme: paralysé devant la page blanche...*, 8.

Bruno VOISIN, *«La Croix»: genèse d'une renaissance*, 10.

René POUJOL, *Entretien avec Noël Copin, Laurence ARVEN, «Le nouvel Observateur»*, 20.

XX., *Entretien avec Jean Daniel*, 24.

Yves PITETTE, *Le journal électoral: vrai tract ou fausse feuille d'information*, 28.

XX., *La presse vidéo*, 34.

Jean-Luc CLOUARD et Anne LESSARD, *Entretien avec Delfeil de Ton*, 43.

Antoine SFEIR, *La presse libanaise après la guerre*, 46.

XX., *Les quotidiens des Pyrénées-Atlantiques de 1944 à 1983*, 49.

Sinds zijn oprichting in 1860 is het Gemeentekrediet een spaarinstelling met bank- en financiële diensten.

Het spaargeld dat bij het Gemeentekrediet geplaatst wordt, draagt bij tot het welzijn van iedereen aangezien het gebruikt wordt voor de financiering van plaatselijke gemeenschapsvoorzieningen.

De belangrijke plaats die het Gemeentekrediet in de financiële structuur van het land inneemt, kan men afleiden uit de spaargelden die eraan worden toevertrouwd. Hierdoor behoort het Gemeentekrediet tot één der allergrootste financiële instellingen van het land.

1.400 agenten staan ter uwe beschikking, hun adres vindt u in de Gouden Gids onder de rubriek "Banken".

Gemeentekrediet